

PROBLEMA AGRARA

ȘI

DESLEGAREA EI

DE

CONST. A. GAROFLID

Reimpresiunea ediției publicate în anul 1908

IAȘI

TIPOGRAFIA „DACIA” P. & D. ILIESCU
1917

PROBLEMA AGRARA

ȘI

DESLEGAREA EI

DE

CONST. A. GAROFLID

Reimpresiunea ediției publicate în anul 1908

IAȘI
TIPOGRAFIA „DACIA” P. & D. ILIESCU
1917

Biblioteca Centrală
Cota ~~79059~~ dubl
Inventar ~~617359~~

160/19

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București
Cota 23620

B. C. U. "Carol I" - Bucuresti

C201901655

333812

PROBLEMA AGRARA

și

DESLEGAREA EI

Problema agrară este de sigur complexă și pricinile ei sunt multiple. Inșă nici extrema repartitie a proprietății între cele două mari clase, țărani și mari proprietari, și cu riscul de a fi taxat de paradoxal, nici neechitabila repartitie a folosinței, urcarea învoelei asupra căreia s'a declamat atâta, nu sunt factori principali cari au determinat criza agrară; căci ceea ce stă deasupra tuturilor cauzelor și le domină pe toate este reaua organizare economică care face ca munca agricolă să lucreze în pagubă și care oprește prin tehnica înapoiată ori și ce puțință de a spori producția. Această rea organizare economică care pune piedică la schimbarea tehnicei și la sporirea producției, apăsând în mod defavorabil asupra salariilor, se datorește numai relei întocmiri a mici proprietăți, aci stă marea explicație a problemei sociale agrare.

Această părere am susținut-o și dezvoltat-o în broșura mea asupra Chestiei Agrare, aci voi căuta s'o expun insistând cu deosebire asupra urmărilor ce această întocmire a avut în dezvoltarea agricolă, apărând-o cu argumente noi și precizând mai mult unele părți cari erau lăsate în umbră.

Teoria mea se reazămă pe următoarele propoziții a căror temeinicie și legătură de cauzalitate voi căuta să le arăt în paginile ce urmează:

1. Populația care sporește și nevoile crescând ale fiscului impun deslegarea problemei agrare numai într'un singur chip, prin sporirea producției;

2. Aceasta nu se poate obține decât prin schimbarea complexă a sistemului nostru de muncă. La mica cultură prin organizarea ei agricolă, la marea cultură prin desființarea dijei sau munci de învoială, amândouă având ca rezultat încetarea culturii latifundiare și a culturii parcelare;

3. Cultura latifundiară, care face rentabilă marea exploatare și neeconomic sistemul agricol actual, își are origina în nevoia *tuturilor* plugarilor de ași vinde munca, proprietatea lor nefiindu-le îndestulătoare;

4. Cultura parcelară și munca de învoială, pe care se reazămă exploatarea latifundiară se desființează prin una și aceiași operație: organizarea economică și agricolă a micii proprietăți. Căci:

a) Mica proprietate organizată, cultura ei devine susceptibilă de intensivare prin puțința unei execuții mai bune; iar prin îndestularea proprietarilor micșorează numărul brațelor care se oferă în târgul munci;

b) Oferta mai mică mărește salariile;

c) Mărirea salariilor și micșorarea numărului vitelor țărănești va face să înceteze cultura latifundiară, marile exploatare vor dispărea; iar cultura se va intensiva prin nevoia și puțința concentrării capitalului pe suprafețe mai restrânse;

d) Producția sporită va mări cererea munci absorbind creșterea populației și va îndestula nevoile fiscului;

e) Organizarea micii proprietăți va face selecțiunea proprietarilor.

Demonstrația teorică a părerilor acestora face obiectul studiului de față; ca concluzie voi indica modalitatea prin care s'ar putea obține realizarea lor în fapt, ținând seamă de împrejurările concrete actuale.

Deslegarea chestiunii agrare trebuie privită din anume punct de vedere și numai din unul. Acesta este sporirea populației și a nevoilor fiscale; ori și ce altă deslegare care nu ar avea în vedere acest lucru, cât de revoluționară ar fi, nu ar rezolvi nimic, căci problema care se pune nu este de a împărți ceace ce există, ci de a mări cantitatea lucrurilor de împărțit. „De când există societăți omenești cu o populație mereu crescândă, totdeauna s'a pus acestor societăți chestiunea de ști dacă pe teritoriul ce le ocupă, cu mijloacele tehnice de care dispun ar putea avea o sporire considerabilă a populației lor“ (1).

Populația întregă a țării a fost la 1899, data ultimului recensământ, de 5.956.690 locuitori; la 1859 ea eră de 3.864.848, sporul în acest interval e de 54%. Repartiția kilometrică e de 45.3. Din acest total 81% e o populație rurală și anume 4.638.699 suflete în 1899; această populație se ridică la 1859 (fără Basarabia) la 3.174.352., sporul ei a fost de 46% (2).

Sar părea că densitatea kilometrică e slabă și că populația ar trebui să trăiască în larg; comparând cu deosebire sporul populației rurale dela 59 până azi cu sporul din acelaș interval al sprafeții cultivate, lucrul s'ar părea și mai neîndoios.

Suprafața cultivată (3) care eră în 1862 de 2.963.940 hectare, (fără Dobrogea și Basarabia) s'a întins în 1905 la 5.520.607 Hect.; astfel pe când populația rurală a crescut cu 54%, suprafața cultivată a crescut cu 83.6%. Voi da amândouă aceste proporții pe regiuni.

In Moldova	cultura a sporit cu	37%	, sporul populației a fost de	39%
„ Muntenia	„	124,1%	„	68%
„ Oltenia	„	104,7	„	45%

Acest raport destul de favorabil, afară de Moldova, între

(1) G. Schmoller. Economie politique. T. I pag. 419.

(2) L. Colescu. Recensământul general al populației României. București 1905.

(3) L. Colescu. Statistica agricolă a României. București 1907.

sporul populației și creșterea suprafeței cultivate ar fi trebuit să asigure clasei rurale o situație economică bună. Cum aceasta nu a fost rezultatul, trebuie să fie o cauză care explică de ce acest spor de cultură nu s'a făcut în câștigul ei și de ce valoarea muncii depusă spre a produce această sporire a culturii nu i-a folosit. De sigur că un al treilea factor a intervenit în această distribuție care a înghițit o parte din câștigul țărănesc, voi arăta aceasta mai târziu.

Chestiunea populației și a subsistențelor preocupă toate popoarele cu creștere prea repede. Malthus are meritul de a fi stabilit științific că populația depinde de mijloacele de subsistență și de a fi arătat limitele acestor mijloace. La noi cât timp desțelenirile și colonizarea internă se făceau încă, populația putea spori, tehnică rămânând aceeași, fără ca problema să fie pusă; când însă toate câmpiile fură sparte cu plugul creșterea populației devine grea de rezolvit „cu deosebire când numai o schimbare generală a tehnicei, o dezvoltare a tuturor forțelor economice și a organizării lor permit de a nutri pe aceeași suprafață un număr crescând de oameni și aceasta e punctul capital al chestiunii“ (1).

Suntem oare în situațiunea de a fi preocupați de această problemă a populației?

Am arătat că cifra populațiunei noastre este însemnată, sporul ei nu mai puțin, ea crește cu aproximativ 100.000 suflete pe an; iată excedentul nașterilor din ultimii ani:

1900	88.699
1901	80.353
1902	70.056
1903	76.234
1904	98.721

La acest spor însemnat se mai adaugă immigrările destul de numeroase, în 40 de ani proporția străinilor a trecut

(1) Schmoller.

dela 48 la 79⁰/₁₀₀. Populațiunea noastră are deci o tendință de creștere repede, chestiunea este a se ști dacă această populație este sau nu densă și aceasta nu în mod absolut, ci relativ la mijloacele de existență, la dezvoltarea economică; căci suprapopulația înainte de a deveni reală, poate să nu fie decât aparentă, adică „datorită unei producțiuni rău organizată, unei rele reparațiuni sau unei stări înapoiate a tehnicei“ (1).

Pentru aceasta voi examina situația populații agricole față de întinderea cultivată, față de debușul ce sistemul actual agricol oferă brațelor muncitorilor și de valoarea ce el atribue muncii. Această constatare va permite să răspundem dacă densitatea populației a devenit prea mare în raport cu mijloacele tehnicei agricole și dacă numai în schimbarea acesteia va trebui să căutăm soluțiunea.

Populația rurală reprezintă 81% din totalul locuitorilor, la nici un popor din Europa apusană nu vom întâlni această proporție, aceasta ne indică grija care trebuie să ne inspire buna ei stare. După ultimul recensământ erau în comunele rurale 1.173.924 capi de familie, dintre care 938.019 agricultori; numărul lor trebuie însă să fie mai mare căci statistica agricolă nu cuprinde decât cultivatori nu însă și muncitori agricoli. După d-l Colescu (2), din lucrarea căruia am luat aceste date, numărul acestor din urmă ar fi de 156.000 capi de familie, cari împreună cu cei 938.000 agricultori arătați din statistica agricolă din 1900 fac un total de 1.094.000 capi de familie, trăind din agricultură în 1900. În 1906, socotind sporul anual, numărul lor ar fi de 1.200.000 cari înmulțiți cu 4.1 dau un total de 4.950.000 locuitori cari trăesc din cultura pământului; 90% din populația rurală și 75 din întreaga populație.

Câți din aceștia sunt întrebuințați în munca câmpului? d-l

(1) Schmoller. Econ. pol. I.

(2) L. Colescu. Statistica agricolă, 1907, pag.

Colescu socotește populația activă agricolă bărbați și femei în 1900 la 2.457.950 și în 1905 la 2.680.000.

Care e raportul între lucrătorii agricoli și întinderea cultivată ?

În 1900 suprafața agricolă eră de 5.845 950 hect., numărul lucrătorilor fiind de 2.457.950, fiecărui lucrător îi revine câte 2 hect. 38 arii. În 1905 suprafața agricolă e de 6.129.099 hectare și numărul muncitorilor fiind de 2.680.000 fiecărui lucrător îi revine câte 2 hec. 28 arii.

Pentru a pune și mai în evidență disproporția între populația agricolă și suprafața cultivată la noi voi arăta după d-l Colescu suprafața de cultură ce revine în alte țări unui muncitor agricol. În Franța 3 hec. 40 arii; în Germania 3.96; în Ungaria 2.61; și nu trebuie să se uite, cu deosebire pentru cele două dintâi, că tehnica lor agricolă cere mult mai multe brațe pe unitatea de cultură și că produsul brut mai ridicat permite o plată mai bună a muncii. Serbia numai dă o mijlocie mai mică ca a noastră, 1 hect. 40 arii.

Se vede deci din aceste două constatări statistice că suprafața de muncă ce revine unui lucrător la noi, e mai mică decât în țări cu cultură intensivă și mai mult încă, că în interval de 5 ani această joasă posibilitate de muncă descrește deși suprafața totală cultivată a crescut. Această înseamnă, că populația sporește mai repede decât întinderea culturii, și că tehnica rămânând aceeași problema populației e pusă. Aceasta va fi și mai evident când vom examina ce mijloace de îndestulare poate să dea muncitorului tehnica agricolă actuală, fie ca timp de muncă, fie ca salarii.

Cât timp de lucru cere cultura celor 2.28 h., și câte zile de muncă revine fiecărui muncitor? D-l Colescu făcând socoteala zilelor întrebuițate pentru cultura suprafeței agricole din 1905 și împărțindu-le prin numărul muncitorilor, găsește că fiecare din ei muncesc în mijlociu 91 de zile pe an. Dacă facem socoteala zilelor întrebuițate pentru un hect. de cultură, găsim ca toate zilele de muncă necesare

pentru desăvârșirea completă a culturii de la ogor până la transportul recoltei în port sau în schele nu trece de 40. Nu trebuie uitat că în obținerea acestei medii au intrat și culturi intensive ca muncă, via, cartofi, sfeclă, tutun, grădinărie de zarzavat și dacă aș fi socotit numai zilele necesare culturii cerealelor de sigur că mijlocia la hectar ar fi fost mai mică. Aceasta e cea mai precisă caracterizare a sistemului nostru agricol, cultura pământului nu întrebuințează în mijlociu decât 40 de zile la hectar; pentru a pune în evidență primitivitatea agriculturii noastre, care nu-și reazemă rentabilitatea decât pe economie de muncă și de cheltueli, voi spune că în alte țări se socotește aceasta ca minimul necesar pentru cea mai rudimentară cultură, cea a pășunilor. Settegast socotește între 40 și 80 zilele necesare pentru cultura unui hectar de pășune. Această mică cerere de muncă explică puținul număr de zile pe care un muncitor le poate munci într'un an.

Care e valoarea muncii agricole și cât revine fiecărui muncitor pentru cele 2.28 hectare care le muncește? Socotind că hectarul de păioase distribue 56 lei salarii cu vitele și brațele, hectarul de porumb 66, (1) hectarul de legume 200, via și pruni 150, fâneața 28 și împărțind cele 2.28 hectare în aceiași proporție de culturi după raportul ce fiecare din ele le au în statistica din 1905, adică :

păioase	48,6 %
porumb	36,7 %
sfeclă, cartofi, zarzavat, tutun	4,0 %
vii și pruni	7,2 %
pășuni și fâneațe	3,5 %
	<u>100,00</u>

(r) Păioase		Porumb	
ogor	10	ogor	10
semănătură	12	semănat	12
grăpat etc.	2	2 sape	20
secerat (cosit) cărat	20	cules	16
treer	8	băut	4
transport	4	transportat	4
	<u>56</u>		<u>66</u>

Mijlocia de 2,28 hectare se descompune astfel :

păioase	1.103,0	hectare
porumb	83,6	"
legume	9,9	"
vii și pruni	16,4	"
fânețe	7,8	"
	<u>2.28,5</u>	

Înmulțind aceste suprafețe cu coeficienți de prețuri de mai sus vom avea că suma salariilor distribuite pe cele 2,28 hectare pe care le poate munci un lucrător e de 101 lei aproximativ, sau la hectar 71 lei; și dacă am socoti numai cultura cerealelor, salariile distribuite la hectar ajung abia la 61 lei, iar venitul muncitorului la 139 de lei. Acesta este salariul *maxim* pe care actualul sistem de cultură îl poate distribui, în realitate însă e și mai mic, căci am socotit aci toată munca pe care o cere teoria în practică însă e mai puțin deoarece toate semănăturile de păioase nu sunt ogorate, abia grâul și încă nici jumătate, căci grâului de porumbiște, fasoliște, nu i se face ogor, mai puțin grâului țărănesc: porumbul se cultivă de asemenea prea puțin în ogor și de obicei cu o singură sapă sau rariță. Salariul acesta e *normal* căci e determinat de valoarea produsului brut; producția noastră agricolă neputând plăti salarii mai mari deoarece ar depăși rentabilitatea. Cu prețurile de muncă socotite mai sus și cu celelalte cheltuieli, semănță, arendă, mașină, administrație, cultură unui hectar de grâu costă peste 130 de lei, iar a hectarului de porumb 112 lei (1); cu producția de mai puțin 14 hectolitri pe care o arată statistica, și cu prețul de 10 lei grâul și 6 lei porumbul, cheltuelile acoperă aproape toată valoarea produsului, fără a mai socoti dobânda capitalului și profitul.

(1) Grâu		Porumb
muncă ca mai sus	56	66
sămânță	28	2
treier mașină	4	2
cheltueli generale	8	8
renta pământului	24	34
	<u>130</u>	<u>120</u>

Cererea restrânsă de muncă explică numărul restrâns de zile pe care le muncește anual un muncitor; cum disponibilitatea zilelor de muncă e mai mare decât ceea ce poate întrebuința tehnica noastră înapoiată, căci capacitatea de lucru a muncitorului nu e limita'ă la cele 91 de zile, aceasta explică de ce salariile nu pot fi mari și de ce tendința lor e de a scădea.

Căci plugăria mare reputându-și căpă'tă rentabilitatea prin sporirea producții din cauza întocmirii ei esențiale și voi arată mai târziu aceasta, împinge căutarea profitului, legea celei mai mici efortări, în micșorarea cheltuelor de cultură și în plata muncii sub valoarea normală a producții actuale, fie prin micșorarea prețului la muncile în bani, fie prin aruncarea lor asupra învoitului prin creșterea dijmei. Astfel că în loc de 61 de lei la hectar valoarea teorică a salariilor pe care actualul sistem de cultură ar trebui să le distribue, în realitate plata lor e cu mult mai mică.

Avem deci suprapopulație relativă, iar problema devine și mai complicată, căci aceste zile de muncă și salarii, chiar micșorate din cauza unei rele organizări a distribuției muncii, se împarte încă cu numeroși străini cari vin în fiecare an în țară pentru munca câmpului. Numărul acestora a fost în 1900 de 35 210 indivizi, în 1901 de 43.462, în 1902 de 46.962 (1) în 1905 de 57.988 (2); pe lângă aceștia trebuie adăogat, spune d-l Colescu, încă atâția emigranți, anual intrați individual și care nu au fost înregistrați. Astfel statistica făcută de serviciul siguranței dela Ministerul de Interne a arătat că, în 1904 au intrat în țară, afară de 24.278 muncitori în grupe, încă un număr de 80.300 muncitori intrați individual și destinați agriculturii, industriei, etc; la aceștia mai trebuie adăogat grădinari bulgari care în 1903 erau în număr de 881 întrebuințând 8.438 lucrători veniți din afară (2).

(1) L. Colescu. Statistica agricolă 1907.

(2) Scraba. Starea socială a țaranului 1907.

Cei mai mulți din acești streini sunt aduși cu deosebire în regiunile de câmpie ale Moldovei, mai puțin pe șesurile Dunărei și din aceasta în special în jud. Ialomița (1). Toți aceștia imigranți răpesc muncitorului nostru și din acele puține zile de muncă pe care înapoiatul nostru sistem de cultură le întrebunțează anual și prin numărul lor apăsând asupra salariului, îi fac viața și mai grea.

Din cele ce preced se arată neîndoios că situația populației noastre agricole nu poate fi cum s'ar presupune numai din cercetarea densității kilometrice absolute. Căci raportul ei față de suprafața cultivată e însemnat, mai însemnat decât în țări cu o cultură intensivă, iar față de zilele de muncă pe care le reclamă tehnica agricolă și față de salariile ce poate distribui producția mică, avem o supra populație.

Astfel fiind unul din cei doi factori care condiționează salariile trebuie schimbat; sau sporul populației emigrează căci munca pământului nu-i poate îndești traiul; sau tehnica agricolă e schimbată, ca prin intensivarea muncii să-i mărească cererea și prin sporul producției să mărească salariile.

Emigrarea pentru țările cu populație deasă și cu mare creștere, e un derivativ necesar. Germania și Italia, cari dau azi cel mai mare contingent de emigranți, ar fi fost într'o situație mult mai rea dacă toți aceștia ar fi rămas în țara lor: căci cu toată marea cerere de muncă în aceste țări, oferta brațelor ar fi depășit-o. Mai mult încă toți acești neproducători sau puțin producători rămânând însă consumatori, numărul lor ar fi apăsător și asupra salariilor, ar fi scumpit și alimentele.

La noi însă nu poate fi vorba de aceasta, densitatea populației e încă slabă, ea nu devine îngrijitoare decât față

(1) Scraba.

de tehnica agricolă înapoiată și organizarea economică primitivă, prin urmare soluția nu poate fi decât în schimbarea acestui al doilea factor.

Gu atât mai hotărâtoare e această soluție cu cât e impusă și de nevoile crescânde ale Statului modern. Dela 60 de milioane cât era bugetul la 67 și până la ce'e aproape 300 de azi, distanța e însemnată, fără a socoti încă bugetele comunelor și județelor. Toată această sarcină bugetară și sporul ei fatal se razimă în mare parte pe producțiunea agricolă, factorul de căpetenie al avuției naționale. Producțiunea agricolă rămânând neschimbată și la unitatea de cultură, sub acest raport e chiar probabil că dă îndărăt, și prin întinderea suprafeței cultivate, căci micul spor anual pe care statisticele îl arată, micșorarea chiar în 1907 a întinderii supuse agriculturii, dovedesc că exploatarea și-a ajuns limitele în condițiunile economice actuale, e de temut ca nevoile fatal crescânde ale fiscului ne îndestulate prin sporul producțiunii să nu atace însuși izvoarele acestei producțiuni. Atunci povara lor ar fi cu neputință de purtat.

Ar fi folositor să se știe cât apasă această sarcină a impozitelor asupra locuitorilor și asupra venitului lor. Pentru a stabili aceasta însă ne lipsesc datele. O încercare a fost făcută în anul 1900 de d-l N. Filipescu cu prilejul raportului asupra bugetului din 1900—1901. După d-l Filipescu impozitul plătit de fie-care locuitor către stat, județ și comună era de 42 lei, Belgianul plătește 48, Italianul 62 etc. După cum spune d-l Filipescu aceste cifre nu au nici o însemnătate, întru cât nu sunt puse în raport cu avuția fiecărei țări. „Este știut „că Italia e o țară oberată de impozite de și un Italian „plătește statului 47 lei impozit pe an, pe când un Francez „plătește 74, căci bogăția Franței e nepotrivit mai mare „ca cea a Italiei. De asemenea un Român care plătește „31 lei (impozit de stat numai) e mult mai împovărat de „sarcini către stat de cât un Belgian care plătește 31 lei, „ori decât un Olandez care plătește 44. Din nenorocire ne

„lipsesc elementele necesare pentru a evalua avuția Ro-
„mâniei și a compara cu acea altor țări“ (1).

Și azi suntem tot atât de săraci în date pentru a putea face această evaluare. S'a publicat totuși o statistică a succesiunilor pe anii 1900—901—902 și 903, numărul anilor fiind prea mic însă, concluziile la care am ajunge prin ajutorul acestor date nu pot avea nici o temeinicie] și în lipsa datelor statistice toate evaluările făcute pe alte căi nu vor fi decât problematice. Cu părere de rău scurtez acest capitol deși el are o prea mare însemnătate, căci poate aci s'ar găsi explicația multora din neajunsurile economii țărănești. Dacă creșterea cu mult mai mare a suprafeței cultivate între anii 1852 și 1905 de cât a populației rurale în acelaș interval de timp, nu a dat o bună stare țaranului nu puțin a contribuit și impozitele care au absorbit o bună parte din acest spor de muncă. În acest interval populația a sporit cu 54^{0/0}, întinderea cultivei cu 83,6^{0/0}, iar sarcinile statului cu 500^{0/0}, pe când bugetul țărănesc a desccrescut prin schimbarea în defavoarea lui a raportului învoelii, prin efitinirea muncii și prin micșorarea producțiunii pământului propriu. Nu trebuie uitat că marele consumator și unicul productur, căci pe el se reazemă întreaga producție, e țaranul și orice creștere bugetară se resfrânge în definitiv asupra lui. Nu îi e destul numai a face un transport cu vitele, cum s'a zis, spre a-și plăti dările, suntem din nenorocire printre țările unde țaranul plătește mult, prea mult. Și bugetul cu mari excedente, creșterea vertiginoasă a vănilor sau a impozitelor indirecte n'ar trebui să ne prea bucure; căci nu mai mare bogăție a țaranului le plătește, ci dările mai numeroase și mai grele.

* * *

Acesta este cadrul în care trebuie deslegată chestiunea agrară. soluțiunea trebuie să satisfacă aceste două nevoi inelcutabile: sporul populației și creșterea sarcinilor fiscale.

(1) N. Filipescu. Raport general asupra bugetului din 1900—901.

Cu atât mai mult soluțiunea nu poate fi alta cu cât fața de stare culturală înapoiată a țaranului ăle au aproape forța legilor materiei.

Cu firea lui contemplativă de pastor, cu nepriceperea lui în formele economii moderne, țaranul e un instrument pasiv în fața acestor două fatalități cari îl apasă: oferta din ce în ce mai mare a brațelor în târgul muncii și partea crescândă pe care fiscul i-o răpește în modestul lui buget. Și lipsindu-i reacțiunea metodică, amândouă aceste pricini împing la un rezultat fatal: deprecierea din ce în ce mai mare a muncii lui.

Cum se poate îndeștula nevoia de hrană, mări cererea muncii în raport cu sporul populației, ușură povara impostelor? Toată chestiunea socială stă aci: o stare din ce în ce mai bună a clasei muncitoare. Schaeffle zice în mod brutal că chestiunea socială e o chestiune de stomac.

Soluția nu poate fi decât în sporirea producției ca urmare a schimbării tehnice agricole; căci cultura intensivată va cere brațe mai multe și va absorbi sporul populației, producția mărită va plăti salarii mai bune, amândouă măbind bugetul muncitorului îi vor îmbunătăți soarta. A căută rezolvirea chestiunii agrare în sistemul agricol actual înseamnă a deslegă cuadratura cercului. Pe „drumul bătut“ al împroprietăririi sau al servituților de cultură nu vom găsi nici o îndreptare, mai rău chiar, încetul cu încetul mica proprietate va absorbi, pe cale legală sau revoluționară, întreaga mare proprietate, iar chestiunea agrară va rămâne în picioare, *căci problema producției nu s'a dezlegat.* Care e valoarea producției sistemului agricol actual? D-l Colescu ¹⁾ socotecte la 157 lei valoarea brută mijlocie la hectar a întregii producției agricole din 1905. Scăzând din această sumă, diferența de prețuire a produselor căci sunt socotite cu prețul târgului de desfacere, port, etc., valoarea sămânței, amortizarea vițelor și instrumentelor etc., supraprețuirea

(1) L. Colescu. Statistica agricolă, 1907, pag. 94.

porumbului, datorită recoltei deficitare din 1994 și sub mijlocii din 1905, pe care toate la un loc le socotesc la 50 de lei, valoarea netă mijlocie la hectar, inclusiv renta, salariile și profitul, eră în 1905 de 107 lei. Pentru cele 2.28 H, cât revine unui muncitor agricol venitul ar fi de 242 lei, din care ar trebui să scază amortizarea valorii pământului și impositul funciar, i-ar rămâne deci aproximativ 199 de lei, cu 38 de lei mai mult decât ar trebui să obție ca salariat în sistemul actual de muncă. Atât ar câștiga țaranii deveniți proprietarii întregii suprafeți cultivate. Și nu am socotit încă cele 70 80 mii suflete cu care sporește anual populația rurală, nici milioanele noi cu care bugetul trebuie încă îndestulat. Aceasta ar trebui să aibă în vedere reformatorii cari își caută inspirația în legiuirile regulamentare sau în acelea a lui Vodă Știrbey.

* * *

„Intensivitatea cererii muncii salariate se reduce la productivitatea momentului a economiei naționale. Salariul e mai jos în țările unde tehnica și formele exploatației nu s'au schimbat de secole“ (1) D'Avenel demonștră prin studiul salariilor în curs de 700 de ani (2), că singurul lucru care a influențat prețul muncii în trecut a fost numărul brațelor oferite și întinderca pământului de cultivat. La început când pământul eră larg și brațele puține salariile au fost mari, și dacă salariile s'au menținut dela 1216 la 1380 cu toată creșterea populației, aceasta se explică prin abundența pământului incult. Sporul continu al populației însă a redus prețul muncii și a făcut să crească prețul pământului. De câte ori prin răsboae, epidemii, densitatea populației se micșora prețul salariilor creștea, sau în orice caz valoarea lor reală era mărită căci produsele pământului scădeau odată cu micșorarea consumatorilor. Nici îndulcirea moravurilor din timpurile moderne, nici *liberarea*

(1) Schmoller.

(2) D'Avenel. Paysans et ouvriers.

politică a revoluției nu putu îndreptă această decadentă a stării lucrătorilor. Nu se credea la 1789 că ar fi existat vre-o dată o stare mai bună pentru lucrători în trecut și nici nu se închipuia vreuna mai bună pentru viitor. Acest joc al factorilor vechi a fost complect schimbat în secolul nostru prin intervențiunea unui element nou *știința*; ea a înmulțit forța de producțiune a omului și a rupt anticul echilibru între populație, pământ și subsistențe. Populația franceză s'a urcat dela 25 milioane cât era în 1790 la 39 milioane în 1899, pe când salariile reale s'au mărit cu 50 sau 75%. Acest fapt nu s'ar fi putut întâmpla în trecut când capacitatea de producție a omului era limitată prin slaba forță a brațelor lui, prin mica producție a cerealelor, prin mica suprafață a țării lui. Știința a intervenit și a înmulțit productivitatea omului. Și d'Avenel termină astfel studiul său: „Il est donc possible que la science dérange encore, à notre avantage, le vieil équilibre entre le travail la population et la terre, sous lequel nos pères vivaient courbés. Il est certain qu'elle l'a, depuis un siècle, prodigieusement changé. Mais la loi subsiste tout entière, loi éternelle que les lois politiques n'influenceront pas: ces dernières se flatteraient vainement d'améliorer le sort du plus grand nombre, en modifiant la distribution des richesses existantes. lorsque c'est seulement par la création des richesses nouvelles que ce sort peut devenir meilleur. Pour que les salaires augmentent encore, il n'est qu'un moyen: multiplier les produits d'avantage que les hommes, afin que le travail de l'homme acquière vis-à-vis d'eux un plus haut prix“.

Cum se poate face această sporire a produselor în agricultură și care sunt condițiile necesare pentru aceasta? Voi da oarecare desvoltare acestei expunerii. căci o socotesc cu deosebire necesară la noi unde se consideră agricultura ca o artă cu tehnică seculară și imuabilă și al cărui rezultat fatal depinde de ploaie sau soare.

617399

C 201501655

În evoluția societăților schimbarea tehnicii agricole a fost o consecință fatală a creșterii populației. Din această cauză popoarele care trăiau din vânătoare au fost nevoite să învețe creșterea vitelor, popoarele nomade să se oprească pe loc și să înceapă agricultura; și aceiași nevoe împing azi înlocuirea culturai extensive prin agricultura intensivă.

Intensivarea culturai are ca principal efect sporirea produsului brut pe unitatea de suprafață, această sporire depinde:

- 1) de felul recoltelor. (cultura lor)
- 2) de rendementul lor.
- 3) de frecvența în succesiune și de intensitatea lor.⁽¹⁾

1. Produsul brut variază după felul recoltelor și după prețul de vânzare. După felul lor, coeficientul de producție e variabil și depinde de natura plantelor; în aceleași condițiuni de climă, pământ și cultură, ovăzul dă un produs mai mare decât orzul, porumbul mai mult decât meiul, altul secară și altul grâul. Agricultura noastră a făcut un mare pas înainte când a micșorat întinderea culturai estiva e, care în clima noastră cu primăvară scurtă e foarte aleatorie și a început cultura cerealelor de toamnă; nu mai puțin câștigător a fost înlocuirea grâului de primăvară prin grâu de toamnă, care e mult mai sigur și mult mai productiv, a meiului prin porumb. Și proporția cerealelor de primăvară e încă prea mare, cultura noastră poate niări produsul printr'o mai bună alegere a semănturilor. Dar nu numai atât, în aceiași specie sunt varietăți a căror produs variază foarte mult. Porumbul din te de cal are o producțiune îndoită decât porumbul cincantin; varietățile de grâu sunt foarte numeroase și în alte părți s'a ajuns prin selecțiuni metodice la rezultate surprinzătoare, s'a obținut plante care în aceleași condițiuni de climă sau cultură dau un produs mult mai mare, fiind mașini de transformare mai perfecte care utilizează mai bine substanțele nutritive din pământ. Cu o alegere mai chibzuită a semănturilor și cu selecțio-

(1) F. Bernard, Systèmes de culture, pag. 48.

narea metodică a semințelor, agricultura noastră poate nădăjdui, în aceleași condițiuni de cultură la o producțiune superioară celei de azi.

Cu aceeași producțiune, prețul de vânzare e un element principal în determinarea produsului brut. Amândouă împreună fac ca valoarea produsului brut să fie foarte deosebită la o recoltă de ovăz, grâu, sfeclă, legume, etc.

II. Rendementul pe unitate de suprafață pentru aceeași recoltă variază cu intensitatea culturii; grâul produce 6 hec. în Algeria, 10 în Statele unite, 13 la noi, 17 în Franța 27 în Anglia. Acest rendement variabil depinde, în afară de varietatea plantei, de asolament, de prepararea pământului, de numărul arăturilor, de îngrijirile care se dau plantei în timpul vegetației, etc.

Semănarea grâului în ogor, prășila de două ori a porumbului, ogorul de toamnă pentru semănăturile de primăvară, plivitul, succesiunea rațională a recoltelor sunt tot atâtea operații culturale care executate de întreaga noastră cultură ar da economiei naționale un produs brut mult mai ridicat și mai constant. Grâul semănat în mazăriște și porumbul în ogor de toamnă au un spor de 25% peste producția culturii obișnuite care seamănă în miriște.

III. Indesirea și intensitatea culturii variază cu sistemul de cultură. În sistemul pastoral mixt pământul după ce a produs un număr de recolte se lasă câțiva ani de arândul pentru pășune și pe urmă se semănă iar, în sistemul trienal ogorul sterp revine tot la trei ani, agricultura noastră întrebuințează ca ogor sterp 525.249 hectare (1), în cultura continuă, pământul hănește plante fără odihnă. Această trecere de la cultura cu ogor sterp la cultura continuă produce nu numai o repetiție mai deasă a recoltelor pe același loc, dar și un produs brut mult mai mare. „Produsul brut care se ridică în sistemul trienal la 70—80 lei la hectar ajunge la 150—180 lei, numărul vitelor crește în mare pro-

(1) L. Colescu. Statistica agricolă din 1905.

porție și rendementul cerealelor sporește cu mai bine de o treime, valoarea funciară a pământului are o plus-valută considerabilă, pământul care valora 500—700 de lei hectarul se vinde câțiva ani mai târziu cu 100—1400“.(1)

Acest rezultat e obținut prin înmulțirea vitelor cari ținute în stabulație permanentă măresc cantitatea îngrășămintelor, nutrețurile semănate înlocuiesc miriștele și pășunile naturale, cerealele sunt alternate cu rădăcini pentru nutreț sau cu leguminoase, vitele mai numeroase fac cu puțință speculațiuni accesorii bazate pe produsul lor. Aceasta e cea ce se chiamă agricultura intensivă; prin această transformare venitul brut agricol crește în mod considerabil, speculațiunile variate micșorează riscul întreprinderii, cultura bună a pământului, alegerea și selecționarea plantelor, restituiră fertilității solului asigură o producție constantă.

Știința care a creat industria mare, a făcut și această revoluție în cea mai veche și cea mai însemnată îndeletnicire a omului, lucrul pământului; marile descoperiri chimice și fiziologice dela începutul veacului trecut au făcut începutul acestei schimbări a artei agricole, care merse crescând până acum, când agricultura ajunge să aibă, pe nu șir de ani, preciziunea întreprinderii industriale, fără uniformitatea mecanică și lipsa mulțumirii intelectuale a creștia; căci în agricultură mintea omului în luptă cu schimbătoarele împrejurări are mereu de deslegat probleme noi. Și progresul nu se va opri aci, epruveta chimistului și microscopul bacteriologului pătrunzând mai adânc în tainele firei vor da plugarului mijloace noi.

Cari sunt factorii care determină sistemul de cultură?

I. Mediul natural, el pune limite precise în alegerea plantelor și a sistemelor de cultură. Latitudinea, altitudinea, compoziția fizică și chimică a pământului, pricipitațiile atmosferice sunt condițiuni fatale peste care puterea omului

(1) F. Bernard. Système de culture, pag. 226.

nu poate ușor trece în stepele răsăritene ale Rusiei, în regiunea centrală a Statelor-Unite, peste tot unde ploaia abia dă 300 m.m. anual, apăsarea legilor fizice e fără îndreptare, căci miracolul Egiptului nu se poate repeta ori unde. Foametea endemică în unele părți ale Rusiei e mai mult o chestie de meteorologie decât o chestie agrară.

La noi ploaia e hotărîtoare, totuși în aceste limite cultura noastră, fără a nădăjdi producțiuni de 35 hecto la hectar și chiar mai mult pe care le obține cultura din nordul Franței, are încă mult de câștigat.

Grandeau studiind productivitatea grâului în diferite climate, constată că rendementul scade cu cât cultura lui se coboară mai jos spre sud. Căci grânelor de mare producție, mare parte de origine engleză, le trebuie primăvară lungă și soare potclit ca să poată ajunge la complectă dezvoltare. În țările meridionale primăvara scurtă și căldura precoce le micșorează cantitatea și calitatea. Mi-aduc aminte că în primii ani ai practicei mele agricole adusesem din străinătate mai multe varietăți selecționate de grâu; după ce cu multă trudă le ferisem de gerul unei ierni uscate, așteptam cu nerăbdare rezultatul încercării mele, vegetația merse de minune în primăvară, spicele erau mari, frumoase; dar iuțea soare'ul de iunie le încrămeni pe loc și în loc de grăunțe am cules pleavă.

Cu toate acestea fără a putea ajunge rendementul grânelor englezești, căci tardivitatea vegetațiunii pare a fi după Grandeau condiția indispensabilă producțiunii mari, selecțiunea metodică a cerealelor noastre poate să ne dea varietăți cari în limitele climatei să fie cu mult mai productive decât varietățile cultivate astăzi. Și aceste limite ale climatei cultura mai îngrijită, spărirea rodnicii pământului, succesiunea rațională a plantelor le poate face mai depărtate, rendementul devenind mulțumitor chiar în anii secetoși când ploaia nu trece de 400 m. m.

II. Al doilea factor în determinarea sistemului de cul-

tură e mediul economic pe care îl formează : târgul de desfacere, munca, capitalul și prețul produselor.

a) Târgul de desfacere e o condiție neapărată a intensivării culturii, acest deuseu îl dă cu deosebire existența în apropiere a unei populațiuni neagricole considerabile, puțina desfaceri nelimitate fiind condiția cea mai prielnică pentru a produce intensivarea culturii și varietatea producției. Agricultura țărilor industriale, e din acest punct de vedere, cea mai favorizată.

Târgul nostru intern de desfacere fiind foarte limitat, suntem desigur în situație inferioară cu deosebire pentru unele producțiuni agricole și produse animale accesorii cari nu se pot trimite la distanțe mari ; totuși prin înmulțirea cererii orășenești, prin organizarea exportului de carne s'ar putea, până la un punct, micșora mult acest neajuns al depării desfacerii.

b) Prețul muncii și abundența brațelor în timpul muncii are o importanță deosebită în determinarea intensivării. Am arătat mai sus că populația noastră agricolă e îndestul de deasă spre a putea corespunde cererii de muncă mărită a culturii intensive. Deși în teorie aceasta e adevărat, realitatea e ceva deosebită. Deși avem populație multă agricolă, noi nu avem încă muncitorul salariat liber fără de care o agricultură intensivă nu e cu putință. Această rea organizare a muncii e datorită greșitelor concepțiuni după care s'au făcut împroprietăririle ; inalienabilitatea a oprit formarea unei clase de salariați și a ținut pe toți țărani legați de petecul lor de pământ, făcându-i plugari, iar prin întinderea neîndestulătoare i-a silit în acelaș timp să devie lucrători salariați ai mării culturi. Suprimarea inalienabilității pământurilor țărănești va pune capăt acestei rele organizări a muncii.

c) In al treilea rând și tot atât de important în determinarea sistemului de cultură, e capitalul. Cu cât intensivarea culturii crește, cu atât capitalul întrebuițat la hectar devine mai mare : în sistemul jacerii se socotește 40 de lei capital fix și circulant la hectar, în cultura exten-

sivă 100 de lei în cultura trienală din Beauce 300—400 lei în cultura intensivă din Nordul Franței 700—800 lei (1).

Pentru o cultură mai rodnică la noi, o îndoire, poate chiar ceva mai mult, a capitalului existent pe unitatea de cultură ar fi îndestulătoare; iar prin resfrângerea exploatațiunilor intensivarea s'ar putea obține fără o nouă investire de capital. Pricina care oprește concentrarea exploatării e datorită puținței unei rentabilități a capitalului mai ușoară în sistemul muncii de azi. Voiu arăta aceasta mai la vale.

d) Prețul cerealelor este iarăși un factor determinant în alegerea sistemului agricol, căci cultura intensivă nu-i cu puțință decât cu prețuri urcate, „ori și ce operație agronomică care mărește produsul brut produce și cheltueli de producție mari“ (2). Roscher demonstrează că prețurile fiind mici numai cultura extensivă, siberiană cum zice el, e rentabilă, și pe măsură ce prețurile cresc devin profitabile și sisteme mai superioare de cultură. Taxele vamale urcate asupra cerealelor în Franța nu au alt scop decât a menține cultura intensivă actuală, căci cu muncă și îngrășăminte se poa e produce grâu ori cât, numai prețul de vânzare să îndestuleze cheltuelile și profitul.

La noi prețurile cerealelor, care au fost atât de joase, afară de mici excepțiuni, în intervalul dela 1894 la 1901, încep să fie mai urcate și e foarte probabil că creșterea lor va fi durabilă, sunt cauze care explică aceasta. Dar în tot cazul prețurile mijlocii ale cerealelor nu vor împiedică intensivarea culturii noastre, căci rodnicia naturală a pământului nu are nevoie de prea multe îngrășăminte, numai azotul poate ar fi necesar și aerul ni-l cedează, prin ajutorul „siderației“, pe un preț potrivit.

Am arătat condițiile în care se poate intensivă cultura și mări produsul brut. Această schimbare a tehnicei pro-

(1) F. Bernard, Systèmes de culture pag. 56.

(2) Roscher. Economie politipue rurale, Pag. 121, 123, 125.

duce o creștere însemnată a economiei naționale. Dar efectul ei nu e numai economic, chestiunea, socială însuși este deslegată. Cultura intensivă plătește mai multe salarii, căci cererea ei de muncă e mai mare.

Am dat în altă parte (1) după Sttegast zilele de muncă necesare unui hectar de cultură în diferite sisteme. Pabst socotește la 10 jug. cadastrale, 57 hectare:

pentru cultură extensivă	7—10 muncitori
„ „ alternă	11—14 „
„ „ intensivă	13 20 „

D-l Maior, de la care împrumut această citație, adaugă: „la noi pu'em socoti cu 1—2 oameni mai mult, fiindcă lucrătorii noștri sunt mai slabi“ (2).

Salariile sunt proporționale cu intensitatea culturii. Iată care e, după F. Bernard, variațiunea rentei și a salariilor în raport cu creșterea produsului brut: (valoarea în lei la hectar).

Cultura arabă. (Algeria, Tunis)	produs brut 10;	partea proprietarului 8;	salarii 2
Meteiașii Corsican	„ „ 36;	„ „ 20;	„ 10
„ din centru Franței	„ „ 80;	„ „ 40;	„ 40.
„ du Sud-Vest	„ „ 150;	„ „ 30;	„ 50
Beauce Erie	„ „ 2.400;	„ „ 100;	„ 100
Cultura industrială din Nord	„ „ 3.140;	„ „ 140;	„ 160

Din acest tablou se vede că deși renta și salariile cresc în mod absolut, salariile se măresc mai repede decât renta și partea lor proporțională din produsul brut sporește odată cu aceasta pe când partea proporțională a rentei pământului descrește. După Convert (3), cultura cereală distribue 100 lei salarii pe hectar, cultura industrială 150.

Am socotit necesar să dau aceste cifre spre a proba că agricultura nu e întreprindere moartă și că numai în transformarea ei chestiunea socială își va găsi deslegarea, sporind cantitatea produselor de împărțit între factori pro-

(1) C. G. Noul proiect de lege pentru învoielile agricole.

(2) Maior. Economia rurală pag. 350.

(3) Convert. Les entreprises agricoles.

ducțiunii : -pământul, capitalul și munca. Aci se arată înfău-
ența *Științei* de care vorbește d'Avenel și care a schim-
bat cu totul apăsarea fatală ce legea populații exercită în
trecut asupra salariilor. „La 1789 produs brut agricol în
Franța eră de 2.700 milioane și venitul proprietarilor atinge
1.100 milioane de lei, partea lor eră deci de 40⁰/₀; în 1882.
mai puțin de un veac în urmă, acest raport s'a coborât la
24⁰/₀, de oarece venitul net al pământului nu-i decât de
2.645 milioane pe când produsul brut agricol depășește 11
miliarde.

Acest raport va deveni și mai însemnat cu cât produc-
ția agricolă se va mări, partea absolută a tuturor factorilor
producțiunii va spori, dar pe când remunerația propieta-
rilor se va micșoră relativ, a lucrătorilor va crește (1).
Pentru o mai bună probă dau aci cifrele luate dintr'o ex-
ploatație agricolă căruia i s'a studiat comptabilitatea dela
1840 la 1894 :

	PE HECTAR IL LEI	
	Cultura veche	Cultura nouă
Arendă, imposite	65	84
Salarii	78	192
Cheltueli geuerale	41	44
Cumpărături	78	392
Beneficii	38	128

* * *

Cele ce preced probează în deajuns că prin intensiva-
rea culturai și salariile se măresc și cererea de muncă
crește. Pentru noi, problema care ni se pune azi nu poate
fi deslegată decât în această direcție, altfel cu toată pro-
tecțiunea legilor făcute sau care se vor mai face, legea po-
pulației mai puternică va apăsa fatal asupra salariilor și
deprecierea muncii țaranului va fi din ce în ce mai mare.
Și cum fiecare sistem de cultură nutrește o anume popu-

(1) D. Zolla. Etudes d'Economie rurale pag. 392.

lație, timpul nu-i depărtat când munca pământului nu va mai îndeștula nevoia, chiar micșorată, a oamenilor. Emigrarea va fi fatală, și nu emigrarea unui popor sănătos a cărui organizare economică dezvoltată nu ajunge să îndeștuleze cu belșug traiul locuitorilor, ci emigrarea unui popor sărăcit a cărui agricultură sălbatecă a sleit pământul și oameni, fără ca această bogăție stoarsă din sudoarea muncitorului și din sleirea moșiei să existe măcar sub forma de capitaluri naționale acumulate.

Tot viitorul nostru e în pământ și prin pământ, rodnicia lui mărită va trebui să îndeștuleze nevoile statului și munca lui să hrănească o populație a cărei densitate să se apropie de cei 70 locuitori la kl. □, pe care clasificăția lui Ratzel îi dă ca limită țărilor pur agricole ale Europei meridionale. „Două lucruri determină gradul de bogăție și de putere al națiunilor : forța lor numerică și întinderea mijloacelor de consumație ; însă aceste două lucruri depind de starea mai mult sau mai puțin prosperă a agriculturii. Dacă trebuie ca producția agricolă să urmeze creșterea populațiilor, căci numai astfel sporul lor e cu putință, trebuie cu deosebire aceasta pentru ca soarta lor să se îmbunătățească. Nu e nici o creștere a prosperității sociale care să nu aibă ca condiție indispensabilă realizarea vreunei din îmbunătățirile pe care agricultura le ar putea face“ (H. Passy).

Se poate oare perfecționa agricultura noastră. După cum am arătat mai sus, determinăți sistemelor de cultură nu se opun. Pământul cu o admirabilă compoziție fizică și chimică încă nu prea sărăcit, nu așteaptă decât o cultură mai bună spre a rodi cu îmbelșugare. Clima nu pune limite prea precise, toate cerealele se pot cultiva cu înlesnire ; mijlocia precipitațiilor atmosferice, fără a fi prea mare, e totuși mulțumitoare, e mult superioară Rusiei și cam la limitele celei din Ungaria. Seceta, ale cărei desastroase efecte le-am resimțit de curând în 99 și 904, e fenomen relativ ; ea nu capătă o așa de mare însemnătate la

noi, decât din pricina culturii sălbatică și rutinare ; în sarcina aceștia cade mare parte din răspunderea recoltelor deficitare din anii secetoși Brațele sunt cu îndestulare și nu e nevoie decât de diferențierea muncitorilor și o mai bună organizare în distribuția muncii pe regiuni. Prețurile, cu deosebire în ultimii ani au fost mulțumitoare ; capitalurile încă nu lipsesc pentru o exploatare mai restrânsă. Singurul factor care ne e defavorabil e târgul de desfacere, depărtarea lui și lipsa de organizare în exportul vitelor și a derivatelor agricole pun deocamdată oarecare piedici unei agriculturi intensive în adevăratul înțeles. Dar până să ajungem aci, nu i oare atâta de făcut ca în limitele desfacerii actuale, să sporim producția și să mărim cererea de munca ? De sigur că da.

Dacă toate acestea sunt adevărate, de ce oare cultura noastră nu s'a îndreptat către o mai spornică producție și de ce acest admirabil izvor de bogăție, care a fost pământul nostru, nu și-a dat roadele care trebuia să le dea și a ajuns azi să hrănească greu populația care îl locuiește ?

Agricultura noastră a rămas aceeași și nu s'a intensivat, de oarece temelia organizării ei este neeconomică ; avem cele două extreme păcătoase ale culturii : cultura parcelară și cultura latifundiară. Criza agrară nu-i criză de repartitie de proprietate între cei mari și cei mici, ea este o *criză de producție*. Fiind simplu salariat al unei tehnici superioare, țărănul ar fi avut o soartă mai bună ca cea de azi. Neputința a eși din cultura sălbatică cu producție mică, e datorită felului cum e organizată munca agricolă, atât în mica cultură cât și în marea cultură ; aceasta e piedica care oprește schimbarea sistemului nostru agricol. Nodul întregii chestiuni e aci, căci nu se poate nădăjdui pe o sporire a producției fără schimbarea totală a sistemului agricol, actual.

Voi examina pe rând la mica și marea cultură această neeconomică organizare a muncii.

II.

Din cele 6.129.099 hectare câte s'au cultivat în anul 1905, 4 045.501 au fost cultivate în exploatații mai mici de 100 hect. și 2 083 598 hect. în exploatații mai mari de 100 h. ; întinderea mijlocie a exploatațiilor a fost pentru mica cultură de 3.98 hect., pen'ru marea cultură de 481 hect. Agricultura noastră are dar cele două forme extreme ale exploatării : parcelară și latifundiară. Mai mult încă tendința ei pare fi de a mări această disproporție prin micșorarea mijlocii întinderii micii culturi și mărirea celei mari. Dovada o dă statistica : (2)

în 1904	mijlocia înt. micii cult.	a f. de 3.88 h.,	a mar. cult. de 470 h.
" 1905	" " " " " " "	3.98	" " " " " 481 "
" 1906	" " " " " " "	3.72	" " " " " 573 "
" 1907	" " " " " " "	3.50	" " " " " 477 (2)

Astfel nu numai că avem extremele culturii, dar însuși dezvoltarea noastră agricolă ne împinge să mărim aceste extreme.

Exploatarea parcelară și exploatarea latifundiară sunt fără îndoială cele mai neeconomice organizări agricole, căci producția lor e neîndestulătoare și nu poate fi sporită. Ce explică atunci această caracteristică a p'ugăriei noastre și cu deosebire tendința ei spre pulverizarea și concentrarea din ce în ce mai mare a unităților de exploatare? Din examenul micii culturi vom vedea că modul cum e organizată munca agricolă explică caracterul ei parcelar și ne-

(1) Pentru aceste date m'am folosit de : L. Colescu, Statistica Agricolă, 1907 pentru anii 1904 și 1905 ; Monit. Oficial No. 142 din 23 Sept. 1906, pentru anul 1906 și Bulet. Ministerului de Domenii, Nol 6 din 1907, pentru anul 1907.

(2) Această descreștere a mijlocii exploatației mari e numai întâmplătoare și e datorită faptului că în 1907 greva țăranilor și seceta, care a împiedicat răsărirea unei părți din seulănărurile de porumb, au destinat forțat pentru ogoare sterpe o mare parte din întinderea ei.

putința întemeierii unei culturi mijocii, analiza marelui culturi ne va arăta că sprijinul ei e tot această organizare a munci și ca consecință acestei organizări e pe deoparte, concentrarea crescândă a exploatărilor mari, iar pe de altă parte, pulverizarea și chiar desființarea celor mici.

Cultura mică.

Insemnătatea acestei culturi e foarte mare, de oarece ea ocupă $\frac{2}{3}$ părți din întinderea cultivabilă a țării, în 1906 64%, în 1907 67%. Pe regiuni, importanța ei e mai mare în Muntenia și în special în județele de pe marginea Dunării; în Moldova și în districtele muntoase întinderea ei e mai mică. Explicația se găsește în felul cum se plătește munca, în bani sau prin pământ; căci ceea ce face deosebirea de întindere a micii culturi în diferitele regiuni ale țării e partea mai mult sau mai puțin mare de pământ arendat pe care i-o cedează marea proprietate, și cum obiceiul de a plăti munca prin pământ e mai dezvoltat în Muntenia de aceea mică cultură e mai întinsă în această regiune și mijlocia ei e mai ridicată (1), 4 hect. 87 arii în șesurile Dunării, 3 hect.

1. În anul 1905 situația micii culturi era următoarea:
Din 100 de hectare mica cultură ocupă:

Carpații Munteniei	76,7%
Șesurile Dunării	61,6%
Carpații Moldovei	71,3%
Șesurile Șiretului și Prutului	54,9%

Intinderea cultivată medie ce revine unei exploatații a fost:

Carpații Munteniei	2 hect. 91 arii
Șesurile Dunării	4 " 87 "
Carpații Moldovei	2 " 66 "
Șesurile Șiretului și Prutului	3 " 32 "

I. Colescu. Știința agricolă. 1907, pag. 47.

32 în Moldova, deși proprietatea țărănească e mai pulverizată (1)

Marea suprafață ce ocupă mica cultură arată câtă însemnătate trebuie să aibă pentru economia națională puțința creșterii produsului ei. Care e producția micii culturi? Iată rendamentul grâului și porumbului la hectar pe ultimi trei ani:

1904	grâu.	9.7	hecto.	,,	porumb	2.9	hecto.
1905	"	16.9	"	"	"	9.8	"
1906	"	18.3	"	"	"	20.7	"

Ceeace face o mijlocie pentru grâu de 14.97 hecto. iar pentru porumb, cereala de căpetenie a țaranului, de 11.13; după cum se vede o producțiune excesiv de mică.

Care sunt pricinile ce o explică și în ce direcție trebuie căutată îndreptarea?

Intâi de toate inferioritatea agriculturii țărănești e datorită muncitorului însuși: țaranul abia desrobit și care păstrează încă sufletul de fost clăcaș din care nu s'a șters amintirea nevoilor vremii trecute, sub apăsarea cărora se plecă cu resemnarea și teama sălbatecului în fața legilor fizice. Această grea moștenire, care a făcut din el un fatalist, explică multe din ru'inele și nepriceperile plugării țărănești. Fără rîvnă de a-și îmbunătăți soarta el cultivă cu aceleași cunoștinți care le a moștenit din bătrîni și în același chip; el svârlă într'o singură arătură sămânță rară și nealeasă, porumbul care e temelia existenței lui nu-l pune

(1) Creangă. Proprietatea rurală în România pag. LVII și XLIV.

	Moldova	Muntenia	Oltenia	Dobrogea
Prop. până la 3 hect.	19.10%	21.94%	28.19%	2.70%
" între 3 și 5 "	39.67%	48.14%	45.78%	7.74%
" " 5 și 10 "	41.23%	29.92%	26.03%	89.56%

Iar întinderea mijlocie de proprietar, pe regiuni, e:

	până la 10 hectare	până la 100 hectare
Dobrogea	7,66 hect.	13.1 hect.
Moldova , , ...	3,50 "	4.60 "
Muntenia , , ...	3,28 "	3.67 "
Oltenia , , ...	3,11 "	3.67 "

În ogor și-l prășește numai odată, nu ceareă a brodi timpul semănatului după schimbătoarele împrejurări. Căci dacă capul lui nu se mai pleacă smerit în fața stăpânului ca în vremurile trecute, iobăgia apropiată și întunericul în care zace mintea lui îl fac să se plece încă în fața forțelor naturii, a căror putere nu se încumetă nici în gând ca s'o măsoare. Rezultatul sforțărilor lui depinde de întâmplare: ară bine ese prost, ară prost ese bine; ce nevoie să-și trudească trupul și mintea pentru o cultură mai dibace când tot rodul muncii lui depinde de sus: dacă vreă Dumnezeu se face și în drum; acestea sunt cele mai de seamă învățături ale plugăriei țărănești⁽¹⁾

Și cum nimic nu l'a îmboldit să-și mărească câștigul, lipsindu-i și priceperea, munca lui s'a învățit cu deosebire în cultura orzului, ovăzului, meiului porumbului și mai puțin a secării; grâul nu l-a cultivat decât târziu și nici acum peste tot. Acest sistem de cultură estival l'a prăpădit căci produsul lui e mic și ca volum și ca valoare; și nu doar că numai nevoia rotației mării culturi i-a impus acest sistem, el îl practică și, pe pământul propriu, la practicat atâta vreme când dijma eră din 5, din 4, din 3. Când câmpul

(1) A se vedea Scraba, Starea socială a săteanului, pag. 81—82. Iată ce răspund primării la chestiunea No. 80: Arătați în câteva rânduri relele cele mai importante din comună și părerile ce le aveți asupra lor. Răspunsul No. 62 (Vâlcea): Neobișnuința sătenilor de a cultivă alternativ cereale; No. 47 (Brăila): Nepriceperea la runcă e una din cele mai rele, căci arătura și orice muncă a câmpului se fac tot așa cum au făcut moșii și strămoșii lor; No. 4 (Iași): d'abia 5% se pot socoti care au înțeles binele de a-și pregăti ogoarele de toamnă; No. 6 (Covurlui): În primul loc săteanul zace în întuneric, el n'are idee cum trebuie să cultive mai rațional pământul; No. 63 (Ilfov): Săteanul, deși are ogorul său, totuși nu caută al face productiv prin muncă aleasă; No. 37 (Ialomița): Ară superficial pământul, nu obișnuște ogorul la nici o plantă, nu sapă de două ori porumbul; No. 4 (Vâlcea): Lenea nepăsarea și urâtul obicei de a nu cultiva pământul mai sistematic; mulțumindu-se cu agricultura care se făcea acum 20—30 ani. În zadar li se dă sfaturi și chiar exemple, în realitate nu se cumițesc, căci așa e Românul din fire.

eră larg și putea alege cât și unde vrea el tot ovăz și porumb semănă; mi-aduc aminte, acum 20 de ani, că bărgănelul Brăilei și Ialomiței eră plin de culturile nesfârșite ale meului țărănesc. Astăzi sunt încă regiuni de plugărie unde țărani se încăpățânează să crească pe islaz scump vite degenerare care nu au desfacere. În primăvara trecută învoia de pe o moșie din Moldova cereau la prefectură o sută de fălci de hrană și o sută de islaz.

Lipsa calităților gospodărești explică în parte producția mică, iar proasta alegere a sistemului de cultură arată de ce nu se văd astăzi nici urmele unei prosperități materiale în părțile de țară unde nu au trecut 15 ani de când pământul eră de pomană.

Dar această explicație nu-i în deajuns. De ce nu s'a ridicat dintre țărani, plugari mai destoinici cari printr'o mai bună cultură să sporească producția parcelelor; sau de ce nu s'a ridicat deasupra lor o clasă de plugari mai răsăriți, de ce nu s'a putut întemeia în agricultura noastră o *cultură mijlocie*? Aceasta e principala chestie.

Dacă din samsarul de bucate, sau din băiatul de teigheă s'a putut uneori naște agricultorul mare, cu atât mai vârtos din țăranul plugar ar fi trebuit să iasă un cultivator mijlociu și bun. Nici una nici alta nu s'a întâmplat pricina adevărată trebuie să fie în altă parte.

Care e deci principala cauză că producțiunea culturii țărănești nu s'a putut spori, și ce explică menținerea acestei culturi parcelare?

I. Din 4.045.501 hectare ale culturii mici, 2.749.687 au fost lucrate în pământ propriu și numai 1.295.687 în arendă s'au în dijmă pe pământul mării proprietăți.

De ce pe aceste 2.749 686 hectare proprietate agricultura țărănească nu numai că nu s'a putut ridica la o producție mai mare dar chiar mijlocia producțiunii ei este mai joasă decât cea a mării culturi? În toate țările se socotește că pro-

dusul brut al micii culturi e superior celei mari. La noi nici măcar egal nu e.

Calitatea muncitorului explică în parte această deosebire, voi mai reveni; condițiile, însă, în care se execută această cultură sunt precumpănitoare pentru a explica slaba producție țărănească.

a) Intinderea destul de însemnată a proprietății țărănești încântă sufletele optimiste. Sunt învinuiți țărani că măcar pe acest pământ al lor ar fi trebuit, printr'o mai spornică producție, să se libereze de nevoia muncii la străini. Intinderea absolută a proprietății țărănești e un miraciu, căci mijlocia fiecărui proprietar e o parcelă de 3,2 hectare, mai mult încă 21,34 % din întreaga mică proprietate e formată din bucățele cuprinse între minim o jumătate de hectar și maxim trei hectare (1); scotind și copărtașii acestei proprietăți, pe care statistica nu-i numără, diviziunea e și mai accentuată. Proprietatea țărănească destul de întinsă, e însă parcelară și pe cale de a se pulveriza; ce cultură se poate face pe aceste parcele în care rotația, fertilizarea, munca chiar cu instrumentele, sunt împiedicate din cauza micimei suprafeții?

Dar nu numai atât, forma (2) chiar a acestei proprietăți pune limite de neînving pentru ridicarea producției culturii ei. Moșioarele țărănești lungi, înguste, exploatațiile dissociate fac cu neputință inițiativa; mai mult încă, din însuși poziția parcelelor libertatea culturii e oprită. Ce asolament, ce încercări noi de cultură, încă care să depășească rutina, poate face țăranul deștept sau dornic de a imita pilda vecinului mare, când sfoșica lui de 3,2 hectare se întinde pe 5 sau pe 6 sute de metri lungime și cu drumuri numai la capete. Asolamentul îl face ușurea când nu-l impune percepătorul (3). Din cauza acestei delimitări defectuase, constrân-

(1) Creangă. „Proprietatea rurală în România,” pag. LVII.

(2) Pentru amănunte a se vedea C. G. „Păreri în chestia Agrață,” pag. 5, 16, 33, 56.

(3) Pe multe din moșiile vândute în loturi sau în corpuri întregi

gerea asolamentului, s'au cea ce Nemți numesc rotațiunea obligatoare (Flurzwang), există de fapt în mica noastră cultură și are aceleași efecte asupra producțiunii agricole pe care le-a avut sistemul celor trei câmpuri în agricultura medievală din apus (2). Pentru a ridică producțiunea prin intensivarea culturii, a trebuit acolo o întreagă transformare socială a cărei rezultat a fost liberarea culturii și a muncii. Noi am făcut în vremuri această transformare însă servitutea culturii a continuat din cauza formei proprietății, a continuat și servitutea muncii după cum voi arată mai departe. Astfel că din însuși forma în care este delimitată mica proprietate, cultura celor 2.749.687 hectare nu se poate intensivă; iar pe cele ce le obține cu chirie de la marea proprietate, felul culturii e impus de marele exploatator iar folosința anuală exclude ori și ce îmbunătățire.

b) Dar nu numai întinderea și forma micii proprietăți a împiedicat intensivarea culturii ei. De multe ori parcela mică țaranul o are departe de locuința lui, iar cele 1.295.687 hectare, închiriate de la marea proprietate, sunt toate în cazul acesta. Neajunsurile condițiilor de muncă ale micii culturi sunt deci mărite prin această depărtare a parcelelor. Ce îngrijire, ce muncă repetită, ce spor poate să aibă cultura unei parcele la depărtări de 7—8 kilometri sau peste.

Cultura intensivă cere apropiere, locuința să fie dacă se poate, pe însuși exploatația, islazul în acelaș loc. Din această depărtare a țarinei, pe lângă păguba culturii parcele, țaranul are și neajunsul culturii latifundiare; nu-i de

---

țaranilor, percepătorul administrează; el hotărăște felul semănăturii, el arvonește mașina de treer, el vinde producția,

(2) Plantele furagere și în special lucerna, care a revoluționat agricultura apusană la începutul secolului trecut, nu s'ar fi putut introduce în asolament dacă nu ar fi dispărut servitutea de pășunare a miriștelor. La noi această servitute există în fapt, dacă nu în drept.

mirare dar, că producțiunea gospodării lui e și mai mică decât aceea a mării exploatări (1)

c) In al treilea rând, ceea ce face cu neputință sporul producțiunii țărănești, e muncitorul însuși și felul muncii lui. Clima, pământul și felul exploatării nu sunt singurele condițiuni fatale, „instituirea culturii intensive depinde nu „numai de ele, ci și de o schimbare a moravurilor, a „dreptului, a întregii instituții sociale. Trecerea dela sis- „temul asolamentului trienal, la sis'emul alternant și la li- „bera cultură, a pus mai multe secole ca să se desăvâr- „șească în Europa. Intreaga constituțiune e evulul mediu „feudal cu sistemul lui de clase, cu dreptul său de pro- „prietate, cu distribuția proprietății funciare, trebuie să dis- „pară înainte, pentru ca forme de activitate mai înalte să „poată da mijloace de existență la o populațiune de 60—100 „locuitori pe kilometru pătrat, în loc de 20—60“ (2).

Noi am schimbat dreptul feudal al proprietății, suntem pe cale de a schimba moravurile, am conservat însă muncitorul vremii trecute și sistemul ei de muncă.

Acest *contract încâlcit*, care regulează raportul dintre țărani și marea exploatare, e tot claca feudală; ci e detestabil nu pentru că e încurcat, fiecare din părți vede bine ce dă și ce ia—și dacă, câteodată dă prea mult o face nu pentru că nu știe că e prea mult, dar pentru că nu poate face altfel,—ci prin însuși felul lui chiar. Dijma, claca, fie ușoară, fie grea, e un prost regim de muncă; căci din această împărțeală a timpului muncii, țăranul nu poate fi nici plugar destoinic pe pământul lui, nici lucrător vrednic pe moșia mare. Legile agrare, cari au făcut pe tot țăranul proprietar pe o bucată de pământ, a făcut din el, vrând-nevrând, un plugar și un învoit predestinat să lucreze în dijmă la ma-

(1) Media producțiunii pe ultimii trei ani, Scraba, „Starea socială a țăranului“ (după datele Ministerului de Domenii),

Mica cultură, grâu 14.97, porumb 11.13

Marea cultură, „ 17.9 „ 15.3

(2) Schimoller, pag. 455, t. . .

rele cultivator; căci având pământ e nevoit să ție vite și plug, iar pământul nefiindu-i îndestulător el devine întreprinzătorul forțat al mării culturi, întreprindere care lucrează în pagubă, după cum voi arăta.

Acest muncitor hibrid, care nu e nici plugar, nici salariat, e datorit egalitărelor legi agrare, împedecătoare de selecțiune. Pentru desvoltarea plugăriei țărănești, plugărie care se exercită pe 2.700 hectare *proprietate*, acest *învător* intermediar între gospodar și lucrător salariat trebuie oborât. Aceasta nu va fi cu puțință, decât prin diferențierea țăranilor în plugari stăpâni pe ei însuși și muncitori plătiți. A socoti că revenirea îndărăt la forma de tovărășie a dijmei în natură ar putea înlătura neajunsurile sistemului de muncă, e copilărie. Dijna deavalmă e rudă de aproape a pătulelor de rezervă și una și alta și-au avut rostul în epoca regulamentară.

Acum trebuie alcevă: să împingem înainte țăranul către salariat, nu înapoi spre dijmă; și agricultura va câștiga dar fără îndoială și muncitorul.

În regimul actual de muncă această diferențiere nu e cu puțință. Țăranul fără vite e pierdut căci nu găsește loc de învoială, salariat nu poate fi, căci selecțiunea făcându-se foarte încet vor fi prea puțini cari să ofere numai brațele și vor fi eliminați de la muncă de către *învoitori* cari au atelajuri; capacitatea de lucru a plugarilor, după cum am arătat, fiind mai mare decât cea cerută de sistemul actual agricol, oferta va fi mereu precumpănitoare. Diferențierea țăranilor în pluguri destoinici și salariați, cu urmări binefăcătoare pentru amândouă categoriile, nu se poate obține decât prin organizarea în mare pe alte baze a micii proprietăți (1).

Toate acestea arafă de ce țăranul, în loc să mărească producțiunea pământului pe care îl are, cere mereu pământ; el nu știe și, cu deosebire, *nu poate* să schimbe sistemul

(1) Pentru amănunte a se vedea: C. C., „Părerii în chestia agrară” și în deosebi pag. 24, 26, 30—33.

agricol actual ; producțiunea fiind proastă el merge înainte cu absurditatea sistemului și cere mereu pământ ca să-și mulțumească nevoia, El nu poate aplica muncă multă pe pământ puțin, fie că ar fi în zadar, (a și b), fie că i-ar fi cu neputință (b și c), și practică cultura extensivă nu pentru că pământ e mult și eftin, ci pentru că neeconomica organizare a muncii îl împinge la aceasta. Neputând face cultură intensivă, țăranul face aceeași plugărie ca și marii exploataatori ; cu deosebirea că aceștia o fac cu profit, pe când el nu, căci ceea ce plătește profitul lor e paguba lui voi arată aceasta mai la vale. Iată de ce : mica cultură, deși ar fi cea mai în măsură să intensiveze producțiunea : brațe multe, pământ puțin, vite destule pentru un bun început de restituire (1), e nevoită să meargă înainte cu un sistem agricol, așa de puțin mulțumitor ca producțiune.

II. Ce explică acest al doilea fenomen caracteristic al plugării noastre : lipsa complectă a exploatărilor țărănești mijlocii. Nu am în vedere menținerea culturii parcelare pe exploatațiunile țărănești în *proprietate*, întinderea relativă mică, inalienabilitatea și pulverizarea ei crescândă o explică ; ci menținerea acestei culturi pe pământul cedat țăranilor de marea proprietate. De ce nu s'a născut o clasă de țărani arendași mici și mijlocii și de ce caracterul parcelar al culturii țărănești se accentuează din ce în ce mai mult ?

Nu s'a putut naște o clasă de țărani arendași în înțelesul apusan din cauza aceluiași sistem de muncă. Munca de învoială a creat cultura latifundiară și a făcut rentabilă marea exploatare. Prea marile întinderi de pământ, în loc să se fracționeze în exploatări mari și mijlocii eum ar fi fost firesc, au rămas neștirbite din cauza puținții culturii lor în întregime cu ajutorul muncii de învoială. Voi arată aceasta când voi vorbi de marea cultură. Rentabilitatea lor în mari complexe de cultură fiind îndestulătoare, ferme mijlocii nu s'au dezvoltat și nici țărani fermieri.

(1) C. C. „Părerii în chestia agrară“, pag. 32.

Dijma sau claca împinge pe de altă parte la egalizarea condițiilor, e cel mai bun instrument de nivelare al muncitorilor. Orice „nume“ e bun în moșia mare dacă are doi boi și un plug, căci numărul lor importă, nu calitatea muncii lor. Cu cât mai mulți învoiți pe aceeași moșie cu atât munca marii culturi se face mai repede; pogoanele desăvârșite, zilele cu caru sau cu palmele, transpoarte de tot soiul, toate aceste economii de cheltueli pe cari își reazămă marea exploatare rentabilitatea, se înmulțesc de sigur cu numărul țăranilor învoiți. Iată de ce marea exploatare preferă plugari proști dar mulți, căci nu destoinicia culturii îi face sporul, ci eființitatea munci; interesul ei e să „îmbrace“ moșia cu cât mai multe brațe dându-le cât mai puțin pământ, iar nu să facă gospodării mijlocii, care pe lângă celelalte neajunsuri ar avea, poate și pe acela de a creă plugari prea semeți.

Munca de învoială, care e marea pricină a neputinții țăranului de a spori producția culturii lui după cum am arătat mai sus e și cauza unică a neeconomiei noastre organizării agricole care împinge cultura pământului din ce în ce mai mult către cele două forme extreme: cultura latifundiară și cultura parcelară. Și această învinuire ce aduc muncii de învoială e *capitală*; puțin importă că dijma e urcată sau eființă, că sunt sau nu rușefturi, că contractul de muncă e „încâlcit“ sau limpede, puțința numai a unei asemenea munci, explică toată organizarea nefirească a plugării noastre. Și nici o îndreptare nu-i de nădăjduit cât timp *dijma*, acest regim medieval al muncii, va dăinui.

Deci cultura mică, care lucrează peste 4 milioane hect. din cele 6 milioane în cultură, (1905) nu-i susceptibilă de intensivare din cauza neeconomiei organizării a muncii, datorită: condițiilor neprielnice în care trebuie să se execute, neselecționării plugarilor și regimului stupid al învoelii. O singură operație e necesară spre a da drumul plugării țărănești către o mai bună execuție a muncii și o

mai spornică producție. Aceasta e organizarea micii proprietăți în întindere economică și în formă agricolă, care să facă cu puțință o cultură mai bună și o producție îndestulătoare pentru gospodari. Organizarea micii proprietăți va face neapărat selecțiunea proprietarilor, căci nu toți țărani vor fi proprietari, și va desființa acel muncitor hibrid care nu-i nici plugar nici salariat și din nevoia căruia se naște „contratul încâlcit“ al dijmei, care e dăunător economiei naționale nu prin faptul încâlcirii lui, ci prin aceea că pe el se reazămă cultura latifundiară și că el e marea pricină a menținerii culturii parcelare și neîndestulătoarei ei producții.

Marea cultură.

Dacă însă mica exploatare nu poate spori producția, de ce oare marea exploatare, care are pricepere și capital, nu încearcă intensivarea culturii. Să fie oare din pricină că în agricultura noastră nu e cu puțință încă introducerea unui sistem de cultură care, prin muncă mai multă și mai variată măbind produsul brut, să mulțumească mai bine nevoia muncitorului? Nu. Am arătat mai sus că mediul fizic și economic nu pune limite prea strâmte în alegerea sistemului de cultură; iar că factori determinanți ai intensivării nu se opun la mărirea produsului brut prin schimbarea tehnicii (1). De ce oare atunci marea exploatare păstrează încă cultura sălbatică și uniformă a sistemului trienal, cu producția lui nemulțumitoare prea legată de schimbările vremii, și de ce nu încearcă să-și caute câștigul în sporirea producției și în întreprinderi agricole accesorii, iar nu în economie de muncă?

Înainte de a răspunde acestei întrebări, să examinăm mai întâi situația marii exploatare în agricultura noastră; iar din analiza ei, pe care voi face-o mai târziu, vom avea explicația de ce în calculele rentabilității unei mari gospo-

(1) pag 18-23.

dării nu intră de fel sporirea producției, care e socotită ca un fenomen fatal, fără îndreptare, și de ce tot câștigul e căutat în economie de cheltueli, de muncă, de salarii.

Cultura pe exploatațiile mai mari de 100 hectare se întindea în 1905 (1) pe o suprafață de 2.083.589 hectare. Întinderea ei a fost în 1904 de 1.934.317 hect, în 1906 de 2.206.363 hect. (2) și în 1907 de 1.856.272 hect, (3); scăderea însemnată din ultimul an se datorește faptului, că multe țărini au rămas nelucrate în urma grevii de primăvară și a secetii care a transformat în ogoare sterpe porumburile semănate prea târziu. Afară de acest an excepțional, întinderea mării culturi a avut variațiuni mici, cu tentința de creștere. Față de întinderea ocupată de mica cultură desvoltarea ei nu ar fi prea mare, când se compară însă mijlocia culturii mari și mici, contrastul e isbitor. Am arătat mai sus aceste medii de cultură din ultimii ani.

Mijlocia întinderii mării culturi a fost :

în 1904 de 470 hectare.
în 1905 de 481   "
în 1906 de 573   "
în 1907 de 477   "

O mijlocie atât de ridicată arată în deajuns că avem nu numai exploatarea mare, ci exploatarea prea mare. Aceasta se va vedea și mai bine, când vom examina repartitia diferitelor categorii ale culturii mari.

Iu 1904 numărul tuturor exploatațiunilor mai mari de 100 hectare erau de 4.119; împărțite pe categorii, ele se repartizau astfel :

dela 100 la 199 hectare,	1444	exploatațiuni sau	35 %	din total
" 200 " 499	1495	" " "	36.3%	" "
" 500 " 999	752	" " "	18.2%	" "
" peste 1000	428	" " "	10.4%	" "

(1) În toată această expunere mă voi servi de excelenta statistică agricolă a d-lui Colescu, care este ultima statistică amănunțită ce avem.

(2) „Nonitorul Oficial“, 23 Sept. 1906.

(3) „Buletinul Ministerului de Dămnenii“, 1907, No. 6—7.

Repartiția unităților de exploatare s'ar părea mulțumitoare, căci cele două dintâi categorii, coprinzând exploatațiile mijlocii, sunt 71.4% din totalul lor; iar cele două din urmă, exploatații mari și prea mari, numai 28.6%. Când însă se socotește întinderea fiecărei categorii, raportul lor se schimbă cu totul, căci, cu cât procentul exploatațiilor scade ca număr, cu atât suprafața lor se mărește:

Exploataările dela 100 la 199 hectare deși sunt 35% din număr, sunt abia 10% din totalul întinderii marii culturi, și cu o medie de 138 hect. de fiecare exploatare.

Exploataările dela 200 la 499 hect., deși sunt 36.4% din număr, sunt abia 25% din suprafața culturii mari; mijlocia exploatației fiind de 318 hectare.

La exploataările dela 500 la 999 hectare, raportul devine invers; ca număr această categorie nu ocupă decât 18.2%, pe când ca întindere 25% din suprafața exploatațiilor mari, media culturii e însemnată, ea e de 695 hectare.

Pentru exploataările de peste 1.000 hectare, acest raport invers e și mai accentuat; aceste exploataări cari se întind pe 33% din întreaga mare cultură, sunt străuse în mâna a 428 mari cultivatori, sau 10.4% din numărul lor total. Ca o urmare firească, mijlocia întinderii acestei categorii de exploatare trebuie să fie ridicată, ea e de 1.721 hectare.

Avem, deci o adevărată concentrare de exploatații și chiar o exploatație prea mare, latifundiară, foarte însemnată, 38% din întreaga suprafață a mării culturi: căci, de sigur, numai e vorbă de cultură mare când această cultură se practică în exploatații cu o mijlocie de 1.721 hectare, fără a socoti pășunile și ogoarele sterpe.

Exploatarea latifundiară dela 1000 hect. în sus, e cu deosebire desvoltată pe întinsele câmpii ale Siretului, Prutului și pe șesurile Dunărei. Pe câmpiile Siretului și Prutului exploataările dela 1.000% hectare în sus sunt 12.8% din număr și 38.6% din suprafața culturii mari; în șesurile Dunării proporția e și mai mare 14.1% ca număr și 47.2% ca întindere; pe când în județele de munte proporția exploataării lati-

fundiare scade și ca număr și ca întindere totală. Ea ocupă în Carpații Moldovei 5.3% din număr și 20.7% din întindere; în Carpații Munteniei 4.9% din număr și 23.2% din întindere. Pentru a vedea cât de dezvoltată e această concentrare de exploatații în șesurile Munteniei și câmpiile Moldovei e destul numai a arăta proporția ca număr și ca întindere ce exploatațiile de la 1 000 de hectare în sus ocupă în Dobrogea; aci ele nu sunt decât 1.1% din număr și 6.5% din întinderea exploatațiilor de la 100 de hectare în sus.

Intrebuințez expresia de „exploatare latifundiară“ în înțelesul de unitate agricolă, contrariu lui Kautsky (1) care numește Latifundium, concentrarea administrației mai multor mari exploatațiuni. Acesta e un fenomen economic asemănător oricărei concentrări de întreprinderi, pe când exploatarea latifundiară ca unitate de cultură e un fenomen agricol de mare importanță pentru economia națională. Mi-e indiferent, din acest punct de vedere, dacă administrația exploatațiunilor se concentrează; căci ca să fie concentrate ele trebuie să fie, mai întâiu, rentabile; ceea ce mă interesează cu deosebire, din punctul de vedere agricol, e ca să știu cum pot să fie rentabile, și prin urmare să știu cari sunt acele *unități agricole* cari compun totalul concentrat administrativ. Ei bine, la noi aceste unități agricole au o întindere mijocie prea mare ca să poată fi bine cultivate, și o tendință de concentrare foarte pronunțată, pe acestea le-am numit eu exploatații latifundiare.

Din datete statistice de mai sus se vede lămurit că avem o exploatare latifundiară prea întinsă. Și acest fel de exploatare e caracteristica agriculturii mari, căci dacă marile complexe de cultură sunt rentabile, și voi arăta mai la vale, că sunt și cum sunt, tendința întregii mari culturi trebuie să fie exploatarea latifundiară și concentrarea crescândă a exploatațiilor prin eliminarea celorlalte categorii

(1) Kautsky, Question Agraire, pag. 231.

ale marii culturi și desființarea culturii mici de pământ arendat. Marea agricultură îmbracă la noi forma marelui industriei, evoluția și efectele ei sunt asemuitoare producției capitaliste industriale.

Înainte însă de-a demonstra această tendință a marii culturi, e nevoie să vedem cauzele care o determină și să studiem instrumentul tehnic care îi justifică existența și îi dă față de celelalte forme ale culturii aceiași întâietate pe care mașina o da industriei mari.

După cum am spus mai sus în această concentrare de exploatare am în vedere numai unitățile agricole, iar nu concentrarea diferitelor unități de mari exploatații în aceleași mâini. Acesta este un fenomen deosebit. Ceace mă interesează deocamdată este existența unei mari unități de exploatare, pricinele care o determină, explicarea rentabilității și tendința evoluției ei. Concentrarea administrativă a exploatații latifundiare (trusturile agricole) o consider un fenomen economic accesoriu și un efect.

Ce determină caracterul latifundiar al marii culturi la noi? Să fie oare proprietatea? Existența unei mari proprietăți și cu deosebire a proprietății latifundiare explică oare exploatarea agricolă prea mare? Nu, căci statistica ne arată concentrarea exploatărilor ca fiind mai mare decât a proprietăților; deci, ca unitatea de cultură să se întinză pe mai multe proprietăți trebuie ca acest fel de cultură să aibă o virtute proprie care îl face rentabil. Mai mult încă, nu numai că marea proprietate nu explică exploatarea latifundiară, dar însuși puțința acestei culturi prea mari menține latifundiile făcându-le rentabile. Voi arăta aceasta mai jos, să vedem deocamdată cifrele.

În 1905 numărul exploataților de peste 100 hectare a fost de 4.331 pe când al proprietăților de aceeași categorie, după cifrele d-lui Creangă, a fost de 5.385. Deși în numărul exploatațiilor nu se cuprind moșiile nesupuse culturii, numai cu pășuni bunăoară, și care bine înțeles sunt cuprinse în numărul proprietăților, totuși diferența în mai puțin a

numărului exploatărilor față de numărul proprietăților e prea însemnată ca s'o atribuim numai acestui fapt. De altminteri această concentrare de exploatare care înghite două, trei sau mai multe moșii o cunoaștem cu toții din practică ; fiecare mare exploatator caută să-și alătore cât mai multe sfori de moșii vecine cu exploatarea lui spre a face un tot, câștigul lui mărindu-se cu concentrarea. Dar totuși să studiem statistica, ea ne va arăta și mai precis acest lucru când vom compara diferitele categorii ale proprietății și ale exploatării.

Din numărul total al proprietăților dela 100 hectare în sus, proprietățile dela ;

100 la 500 hect. sunt	, , , ,	61.5%
500 la 1000 " "	, , , ,	20.8%
1000 în sus " "	, , , ,	17.7% ⁽¹⁾

Pentru aceleași categorii de întindere, din numărul total al exploatațiilor cele dela :

100 la 500 hect. sunt	, , . .	71.4%
500 la 1000 " "	, , , ,	18.2%
1000 în sus " "	, , , ,	10.4% ⁽²⁾

Deci afară de exploatațiile cuprinse între 100 și 500 hect. al căror număr întrece pe acela al proprietăților, în celelalte două categorii și în special a treia, numărul exploatațiilor e cu mult mai mic ca al proprietăților, ceea ce se explică de sigur prin faptul că unitățile de exploatare sunt formate din proprietăți alipite ; și acest fenomen e cu atât mai dezvoltat cu cât crește și categoria exploatării. în special exploatarea latifundiară dela 1000 de hectare în sus e foarte concentrată, numărul proprietăților din această categorie fiind 17.7%, pe când al exploatărilor numai de 10.4%.

Ar fi fost util să fac și contra probă, adică să compar diferitele categorii de proprietate și de exploatare ca în-

1. Dr. Creangă. Statistica proprietății rurale în România, 1907.

2) L. Colescu. Statistica agricolă. 1907, pag. 51.

tindere, iar nu numai ca număr. Comparația însă nu se poate face căci statistica agricolă nu cuprinde în întinderea cultivată nici pășunile, nici ogoarele sterpe: o mare moșie ca întindere poate să fie mică ca cultură dacă e formată din mult pământ nearător și invers o moșie mijlocie ca întindere totală poate să fie o mare unitate de exploatare dacă e cultivată în întregime.

Voi căută totuși pe cale piezișă să fac această contra-probă. Din comparația mijlocii întinderii mării proprietăți și mijlocii întinderii mării exploatări, se vede că cu toată lipsa pășunilor și pârloagelor care ar fi trebuit să micșoreze mult întinderea mijlocie a exploatării mari, deosebirea între amândouă nu e prea mare.

Dela	100 la	500 hect.,	med. pr. e de	246 hect.;	med. ex,	228 h
"	500 la	1000	" " " "	715	" "	695 "
"	1000 în	sus	" " " "	2099	" "	1721 "

Cele două din urmă categorii au împreună următoarele întinderi mijocii; proprietatea 1.470 hectare, iar exploatarea 1.208; adică mijlocia unităților de exploatare dela 500 ha. în sus nu e decât cu 21,7% mai mică decât mijlocia proprietății de aceeași categorie. Dar marea proprietate de peste 100 hectare cedează cu arendă și dijma micilor cultivatori, după calculele d-lui Colescu (1), 1.037.000 hectare; pășunile vremelnice și statornice care nu sunt trecute în statistica întinderii exploatării și care aparțin mării proprietăți de peste 100 hectare sunt evaluate de d. Colescu la aproximativ 800.000 hectare; ceea ce face un total de 1.837.000 hectare sau 48% din suprafața ei. Această sumă ar trebui scăzută din întinderea mării proprietăți, pentru ca mijlocia proprietății să fie exact comparabilă cu cea a exploatării.

Dacă am socoti această suprafață egal repartizată tuturilor moșiilor, și dacă întinderea moșiei ar hotări pe a exploatării, ar trebui ca mijlocia exploatației să fie cu 48% mai mică

(1) L. Colescu. Statistica agricolă, 1907, pag. 56.

ca mijlocia proprietății; ea nu e decât cu 21,7% mai mică, deci cultura pământului e mai concentrată decât stăpânirea lui. Pentru a proba și mai bine acest lucru, nu voi scădea din întinderea moșiilor mari decât pășunile permanente și vremelnice. Suprafața lor am socotit-o la 800.000 hectare sau 21% din cele 3.810.351 hect. ale proprietății dela 100 hectare în sus.

Însă repartiția pășunilor și băăturile, e inegală, cu deosebire această proporție e însemnată pentru proprietățile dela 1.000 hectare în sus, unde pământul agricol însă neagrabil, pășuni, bălți, crivine, etc., și ca atare netrecut în statistica culturii, ocupă o mare întindere.

În această categorie proporția pământului necultivat trebuie să fie mai mare de 21%, pe când vedem că diferența între mijlocia întinderii pământului ca proprietate și ca exploatare este numai de aproximativ 15% (2099 — 1721). Astfel că pentru latifundii numai scăderea suprafeții pășunilor permanente și vremelnice și încă cu un procent moderat, arată că mijlocia întinderii acestei categorii de proprietate e mai mică ca mijlocia aceleiași categorii de exploatare; fără a mai socoti în această scădere suprafața pe care moșia o dă țăranilor în arendă sau dijmă și a cărei proporție crește cu efinătatea dijmei și scumpetea muncii, amândouă tovarășele moșiilor prea mari.

Mai mult încă, din aceasta se vede că diferența (15%) între mijlocia întinderii proprietății și a exploatării este mai mică pentru exploatările de peste 1.000 hectare, decât aceea ce există (21,7%) între mijlocia proprietăților și a exploatării dela 500 hectare în sus. Aceasta înseamnă că cu cât exploatările sunt mai mari, cu atât numărul proprietăților alipite care le formează se mărește.

Așa dar, și pe această cale, deși nu cu aceeași precizie, se demonstrează concentrarea exploatațiunilor mai mare ca a proprietăților și creșterea acestei concentrări pe măsură ce crește și întinderea.

Din cele ce preced reese lămurit că marea cultură are caracterul latifundiar și că acest caracter nu-i datorit proprietății prea mari, căci concentrarea exploatării e mult mai accentuată ca aceea a proprietății. Această formă a exploatării în care unitatea de cultură e formată din mai multe unități mari de proprietate, e un fenomen caracteristic al plugăriei noastre și de o însemnătate covârșitoare; în nici o țară de mare proprietate nu vom întâlni nici măcar egalitatea între mijlocia întinderii proprietății mari și a exploatării.

În Anglia deși sunt 5.207 proprietăți mai mari de 1.000 acre (400 hectare) cuprinzând 18.215.000 acre, cu o mijlocie de 3.500 acre (1.400 hect.), exploatațiile însă sunt cu mult mai reduse; ferme mai mari de 1.000 de acre nu sunt decât 603, cu 801.852 acre întindere și cu o mijlocie de exploatare de 1.300 acre sau 520 hect. La noi proprietățile de peste 500 hect. sunt în număr de 2.171 cu o mijlocie de 1.470 hect., egală aproape cu media mării proprietăți engleze, pe când exploatațiile de peste 500 hectare sunt în număr de 1.180 și o mijlocie de 1.208 hect. Deci media mării culturi e de 520 hectare în Anglia și de 1.208 hect. la noi, fără a mai socoti pășunile, cari de sigur sunt coprinse în statistică engleză.

În Irlanda, țară de latifundii, fermele de peste 200 hect. (500 acre) sunt în număr de 2.199, cu o întindere totală de 1.967.024 acre și cu o mijlocie de 1.297 acre sau 519 hectare (1). La noi exploatațiunile de peste 200 hectare sunt în număr de 2.675, cu o mijlocie de 911,3 hectare; și trebuie adăugat, că statistica irlandeză socotește întreaga suprafață a Irlandei în care se cuprind semănăturile, fânețele, ogoare sterpe, păduri, plantații, turbiere, bălți, pământ necultivat, etc. Din 20.350.750 acre, cât e suprafața totală a Irlandei, terenul curat agricol, semănături și pășuni

---

(1) Béchaud, Question Agraire en Irlande, pag. 85.

nu se întinde decât pe 15 152 acri (1). Deci ca mijlocia exploatărilor agricole din Irlanda de peste 200 hectare, să fie exact comparabilă cu mijlocia exploatării noastre de aceeași categorie, întinderea ei ar trebui scăzută cu 25 %.

Am avea atunci ca mijlocie ceva mai mult ca 400 hectare, față de 900 hect ale culturii noastre.

Din aceste două constatări, cari privesc țări cu mare și prea mare proprietate, nu rămâne îndoială că caracterul latifundiar al mării noastre culturi e un fenomen particular nou. Să vedem dacă în Statele-Unite țara întreprinderilor gigantice, vom găsi acea mare exploatare agricolă, care nu am găsit-o în Anglia și Irlanda; cu atât mai interesantă va fi cercetarea, cu cât e de credință banală că în America agricultura, prin ajutorul mașinelor, are însemnătatea marilor întreprinderi industriale; părere pe care Americanii o răspândesc bucuroși. Paul de Rousiers (2) povestește spiritual, cum dela debarcarea în Statele-Unite, merge mereu spre apăs în căutarea „*wheat and bonanza farms*“, și pe care nu le întâlnește de fel. În est i se indicase valea Mississippi, acolo trebuia să vadă priveliștea minunată a fermelor gigantice; dar ajuns în Ohio și în Missouri i se spuse că aceste țări puteau fi cuprinse în Far West pe vremea lui Tocqueville acum însă apusul e mai departe, peste Mississippi. În Kansas găsi ferme de 150—500 de acre, același lucru în Oklahoma; mergând mai departe în căutarea acestor ferme *mammoth*, ajunse în Dakota, țara clasică a grâului; aci speră să găsească, în fine, ceea ce căută. Exploatațiile erau în adevăr mai mari, multe din ele atingeau 2 500 acre (1.000 hectare), dar ferme gigantice nu. De aci trecu în Dakota-Nord unde găsește ferme de aceeași întindere și printre ele două ferme în adevăr mari, una de 55 000 acri și alta de 40.000, „Je ne suis donc pas revenu bredouille de ma chasse à la ferme

(1) Béchaux, Question Agricole, pag. 103.

(2) Paul de Rousiers, „La Vie Americaine“, pag. 102—111.

mammoth, zice : Paul de Rousiers, mais je crois être en droit d'affirmer que c'est un gibier rare et que les Etats de l'Ouest doivent leur prospérité agricole a un autre element". Fermele „mammoth“ sunt stăpânite de proprietari cari vor să le facă cunoscut avantajios spre a le putea vinde, sunt ferme re lamă. In majoritatea cazurilor proprietari sunt companii de drum de fier cari au avut concesiuni enorme de pământ, legea retrage concesiunea după trei ani dela punerea în exploatare a liniei, dacă în acest interval pământul nu a fost vîndut, pentru a evita aceasta proprietarul drumului de fier cumpără el însuși o parte din întinderea concedată și astfel se poate găsi în capul a 55.000 acre de pământ, pe care e nevoit să-l exploateze în așteptarea vînzării. „L'avenir fera justice de ces fermes mammoth qu'on a déjà tant de peine a découvrir ; non seulement elles sont un fait *exceptionnel* mais elles sont aussi un fait *temporaire*, la meilleure preuve en est qu'on ne les trouve plus dans les contrées mises en culture depuis vingt ans“ (1). Ce însemnează însă aceste ferme gigantice de 55 000 acre față de câteva din exploatațile noastre latifundiare ; și încă exploatarea Dalrymple nu are decât 15 000 de acre destelinite, restul de 40 000 e pășune naturală ; iar această întindere cultivată deși redusă nu e o unitate culturală, ea e constituită din mai multe centre de exploatare de câte 3.000 de acre (1.200 hectare). pa când noi avem unități de exploatare în cari se seamănă grâu numai, pe 1, 2, 3, mii de hectare.

Iată ce spune și statistica : din exploatațile de peste 100 de hectare în număr de 527.815, cele de peste 400 hect. sunt 47.276, adică 8.95% și cuprind 9 833 mii de hectare pământ cultivat „Americani zic ameliorat, improvend land) sau 19.4% din cele 50 556 mii de hectare cultivate ale culturii de peste 100 hectare (2). Mijlocia acestei categorii

(1) Paul de Rousiers. „La vie Americaine“ pag. 109.

(2) Pierre Leroy-Beaulieu „Les Etat Unis au XX siècle“, pag. 99,

de exploatare e de 208 hectare, pe când mijlocia exploatare de peste 500 hect. la noi e de 1 008 hect.

Am socotit necesar să dau aceste amănunte asupra repartiției exploatareilor agricole în Statele-Unite, de oare ce e poate singura țară unde marea cultură ar fi fost cu puțință: pământ mult și efin, ușor de concentrat, rodnicia naturală mulțumitoare, mari capitaluri la îndemână, spirit de întreprindere dezvoltat; și totuși după cum am arătat exploatarea latifundiară nu există. Acelaș fapt îl întâlnim în Argentina, țară de colonizare nouă și unde cu toate acestea marile domenii de mai mult de 10 000 hectare nu erau în 1902 decât 486 cu o suprafață totală de 3 749 leghe patrate, iar în 1904 erau numai 418 cu o suprafață de 3.280 leghe patrate; ceea ce face o micșorare de 1.172.500 hectare (1). Și trebuie notat că aceste mari domenii sunt destinate creșterii de vite, deci chiar intensivarea acestui gen de cultură, care se împacă cel mai bine cu marea exploatare, a avut drept urmare restrângerea întinderilor.

Din toate acestea se vede că felul proprietății nu determină felul exploatareii, în nici o țară de mare proprietate unde agricultura se face prin mijloace capitaliste nu am găsit cultura prea mare: nu am găsit-o nici în Statele-Unite unde sunt cele mai mari concentrări de întreprinderi industriale, miniere, comerciale, etc.; în această țară de trusuri prea mare agricultura e un fapt excepțional și trecător,

Exploatarea pământului nu îmbracă forma mare chiar când proprietatea e latifundiară, deoarece concentrarea agricolă și concentrarea industrială sunt două fenomene cu totul deosebite.

Marea industrie realizează prin concentrare o mai mare economie de instalație, de timp, de supraveghere, de muncă. Pentru o filatură de 50.000 broșe nu trebuie de 10 ori mai mult teren și clădiri ca pentru una de 5.000; o mașină cu

(1) Vandervelde, „Socialisme et Agriculture“, pag. 55.

aburi de 200 de cai nu costă de 10 ori atât cât una de 20; cea dintâi nu cheltuiește de 10 ori atâți cărbuni ca a doua; un contra maestru poate supraveghea tot așa de ușor o sală vastă unde lucrează 40 de lucrători și o sală mai mică unde nu sunt decât 20; luminatul a 100 de persoane nu costă de două ori cât luminatul a 50 și așa mai departe (1).

În agricultură lucrurile nu se petrec tot astfel, orice întindere a exploatației mărește și terenul exploatat, și cu cât exploatarea e mai mare cu atât capacitatea clădirilor, șure, grajduri, magazii etc., se mărește, căci această creștere se face în raport direct cu volumul de immagazinat, deci cu suprafața cultivată.

Importanța mașinei, atât de capitală în industrie, în agricultură e foarte redusă; chiar plugul cu aburi, care nu se poate întrebuința decât în prea marile exploatații, nu utilizează decât puțin cai cu vaporși cu adevărat necesar nu e decât pentru lucrările excepționale de desfundare; pentru toate celelalte operații culturale obișnuite plugul cu boi e mult mai economic.

Pământul întinzându-se odată cu mărirea exploatării, economie de personal pentru supraveghere nu se poate face; mai mult chiar, pe măsură ce crește întinderea crește și greutatea execuției muncii și deci puțința îmbunătățirii ei.

Diviziunea muncii, care face tăria organizării industriale concentrate, în agricultură e foarte redusă; iar felul producției mărește și mai mult această deosebire. „Marea industrie poate cu ajutorul mașinilor să mărească producțiunea în proporții considerabile, aproape la voință; industria agricolă nu are aceiași putere, ea nu s'a putut liberă încă de rezistența legilor fizice. Prin însuși organizarea ei marea cultură obține în general un produs brut mai mic decât mica cultură, pe când în industrie este invers“ (2). Evoluția capitalistă a industriei e datorită, în primul rând instrumentului tehnic de producțiune, mașina; ea crează uzina și manufactura. În agricultură noul mod de produc-

(1) L. Garriguet, *Question sociale* pag. 28.

(2) F. Bernard. „*Systèmes de culture*“, pag. 110,

țiune nu impune concentrarea exploatării, din contră. Analiza culturii latifundiare la noi ne va demonstra aceasta, cu deosebire când voi arăta care e instrumentul tehnic de producțiune pe care se reazemă marea exploatare.

Toate aceste deosebiri între industrie și agricultură explică de ce peste tot, unde condițiile culturii sunt normale, mica cultură învinge marea exploatare și mica proprietate se dezvoltă în paguba celei mari, pecând evoluția industrială e tocmai contrarie: mica industrie dispare fatal în fața concurenței celei mari.

În agricultura noastră se petrece tocmai contrariul; după cum voi arăta, concentrarea exploatărilor merge crescând și marea cultură învinge mica cultură. E aci o organizare economică deosebită, care face ca exploatarea prea mare să fie rentabilă.

Existența exploatării latifundiare la noi, după cum am văzut, nu-i datorită proprietății prea mari; nu-i datorită nici producției, care nu este și nu poate fi mare. A semăna 1, 2, 3, mii de hectare cu grâu pe aceași unitate de exploatare, înseamnă a începe dela 15 August și a termina la 15 Noemvrie. Ce semănătură mai poate fi aceea, făcută în așa rele condițiuni. Dar la acest lucru nu se gândește marele exploataător, el nu face agricultură, ci speculație; căci dacă ar fi agricu tor și-ar da seama că o asemenea întindere de grâu nu se poate asolă, nici bine cultivă; și chiar cu cele mai mari mijloace nu se poate aștepta la o producție mulțumitoare. Și de fapt așa e. Nu producția mai bună justifică exploatarea latifundiară; toți cei cari au încercat o asemenea cultură cu mijloace capitaliste, acum 10—15 ani în Bărăganul Ialomiței și al Brăilei, nu au reușit. Faima *muncii cu cazanul* s'a dus departe și toți se feresc să-o mai încerce.

Radnicia natura a pământului iarăși nu explică acest mod de cultură. Statele-Unite, cu un pământ tot așa de nou ca al nostru, în unele părți cu o producție de grâu și

porumb prea bună, (1) nu prezintă acest fenomen agricol, exploatarea latifundiară, decât întâmplător în regiunile de colonizare nouă și acolo încă în așteptarea parcelării definitive. Și chiar atunci s'a simțit nevoia împărțirii exploatașunii prea mari în mai multe secțiuni. Dar ce însemnează cele 15 mii de acre în cultură alei ferme Darlymple față de exploatarea marilor noștri întreprinzători din cari unii au 15 mii de acre de grâu numai.

Eftinătatea rentei de asemenea nu-i de fel o pricină a exploatării latifundiare; cu toate că venitul proprietăților descrește cu mărirea lor, totuși el e destul de însemnat. Proprietățile între 100 și 500 hect. au un venit de 30 lei și 41 bani la hectar, pe când cele de peste 500 hectare, 26 lei 16; (2) deosebirea nu-i mare și deci nu pe deprecierea rentei e așezată aceasta neeconomică exploatare a pământului: cultura prea mare.

* * *

Nici unul din factorii amintiți nu explică așezarea exploatării prea mari la noi, nici de ce acest fel de cultură e normal și nici de ce tendința întregii noastre mari agriculturi e de a-și spori rentabilitatea prin concentrarea exploatării iar nu prin mărirea producției. Înainte de a căuta explicația acestui fenomen economic, să studiem felul special de muncă al agriculturii mari și origina lui; această din urmă cunoaștere ne va înlesni mai târziu priceperea rentabilității marelui culturi.

Ceace caracteriză munca agricolă în exploatarea mare, e execuția ei la mari distanțe; prin însuși întinderea exploatării cultura trebuie să fie latifundiară.

(1) Astfel grâul care dă 8 hecte la hectar în Tennessee, 125 în Wisconsin, 139 în Ohio și Pensylvania, ajunge la 18 hecto în Minnesota meridională 22 în unele părți din Manitoba, 36 până la 40 în provinciile nordvestice ale Canaoni. A. Ronna. Le Blé aux Etats-Unis, pag. 14, 105—106.

(2) R. Căpitanu. Recensământul fiscal. 1905. Tabloul 19.

Putința execuții acestui fel de muncă explică dar marea exploatare, căci de sigur, dacă munca nu s'ar putea face la distanțe mari, exploatările ar trebui să se restrângă. Voi arată mai departe de ce.

Acest mod de cultură însă, e special agr culturii noastre, căci prin el se cultivă nu numai cele 2.033.000 hectare ale mării culturi, ci și cele 1.125.000 hectare pe cari țărani le arendează din marea proprietate și tot prin el mare parte din însuși proprietățile lor; satele compoște și moșiile lungi fac ca locurile de muncă să fie departe; și fiind astfel vitele și oameni a se transporta la mari depărtări pentru împlinirea muncilor agricole (1).

Suntem deci în fața unui fenomen mai general, execuția muncii la distanțe mari; *cultura latifundiară* caracteriză agricultura noastră. Dacă aceasta e adevărat urmează necesar ca pierderea enormă de timp datorită distanțării să fie compensată prin înmulțirea lucrătorilor și a atelagiurilor: căci lucrările agricole trebuind să fie executate în anumite epoce, cu limite precise, ele nu pot suferi întârzieri prin pierderea de timp cauzată de distanță; numărul atelagiurilor trebuie sporit.

Ce ne spune statistica? D-l Colescu (2) socoteșe în 1900 vitele trăgătoare în număr total de 1.859.241, din cari 1.148.313 boi și 710.929 cai; raportând numărul trăgătorilor la suprafața cultivată, vedem că fiecare trăgător lucrează în mijlociu, 2.70 hectare. Pe regiuni această mijlocie e de 2.56 hectare în Moldova, 2.74 în Muntenia și 4.16 în Dobrogea.

Care e întinderea normală de cultură pentru un trăgător? În sistemul trienal teoria spune că trei pluguri sunt întesulătoare pentru 100 de hectare. După Kraft întinderea minimă de pământ cultivat necesară pentru a tragă tot profitul dintr'un plug e de 30 hectare (3). La noi secotind

(1) Pentru amănunte, C. G. Părerii în *Chestia Agrară*, pag. 15, 54.

(2) L. Colescu. *Statistica Animalelor Domestice*, 1903, Tab. 7.

(3) În Kautsky, „*Question Agraire*“, pag. 142.

câte 4 trăgătoare de atelagiu, vine 11 hectare, 16 de fiecare plug; acest fapt îl confirmă și statistica plugurilor sunt 518.463 pluguri de toate categoriile care lucrează 6.129.000 hectare în cultură la 1905, deci mijlocia de fiecare plug e cam tot aceea.

În agricultura noastră un plug lucrează cu mult mai puțin de cât ar trebui să lucreze. Dar, să zic că media de 33 hectare de plug a sistemului trienal nu poate fi realizabilă în practică, căci numărul cultivatorilor (șefitor de exploatare) are mai multă importanță în ținerea atelagiurilor decât întinderea exploatării și în cultura mică acest raport al vitelor trăgătoare e cu mult mărit; totuși deosebirea între ceea ce lucrează un plug la noi și ceea ce ar putea să lucreze nu se explică numai prin marele număr al șefilor de exploatare cari sunt că atare obligați să țină atelagiuri.

Acest prea mare număr de atelagiuri în plugăria noastră e datorit depărtării la care trebuie să muncească.

Pentru a demonstra aceasta, voi face comparație cu Franța; acolo cultura mică e precumpănitoare, prin urmare, condițiune favorabilă ca numărul atelagiurilor să fie ridicat de dealtă parte, mijlocia exploatării se apropie de a culturii noastre. După statistica din 1892, sunt în Franța 5.702.000 exploatațiuni, cu o întindere mijlocie de 8¹/₂ hectare; la noi, după statistica din 1905 sunt 6.129.099 hectare în cultură și 1.250.000 hectare pășuni permanente și vremelnice(1), acest total împărțit la 1.018.000 cultivatori mari și mici, ne dă o mijlocie de exploatațiune de 8 hectare și ceva.

Statistica din 1892 (2) arată că lucrările culturii întrebuințează în Franța 2.109.000 cai, 170.000 catâi și 1.387.000 boi, în total 3.800.000 trăgători. Ceea ce face cam 6.5 hectare pământ arător de fiecare trăgător, și încă autorii statisticeii pomenite găsesc că această mijlocie e prea mică și că, o vită la 10 hectare ar fi destul.

Din acestea se vede că în Franța, unde cultura se face

(1) L. Colescu, „Statistica Agricolă“, pag. 56.

(2) F. Bernard, Systèmes de culture pag. 357.

pe întinderi și distanțe normale, un trăgător lucrează 6.5 hectare, pe când la noi toate celelalte condițiuni fiind aceleași, un trăgător muncește 2.79 hectare. Nu-i oare logică concluzia că ceea ce obligă ținerea unui așa mare număr de atelagiuri, e caracterul latifundiar al culturii noastre? S'ar putea obiecta că numărul prea mare de vite pe care agricultura noastră îl folosește se explică și prin inferioritatea lor. Aceasta ar fi adevărat dacă munca care li se cere ar fi aceeași; însă plugul nostru ară la 10—12 cm., pe când al Francezului la 20—25 cm., și prin această inegală greutate a muncii, egală ca suprafață, se face compensarea inegalității de puteri a vitelor. Deci nu acesta explică numărul relativ mai mare a vitelor de muncă în agricultura noastră.

Pentru a fi mai precis aș fi trebuit să adaug, că această deosebire în realitate e și mai mare. Numărul relativ însemnat de atelagiuri pe care îl întrebunțează agricultura franceză e determinat și de intensivitatea culturii, repețirea muncilor elementare fiind mai deasă. Aceasta se vede și din raportul plugurilor față de întinderea cultivată; în Franța sunt 14 pluguri pentru 100 hectare, pe când la noi ceva mai mult ca 8. Cultura intensivă având nevoie pe lângă plugurile ordinare și 3—4 pluguri de defundat, pluguri de întors miriștele, etc. E drept că în agricultura noastră simplitatea operațiunilor culturale e compensată prin proporția prea mare a păioaselor în asolament, $\frac{2}{3}$, care face să se îngrămădească în Iulie căratul recoltelor și execuțiunea la timp a acestei munci reclamă atelagiuri mai multe.

Nu rămâne deci îndoială că numărul cel mare de atelagiuri la noi e datorit culturii latifundiare, căci prin numărul vitelor se învinge greutatea depărtării. Distribuțiunea trăgătorilor pe regiuni întărește încă această părere: în Muntenia cu câmpiile întinse și netede un trăgător lucrează 2.74 hect.; în Moldova, unde terenul e accidentat, vitele trebuie să fie mai numeroase, și statistica arată că acolo un trăgător lucrează 2.56 hectare; și în fine Dobrogea, cu repartiția mai normală a exploatării, căci aci exploatarea latifundiară e mai

puțin dezvoltată, cu distanțe de cultură mai mici, are o mijlocie de 4.16 hectare de trăgător. „Pe terenul accidentat și „pe moșia trunchiată, ne trebuiesc mai multe vite trăgătoare decât unde terenul este șes și moșia comasată“⁽¹⁾

* * *

Așa dar, fenomenul caracteristic al plugăriei noastre e cultura latifundiară, execuțiunea muncii pe mari distanțe. Care e importanța agricolă a acestui sistem de muncă? Cultura latifundiară este neeconomică, căci e o piedică de neînvins pentru intensivarea culturii. Toți agronomii socotesc că la anume distanță cele mai elementare lucrări impun sacrificii prea mari. Thünen demonstrează că la 4 kl. pământul care ar produce o rentă de 25 mk., are tot venitul absorbit de pierderea rezultată prin faptul consumării timpului util de muncă în parcurgerea distanței. După Block, depărtarea tarlalelor pe o distanță de 376 metri se consideră ca normală, o îndoire a distanței tarlalelor dela curte mărește spesele de regie cu 27%, iar la depărtare de 7.5 kl., spesele sunt așa de însemnate, încât tot beneficiul e absorbit⁽²⁾. Philippovich⁽³⁾ socotește că cheltuelile muncii se ridică la fiecare la 500 metri de drum, cu 5% pentru lucrul făcut cu mâna sau cu plugul, cu 20—38% pentru transportul gunoiului, cu 15—32% pentru căratul recoltelor.

Această pierdere de timp, din cauza distanței, impune pagube simțitoare nu numai agriculturii mai superioare, dar chiar sistemului nostru de cultură. Am arătat mai sus, că din pricina depărtării cultura noastră ține un număr prea mare de atelagiuri, dacă această piedică a distanței ar dispărea, de sigur, că mijlocia întinderii lucrute de un trăgător în Franța, s'ar putea ajunge și la noi. Care ar fi rezultatul? Pentru 6.129.000 hectare în cultură, socotind 6.5 hect. de trăgător ar fi suficient 958.300 trăgători pentru a munci

(1) Maior. *Economia Rurală*, p, 195,

(2) Maior, „*Economia Rurală*“, pag, 33,

(3) Philippovich, „*Politique agraire*“, pag, 228,

întreaga suprafață cultivată. Am avea o economie de 900 000 vite, pe care azi nu le ținem decât ca să învingem distanța. Desființarea culturii latifundiare ne-ar da imediat câștig toată suprafața pe care azi o întrebuițăm pentru hrană acestui surplus de vite și care ar putea fi întrebuițată pentru hrana oamenilor; sau în orice caz, dacă ținerea vitelor ar fi rentabilă, prin prăsilă, lapte, etc., toate aceste vite și-ar plăti hrana și întreținerea, producând valori iar nu muncă deșartă, măsurând câmpiile. Socotind numai 40 de lei venit brut de fiecare viță, economia națională ar avea un câștig de 36.000.000 numai printr'o mai bună distribuțiune a muncii, ca rezultat al suprimării culturii latifundiare.

Să vedem la cât se socotește această pierdere de timp într'o unitate de mare exploatare. Într'o asemenea exploatare, distanța de parcurs e mai mare decât ar arăta-o numai întinderea ei; căci în realitate e determinată de mărimea moșiei sau moșiilor care compun această mare unitate agricolă și în care intră nu numai suprafața cultivată dar și pășunile, ogoarele sterpe, etc. Dacă mijlocia exploatării latifundiare e de 1700 hectare, mijlocia întinderii pe care se face o asemenea cultură e de sigur mult mai mare. Dacă mijlocia proprietății latifundiare e de 2.000 hectare, mijlocia reală a întinderii exploatării trebuie să fie mai mare, căci după cum am arătat exploatările sunt mai concentrate ca proprietățile. Să admitem o întindere mijlocie de 2.500 hectare. Dispoziția moșiilor în lungime, sfori, ca urmare a culturii pastorale, așezarea conacului și a satului în apropierea gârlei sau a luncei care obișnuiește e înspre una din extremitățile moșii, fac că distanța de parcurs dela conac la extremitatea moșii, pentru această întindere mijlocie de 2.500 hectare, să fie de cel puțin 12.5 kl. Pentru împlinirea suprafeții am socotit lățimea moșii de 2 kl. sau în patru rânduri de loc; e formă frumoasă, marea majoritate a moșiilor mari nu au nici această formă, sunt cu mult mai lungi și mai înguste. Moșiile cu formă adunată sunt foarte rare, atât de excep-

ționale în cât țărani numesc rotude moșiile nițel mai strânse, 3 klm. pe 6 bunăoară.

Ce pierdere de timp rezultă din executarea pe această întindere a unei munci agricole elementare, căratul bucatelor, de-o pildă? Boi fac în mijlociu $2-2\frac{1}{2}$ klm. pe cias (1), socotind distanța mijlocie de parcurs numai 8 klm. pentru dus și întors odată va fi nevoie de 7 ceasuri. Dacă din ziua de vară de 14 ceasuri scădem 2 ceasuri odihna și pașunarea boilor la namiezi, un ceas mâncarea oamenilor la prânz și seara, drumul de mai sus, rămâne timp util de muncă 4 ceasuri din 14. Iată la cât se reduce munca activă dintr'o zi când vitele trebuie să lucreze la depărtarea de 8 klm. Iar această pierdere de timp și muncă se mărește cu cât drumul e mai greu și mai accidentat, „iar vitele ajung pe jumătate oboșite când sosesc la loc să înceapă munca” (2).

Dacă pentru cele mai elementare lucrări agricole cultura latifundiară impune așa de însemnate sacrificii, de sigur perfecționarea sistemului de cultură nu-i de loc cu puțință cât timp acest mod de cultură va dăinui. Căci cu cât cultura se intensivează, că atât masele de transport la, sau dela câmp se măresc; lucrările culturale se îndoesc urmărirea și ajutarea vegetației devine o necesitate. Nu se mai poate semăna grâul toamna și a nu mai avea treabă cu el până la seceră, grapa și tăvălugul primăvara, plivitul odată sau de două ori, prășitul chiar sunt operații necesare. Creșterea vitelor, care e asociată cu agricultura intensivă, impune culturi de nutrețuri semănate, sfeclă, etc.; stabulația permanentă, principala condiție-a intens varii, cere ca vitele să intre seara acasă; plugăria nu se mai poate face stând săptămâni întregi departe în câmpie, cu singur adăpost pentru oameni hambarul portativ, iar ca hrană pentru vite pîrul rar din miriștile uscate. Paele nu se mai poate arde, gunoiul trebuie strâns și transportat pe loc. Cu un cuvânt

(1) Maior. Economia Rurală, pag. 191.

(2) Maior Economia Rurală.

cultura latifundiară, cultura nomadă care ține oamenii și vitele cu săptămânele pe câmp pentru execuția muncii, trebuie neapărat să dispară ca o îmbunătățire agricolă să fie cu putință.

* * *

Ceeace am demonstrat pentru munca cu vitele e adevărat și pentru toate muncile agricole. Execuția muncii la distanță e o întocmire economică care lucrează în pagubă și o piedică de neînvinș pentru sporirea producției. Dar atunci, dacă pe această cultură latifundiară păgubitoare se reazămă marea exploatare cum se face că e o întreprindere rentabilă? Este rentabilă de oarece toată această muncă la distanță se execută cu vitele, instrumentele și brațele țăranului. Aceasta este *instrumentul tehnic de producțiune* al mării culturi, iar toată pierderea care rezultă din această neeconomică organizare a muncii o poartă numai țăranul.

După ancheta Ministerului de Domenii din 1899 rezultă 92% din vitele existente în țară sunt ale țăranilor și numai 8% al proprietarilor mari și arendașilor (1). Statistica animalelor domestice din 900 găsește că repartiția cailor și boilor între micii și mării cultivatori e următoarea: mării exploatare posedă 6.3 , iar țăranii 87% (2).

Numărătoarea plugurilor și cărelor confirmă aceste date, din 517.463 pluguri de toate feburile, mării cultivatori nu stăpânesc decât 7.4%; din 589.308 care și căruțe marea agricultură nu are decât 4.3% (3).

Approape toate atelagiurile sunt țăărănești și pierderea care rezultă din întrebuițarea lor tot a țăranilor e.

Dacă marea cultură ar trebui să cultive cu vite proprii de mult ar fi dispărut. Socotind pentru cele 2.083.000 hect.

(1) Maior. Economia Rurală, pag. 164.

(2) L. Colescu, Statistica animalelor domestice, 1903. Tabela 25, pag. XLVI și tabela 36, pag. LVI. În Moldova chiar unde cultivarea în regie e mai dezvoltată, mării exploatare nu au decât 8,8% din numărul cailor și 12,3% din numărul boilor.

(3) L. Colescu, Statistica agricolă, 1907, pag. 70, 71, 72.

ale marii exploatare un număr de vite în proporție asemuitoare celei ce există pentru întreaga noastră cultură, adică un trăgător pentru 2.79 hect., ceea-ce face un atelagiu cu 4 vite pentru 11 hectare; marii noștri exploatare ar trebui să țină 189.000 atelagiuri cu câte 4 boi. Înreținerea, dobânda și amortizarea unui atelagiu cu 4 vite se ridică la suma 851 lei anual (1); cele 189.000 de atelajuri vor necesita 160 milioane de lei, pe când munca celor 2.083.000 h. ale culturii mari, socotindu-le ogorite, arate, semănate, tăvălugite, cărate, transportate la gară, plus 4 lei de hectar munci accesorii, (41 lei hectar) nu face decât 85.403.000 (2). Deficitul care ar rezultă din această operație, ar acoperi aproape valoarea rentii.

De sigur, însă, că marea exploatare va reduce mult numărul viteilor de muncă, spre a face economie, apropiindu-se cât mai mult de limita teorică a rentabilității atelagiului, care am socotit-o pentru sistemul trienal la 33 hect.; căci ea nu are nevoile cari impun țaranilor ținerea vitelor;

(1) 4 boi à 200 lei =	800	5 % dob. =	40 lei
		2 % amort.	16 „
Chiria grajdului			80 „
Potcovit, sare, etc.			40 „
Argat, simbrie			300 „
Întreținerea lui			150 „
Hrana boilor, 1 pog. pășune, ½ de fâneață à 20 lei, pentru 4			120 „
Carul			300 lei
Un plug			60 „
O grapă de fier			90 „
Tăvălugi, juguri, Tânjeli, capestre funii etc.			70 „
			<u>420 lei = 5 % dob. 21 „</u>
			20 % am. 84 „
			<u>851 „</u>

(2) Prețurile muncilor le-am socotit nu după valoarea lor de cost, ci după cum se plătește azi și după cum se pot plăti, ca cultura să

mulțimea gospodăriilor și sila de a-și complectă neîndes-
tularea culturii proprii prin învoiala în dijmă la marele
exploatare care nu primește în moșie de cât numai învoi-
tori cari au plug.

Care ar fi, în condițiile agricole actuale, numărul atela-
giurilor pe care marea cultură ar fi obligată să-le fie, dacă
ar fi nevoită să-și muncească moșiile cu mijloace proprii ?

Intr'o exploatare singuratică ceea ce determină numărul
atelagiurilor obligatorii, este execuția muncii care trebuie
să se facă în timpul cel mai scurt și care nu se poate
amâna. În sistemul agricol actual această muncă e căratul
recoltei paioaselor ; această muncă trebuie executată în anume
timp, pentru că nu se pot lăsa bucatele pe câmp expuse
tuturor intemperțiilor, pentru că locurile trebuie golite pentru
pășunarea miriștelor sau arătură și cu deosebire pentru ca
aceleași atelagiuri să fie cât mai de grabă slobode pentru
ogorirea tarlalelor de grâu. Timpul util, pentru cărat în
aceste condițiuni e între 1 și 25 Iulie, deci 25 zile ; scă-

fie rentabilă. Iată care ar fi bugetul unui hectar semănat cu grâu,
cereale cea mai de căpetenie a marii culuri.

Ogor	10 lei	37 lei munci cu vitele la hect.
Semănat rânduri, grăpat, tăvălugit	16 "	
Transp. recolții la arie	6 "	
Transp. produselor la schelă	5 "	
Sămânța	28 "	
Treer., (mașină și zile)	12 "	
Cheltueli generale	8 "	
Seceră	20 "	
Arendă	40 "	
	145 lei	

Cu o bună mijlocie de producție, 16,5 hecto. la hectar, și cu prețul
de 10 lei hecto. rămâne exploatareului ca beneficiu, dobânda capi-
talului și muncă, 20 lei de hectar. Dacă munca s'ar prețui mai mult,
profitul sau renta ar trebui să înceteze. Am socotit arenda pământului
40 de lei de oarece am avut în vedere solul de prima calitate care
produce o mijlocie de cel puțin 16 hecto. Am prețuit unele munci
mai mult de cât la pagina 35 căci masele de transportat sunt mai
mari.

zând cinci zile Dumineci, sărbători și ploii, rămân 20 zile bune. Cât poate căra pe zi un car cu 4 boi? Un pogon de păioase are în mijlociu 10—12 clăi un car poate încărcă într-o singură dată 8—9 clăi pentru a putea răspunde precis trebuie, însă, să cunoaștem al treilea factor care condiționează câtimea muncii active dintr-o zi: depărtarea.

Să cercetăm aceasta pentru expl. ataș. a latifundiară a cărei întindere de pământ am socotit-o mijlociu la 2.500 hectare, distanța maximă pe această exploatare e de 12,5 kl. Am arătat iarăși că un car cu boi face $2\frac{1}{2}$ kil pe ceas cheltuiește cu drumul și odihna boilor 10 ceasuri din cele 14 ale unei zile de vară, rămându-i deci ca timp de muncă activă numai 4 ceasuri. Încărcatul snopilor de câmp și descărcatul la șură (nu la mașiuă) ia două ceasuri: deci la depărtarea de 8 kl. un car cu patru boi nu poate aduce mai mult decât odată. Cu n. însă toate lanurile nu sunt la această depărtare voi admite că un car poate încărcă 12 clăi pe zi în loc de 8 și deci că poate căra un pogon de păioase pe zi; iar în 20 de zile, cât e timpul util de muncă al căratu'ui, 20 le pogoane.

Așa dar o exploatare agrico. a care face muncă la 8 kl. trebuie să aibă un atelagiu cu patru vite pentru 20 pogoane păioase; cum a treia parte a pământului de cultură e ocupat cu porumb sau diferite, urmează că un atelagiu cu patru vite lucrează în sistemul agricol actual 30 pogoane sau 15 hectare. Pentru toate cele alte munci: ogor, semănat, grăpat etc. această proporție de vite de muncă e mai mult decât îndestulătoare: maximul de muncă în minimum de timp care e căratul, determinând numărul atelagiurilor și întinderea lucrată de ele.

Dacă pentru 15 hect. e nevoie de un atelagiu pentru cele 736.664 hect. ale exploatării latifundiare de a 1000 de hectare în sus vor trebui 49.110 atelagii. Socotind ca mai sus, 851 lei întreținerea atelagiului, cheltuiala totală ar fi de 45.792.610 lei. Care e valoarea muncilor care ac. ste atelagiuri vor face? Am arătat mai înainte că producția actuală

nu poate plăti munci cu vitele cari să depășească 41 lei la hectar pentru ca renta și profitul să existe; deci valoarea tuturor muncilor pe cari exploatarea latifundiară le face cu vitele proprii nu va întrece suma de 31 milioane lei, față de costul de întreținere, deficitul e de aproape 15 milioane înghițând astfel jumătate din valoarea rentei.

Dar să presupunem că marea exploatare ar ține numai atelagiurile necesare pentru celelalte munci agricole, rămânând ca munca grăbită a căratului s'o ușureze cu care de chirie, dacă ar găsi. Cât ar costa în cazul acesta căratul unui pogon? Un car cu doi boi și omul se plătește cel puțin 3 lei, adăugând încă 1 leu pentru omul de ajutor și 1 leu mâncarea lor, ziua de car costă 4 lei. La depărtarea de 8 klm. un car cu doi boi nu poate pune mai mult decât 4 căi, socotind un singur transport pe zi cele 12 căi ale pogonului se cară în 3 zile, ceea ce face 12 lei de pogon. Am arătat mai sus că marea exploatare nu poate plăti mai mult de 6 lei la hectar căratul recoltii; când ar trebui să plătească 24, ea ar avea un deficit de 18 lei de fiecare hectar cultivat cu păioase: profitul exploatatorului ar fi absorbit.

Admițând chiar o muncă plină a atelagiurilor, numărul lor ne mai fiind condiționat de execuția muncii celei mai grăbite în timpul cel mai scurt, și totuși micșorarea întâinderii exploatării e fatală. Am arătat mai sus că costul întreținerii unui atelagiu se stabilește la 851 lei anual. Această sumă e aproape neschimbată ori care ar fi munca atelagiului într'un an. prin urmare, cu cât zilele întrebunțate în lucru sunt mai numeroase, cu atât costul lor unitar e mai mic. Ceea ce determină, însă, activitatea atelagiului nu sunt zilele bune de muncă dintr'un an, ci timpul util pentru fiecare muncă, el pune limite precise la întrebunțarea atelagiurilor.

Zilele utile de muncă dintr'un an, în sistemul agricol actual, se poate socoti la aproximativ 140 (1), prin urmare co-

(1) Semănăturile de primăvară, 1—20 Martie, mai puțin cinci zile Duminici, sârbătorit și ploaie=15 zile; semănatul porumbului, 5—25 Aprilie, mai puțin 5 zile ca mai sus=15 zile; căratul recoltii 29 zile; se-

stul unei zile de lucru va fi de 6 lei 08 bani. Ce diferență va fi în bugetul culturii unui hectar cu grâu, dacă marea exploatare ar face muncile în regie.

Hect. de ogor făcându-se în zile, va costă	12,16 lei în loc de	10,00 lei
„ semnătură în rânduri, boronat, tă-		
vălugit, făcându-se în 3 zile va costă,	18,24 „ „	16,00 „
Hect. de transport la arie necesitând două		
zile, un dm suplimentar și mâncarea lui,		
va costă	14,66 „ „	6,00 „
Căratul dela șiră la mașină va fi o muncă		
suplimentară de cel puțin	2,06	
Total	47,00 lei în loc de	32,00 lei

Din cele de sus se vede că cultura în regie a unui hectar cu grâu se încarcă cu 15 lei cheltueli și deci beneficiul exploatare se reduce în consecință. Cei 5 lei de hectar cât îi rămân, sunt oare suficienți să-i îndestuleze munca, dobânda capitalului și profitul, fără a mai vorbi de risc? Desigur că nu.

Cu aceste prețuri de muncă exploatarea latifundiară nu e cu puțință, chiar dacă adăogând încă două vite de atelagiu, am face pluguri cu două brazde. Ce s'ar efteni ar fi ogorul, mai puțin semănatul; căratul de pe câmp și deja șiră ar rămâne același. Cu prețurile de mai sus: 12,16, două zile și vitele, 2,50 lei omul de ajutor cu mâncarea, 2 lei transportul snopilor dela șiră la mașină, căratul unui hectar de grâu revine la cel puțin, 16,66, lei; pe când producția bună actual. 16,5 hecto la hectar, nu poate plăti aceiași operație mai mult de șase lei ca întreprinzătorul să aibă răsplata muncii, capitalului și a riscului. Căratul în regie singur e suficient să desființeze prea marea exploatare, căci profitul de 9 lei și 34 bani, cât ar rămâne în cazul acesta de hectar, socotind celelalte munci cu prețul de învoială, nu e

mănatul grâului 1—30 Septembrie, mai puțin 5 zile, =25 zile; ogorul de grâu, 25 Iulie—1 Septembrie, mai puțin 6 zile pierdute, =29 zile; ogorul de toamnă 1 Oct.—1 Noembrie mai puțin 6 zile; =24. În total, deci 128 zile timp util de lucru pentru atelagiuri, adăogând încă 12 zile în Mai pentru transportul porumbului la schelă, singurul care se poate face la acest timp, dacă nu se lasă ogoare sterpe ceceae ar îngreui în alt chip bugetul exploatării, avem 140 de zile.

îndestulător întreprinderii. Și dacă cultura grăului, făcută în aceste condițiuni, nu îndestulează întreprinderea mai puțin mulțumitoare va fi aceea a orzului sau a ovăzului, care dau un produs brut la hectar de o valoare cu mult mai mică, cheltuelile fiind aproape aceleași.

Dar se va obiecta că marea exploatare în loc să care 1a 8 kl. depărtare, va căra la distanțe mai mici, înmulțind conacele; de sigur, dar atunci va fracționa și semănatul și imagazinatul, căci bucatele nu se mai pot transporta direct dela mașină la gară și adăpostirea vitelor care urmează așezarea paelor și a nutrețurilor, va fracționa și administrația inferioară, ecaretele, etc. Urmarea va fi că exploatarea latifundiară va dispărea ca neajuns economic: căci noile unități cari vor rezulta din această diviziune vor avea întinderi mijlocii în care va fi cu puțință cultură mai bună; și mai mult încă va dispărea și exploatarea latifundiară administrativă chiar, căci va fi o limită în numărul fermelor peste care nu se va putea trece, acea care va fi compatibilă cu un control eficace. Azi o moșie de 20.000 de pogoane în jud. Ialomița e împărțită în 3 conace sub o singură direcție; când va fi nevoie de a o împărți în 20 de conace, fi-va oare cu puțință o supraveghere serioasă și deci o administrație rentabilă?

Deci cultura latifundiară nu e cu puțință prin mijloace proprii, căci, sau nu plătește rentă pământului, sau ca pământul să aibă o rentă, trebuie ca cultura cerealelor să dispară și să fie înlocuită cu creșterea vitelor. Și dacă, totuși pământul nostru produce milioane de hectolitri de cereale în aceste neeconomice condițiuni de muncă, e că toată paguba care rezultă din cultura lor cade în sarcina țaranului.

De ce țaranii sunt întreprinzători marelui culturi și de ce primesc ei să poarte paguba acestei întreprinderi? Din pricina neeconomice întocmiri a gospodăriilor țărănești, cari face din tot țaranul un plugar și un salariat în același timp. Înainte de a fi muncitor salariat, legile l'au făcut proprietar și deci plugar; proprietatea nefiindu-i îndestulă

toare, e silit să caute muncă cu vitele și brațele în marea proprietate vecină și să primească condițiile ei. Legile agrare cari au organizat proprietatea țărănească au creat acest instrument tehnic de producțiune: munca cu vitele instrumentele și brațele țaranului; marii întreprinzători l'au adoptat, l'au perfecționat și cu ajutorul lui au întemeiat acele ferme *mammoth*, care ar putea face invidioși pe Americani. Origina exploatării latifundiare stă aci: în puțința culturii la distanță prin aruncarea pagubei ce rezultă din acest fel de muncă în sarcina țaranului. *Acesta e cel mai important fapt din raporturile economice dintre micii și marii cultivatori*; căci odată aceasta cu puțință, restul urmează cu preciziunea și de terminismul unei probleme de mecanică.

Fără de vitele și uneltele țaranului, marea exploatare nu s'ar fi născut; consecințele cari ar fi urmat de aci ar fi fost incalculabile: toată reaua noastră alcătuire economică nu ar fi existat. Acel sistem stupid de exploatare, care își reazămă rentabilitatea numai pe economia cheltuelilor și plata muncii sub valoarea ei reală, nu ar fi fost caracteristic agriculturii noastre. Exploatațiile mari, prea mari, concentrarea mai multor mari exploatații în aceeași mână, giganticele întreprinderi arendășești n'ar fi fost fenomenul economic normal al plugării mari, fără de seamă în nici o țară. Am fi avut în locul lor cultură directă a proprietarului sau a arendașului, cu vitele și instrumentele proprii, cu lucrători salariați; și cum o astfel de cultură nu se poate face decât pe întinderi limitate, s'ar fi născut alături de ei *pe aceiaș moșie mare* o clasă de arendași țărani, gospodari înstăriți. Cele două forme extreme ale culturii, parcelară și latifundiară, nu ar fi fost caracteristica agriculturii noastre, căci între ele ar fi avut loc cultura mijlocie; iar toate aceste forme de exploatare și-ar fi căutat rentabilitatea în sporul producției. Marele exploatator neputând deprecia munca, eră nevoit să mărească producția pentru a plăti renta s'au a-și găsi profitul; micul arendaș, țaranul, nefiind supus la presiunea continuă a

creșterii învoelii și stăpân pe timpul lui, și-ar fi echilibrat bugetul prin muncă spornică, iar nu prin economie de hrană, și renta pământului ar fi fost o realitate economică.

E așa de veche și răspândită cultura prin învoială, în-cât îngreuierea muncii prin depărtarea la care se îndeplinește nu a preocupat nici un agricultor. Faptul că simpla vesteire a isprăvnicelului în sat scotea a doua zi plugurile sau carele la câmp și munca se executa fără bătae de cap și fără greutate, făcea pe toți să privească acest lucru ca fenomen natural. După cum pământul dădea roadă numai cu ploaie, tot așa și munca se hotărâ numai cu un contract de învoială. Se părâ atât de natural ca munca să se execute pe distanțe considerabile în cât nimeni nu se gândea la deprecierea ei enormă din această cauză. Un mare cultivator avea învoiți pe moșie lungă de 20 kl. locuitorii din două sate situate la cele două extremități ale moșiei. Spre a feri recolta de prădăciunile țăranilor, care ar fi fost cu atât mai mari cu cât era mai aproape de casa lor, el împărți locuri țăranilor. din satul de la nord la capătul sud al moșiei, iar celor dela sud la capătul nord. Fiecare din acești învoiți trebuiau deci în executarea muncilor să piardă un timp considerabil pentru a parcurge dus și întors 40 hlm. Ast-fel, pentru a nu-și încărcâ bugetul cu plată de pândari suplimentari, acest mare agricultor găsisse mai cuviincios să impue învoiților această enormă depreciere a muncii prin depărtare.

Cultura latifundiară se reazămă dar pe munca feudală a țăranului. Marea exploatare însă nu e vinovată de aceasta, căci ea s'a născut și a progresat de oarece a găsit țăranul plugar cu vitele și instrumentele lui care nu așteptâ decât această ocazie de muncă pentru a ușurâ povara întreținerii vitelor, că pe urmă a urmat o depreciere a muncii în preț e altcevă, vom vorbi mai la vale. În adevăr, proprietatea a făcut pe țăran plugar și felul cum i s'au distribuit

aceste crâmpee de proprietate și cele ce le capătă în arendă l'au făcut cultivator latifundiar. Pe mica lui bucățică de pământ, care adesea e la 10 sau la 12 klm. de sat, țăranul face cultură latifundiară cu toate neajunsurile acestui sistem de muncă; iar depărtarea la care trebuie să muncească îl obligă să fie vite multe și pentru a micșorâ cheltuiala întreținerii lor, e nevoit să muncească la marele proprietar. În aceste condițiuni, chiar admitând o învoială dreaptă, țăranul e în deficit, de oarece munca cu vitele nu-i rentează, „probă că nu s'a ivit nici un speculator de pluguri pentru arat“ (1). Am arătat mai sus că prețul cu care actualul sistem agricol poate plăti munca cu vitele e sub costul de producțiune, chiar socotind o muncă plină a atelagiurilor și fără a ține seamă de distanță. Costul unei zile cu vitele am statornicit-o la 6,08 lei pe când munca cu plugul care se poate face într'o zi, nu poate fi plătită de actuala producție agricolă mai mult ca 5 lei: Aceasta explică de ce marii cultivatori nu țin vite.

Deficitul plugăriei țărănești devine și mai evident dacă se ține seamă, nu de aceia de ar putea munci țăranul, ci de aceia ce poate obține ca muncă în împrejurările economice actuale. Ziua cu 4 vite revine la 5,08 lei dacă vitele lucrează 140 zile pe an. Dar oare țăranul ure unde munci atât? Câte hectare poate găsi el de lucru în mijlociu? Cel mult 12. Am arătat că munca cu vitele pentru fiecare hectar cultivat cu cereale nu poate fi prețuită la mai mult de 41 lei ca exploatația agricolă să fte rentabilă; deci valoarea muncii unui atelegiu țărănesc cu 4 vite nu poate fi mai mare de 492 lei, pe când costul întreținerii acestui atelegiu, după cum voi arătă (2), se ridică la cel puțin 677 lei. Din această operație țăranul are un deficit de 185 lei. Dar deficitul lui se mărește din cauza felului cum trebuie să execute munca. Munca cu uneltele și cu vitele, cari necesită o cheltuială anuală fixă, devine cu atât mai eftină cu

(1) Maior, *Economia Rurală*, pag. 209.

(2) A se vedea pag. 103.

cât acestea sunt mai des întrebuințate, repartiția cheltuelilor făcându-se de mai multe zile de muncă, prețul unitar scade. Plugarul nostru nu poate repeți munca în timp util de oarece distanța la care trebuie să lucreze îi absoarbe mare parte din activitate; neputând îndeși munca în timp util prelungește timpul de muncă; porumbul îl seamănă după 23 April, grâul după 1 Noemvrie, păioasele le cară în August, iar porumbul la sfârșitul lui Noemvrie, ogor nu face pentru semănăturile lui.

* * *

Și țăranul și marele exploatator cultivă rău din pricină că exploatarea agricolă e neeconomic întocmită și din aceeași cauză atât agricultura mare cât și cea mică nu se pot intensivă. Criza agrară e mai mult o criză de producție de cât o criză de reparație de proprietate, țăranul nu poate mări producția, iar marele cultivator n'are interes de a o mări, căci în sistemul de azi al învoelii el aruncă toată paguba numai asupra țăranului. În nechibzuința lui marele exploatator, fără să-și dea bine seama că vitele țăranului îi susține exploatarea, printr-o lăcomie prostească, urcând prețul erbăritului, eră pe cale de a le desființa. Izlazul comunal a venit tocmai la timp să-l scape scăpând vitele țăranului de pieire; căci desființarea vitelor învoiiilor ar fi fost desființarea culturii latifundiare, a mării exploatări și-a tuturor relelor economice și sociale ce pornesc de aci.

Socotesc greșită judecata banală că bogăția țăranului stă în vite, dându-se condițiile în care el e nevoit să le întrebuințeze. Țăranul e robul vitelor și muncește cu brațele ca săși acopere întreținerea lor (1). Decât cultivator mizerabil poate ar fi fost mai bine să rămâie simplu salariat și să măie boii marelui exploatator, căci tot ar fi avut 300 lei simbrie și mâncare. Se alege oare cu atâta țăranul după urma alergăturii lui și a vitelor ?

(1) Sunt foarte puține regiunile unde țăranul nu-și plătește parte din erbărit în bani, adică din produsul recoltei lui.

III

Cultura latifundiară cu brațele și vitele țaranului, instrumentul tehnic de producțiune al mării exploatări, odată cu puțință, restul urmează matematic. După cum mașina creează uzina sau manufactura, cultura latifundiară creează marea exploatare. Această formă de exploatare, deși rezemată pe un instrument de producțiune medieval, îmbracă totuși forma exploatărei capitaliste și cum rentabilitatea nu și-o poate căpăta printr'un sport de producție, căci tehnica și modul de exploatare sunt refractare la aceasta, ea își găsește beneficiul în micșorarea cheltuelilor și în plata din ce în ce mai scăzută a muncii. Dar despre asta mai târziu.

Fiind o întreprindere în formă capitalistă evoluția marii agriculturi la noi este asemănătoare evoluției mării industrii. Marea exploatare se concentrează în mâini din ce în ce mai puține iar mijlocia culturii se mărește: statistica arată că numărul marilor exploatări descrește dela 1904 la 1905, pe când mijlocia exploatărei în acelaș interval se ridică dela 470 hect. la 537 hect. Dar nu numai atât, întinderea totală a mării culturi a crescut în acest timp: 1.934.317 hect. în 1904; 2.205.363 hect. în 1905. Această dezvoltare a culturii mari s'a făcut după cum voi arată în paguba celei mici.

Fiind o întreprindere în formă capitalistă, ea naște marele întreprinzător asemuitor șefului de industrie: arendașul. Arendașul, marele întreprinzător de cultură, este un efect, iar felul culturii asigurându-i un profit cu atât mai însemnat cu cât suprafața cultivată e mai întinsă, exploatarea arendașească crește în raport direct cu întinderea exploatării. Din numărul total al exploatărilor de peste 100 de hectare, arendașii posedă în 1905, 51,8%, iar proprietarii 48,2%; din punctul de vedere al întinderii deosebirea e și mai isbitoare. Din suprafața totală a mării culturi proprietarii cultivă 38,39% cu o medie de exploatație de 384 hectare, iar arendașii 61,61% cu o mijlocie de 526 hectare (1).

(1) L. Colescu, *Statistica agricolă din 1905*, pag.

Și ca număr și ca mijlocie de cultură și ca întindere totală, exploatarea arendașească e cu mult superioară exploatarea în regie; și e logic să fie astfel, de oarece proprietarul face exploatare latifundiară fiindcă posedă o moșie mare, cultura mare fiind pentru el mai mult o necesitate a proprietății; pe când marea arendaș e un întreprinzător de cultură, pentru el marea exploatare e un scop, cu ajutorul pseudo instrumentului tehnic de producțiune, care e vitele și brațele țaranului, el realizează un profit datorit absolut deprecierei prin depărtare a muncii și aceasta indiferent de raportul învoelii. Acest raport e un fenomen accesoriu datorit altor cauze, principiul exploatărei mari fiind cultura latifundiară, căci dacă cultura la distanță nu ar fi fost cu puțință, marea întreprindere nu ar fi existat nu ar fi existat nici arendașul de azi.

Și dovadă că acest mod de întreprindere aduce câștig, ne-o dă mijlocia exploatării care e de 526 hect. la exploatarea arendașești și uumai de 384 hect. la cele ale proprietarilor, ne-o dă concentrarea crescând a mai multor mari exploatări arendașești sub aceiași administrație și direcție: Trustul Fischer exploată în 1913: 138.424 hectare, iar în 1905: 159.399 hectare.

* * *

Dacă exploatarea capitalistă în industrie prin ajutorul instrumentului tehnic de producțiune realizează profit și își mărește neîncetat profitul în principiu, căci producția mărfurilor nu are altă limită decât desfacerea, în agricultură nu e tot așa, aci producția are o limită datorită legilor fizice; iar în marea noastră cultură, producția neputând fi mărită din principiu, am arătat aceasta mai sus, profitul marelui exploatare trebuie să se găsească în altă parte.

La început, cu ajutorul pseudo-instrumentului tehnic de producțiune, el și-a scos profitul, exploatănd fertilitatea naturală a pământului, utilizând renta, plata muncii făcându-se în condițiuni normale, dijma efină din 5 sau din 4 compensând deprecierea datorită depărtării la care țaranul

eră obligat să lucreze. Munca țaranului și a vitelor eră bine plătită, căci plugari erau rari și pământ mult. Atunci arendașul eră un factor economic util, căci a silit plugul și brațele țaranului să lucreze cu spor pentru amândoi; mai mult încă a făcut să pătrundă cultura în regiuni cu totul pustii, a semănat grâu în pământuri unde credința obștei eră că această cultură nu poate reuși, a înlocuit nesfârșitele culturi de mei ale țaranului prin dorumbul mai rodnic. Invențiunea mașinelor de treierat i-a ajutat desigur în această întindere a culturii, însă meritul vechilor arendași de a fi desțelinit câmpiile sterpe care până la ei nu produceau decât bălării și de a le fi semănat cu grâu, e netăgăduit. Mai târziu a fost chiar un timp când arendașul și-a scos profitul dintr'o fericită transformare agricolă. Inlocuirea sistemului de cultură estival prin introducerea grâului de toamnă, le dădea ocazia de câștiguri drepte, cultura cu ogor sterp, arătura de două ori, alegerea semintei, semănatul cu ușișina. un asolament mai variat și în raport cu fertilitatea pământului, desfundări cu plugul mecanic, etc., fură o serie de perfecțiuni tehnice, cere realizate, au făcut să sporească câștigul marelui întreprinzător. Sunt și acum regiuni din țară unde arendașul e un factor economic activ.

Când însă desțelinierea câmpiilor ajunse la limită, când perfecțiunile tehnice de care eră susceptibilă agricultura mare la noi fură atinse, când un nou spor de producție prin mijloace tehnice numai fu cu puțință, marele exploatator își găsește profitul în deprecierea muncii. Dacă în marea industrie profitul crește cu cantitatea mărfurilor broduse, producția acestora neavând altă limită decât puțința desfacerei, în agricultură din contră sporirea producției are o limită datorită legilor naturale și e fixă pentru fiecare sistem de cultură. Sistemul nostru de cultură extensiv și executat pe mari întinderi își ajunsese maximul de producție, acestea puteă să scadă prin sleirea pământului, nu mai puteă însă crește. Ce face dar marele exploatator? Socotind producția ca un termen fatal, el își întemeiază bugetul întreprinderii pe o producție dată și își caută profitul în mic-

șorarea tuturor cheltuelilor, întrebuițând mijloacele strict necesare pentru a da această producție. Căci în sistemul actual de cultură, marele exploatator n'are nici un interes să ceară muncă mai multă, care ar spori producția numai cu valoarea acestei munci. Dacă pentru o muncă cu vitele, care face bunăoară 5 lei, se poate obține o producțiune de o valoare egală, marele cultivator nu o face, căci atelagiurile nefiind ale lui, el nu are nici un interes să repete munca pentru a repartiza cheltuiala fixă anuală pe mai multe munci: dacă însă mijloacele de producțiune ar fi proprii, el ar fi nevoit să facă munca repetată deși valoarea producției astfel obținută nu ar fi decât plata muncii fără profit. Cultura în regie și cu lucrători salariați, silește marele exploatator să facă muncă mai deasă și mai bună; și dacă producția nu-i mărită decât cu valoarea acestei munci, economia națională e totuși în câștig. Azi când întreținerea lucrătoarelor, vitele și instrumentele aparțin țaranului, marele exploatator le întrebuițează cu cea mai mare economie, atât cât e necesar să obție cei 14 hectoiitri de grâu la hectar, pe care statistica îi arată ca fiind producțiunea mijlocie a acestai culturi la noi. Mai mult încă, chiar această muncă simplificată el nu o plătește cu adevărata ei valoare, căci își mărește profitul prin deprecierea prețului ei.

Și acum asemănarea care am constatat-o, între marea industriei capitalistă și marea exploatare la noi, încetează; căci deși evoluția și consecințele sunt aceleași, origina profitului e alta. Marea industrie dacă își limitează profitul prin neputința desfacerii, nu și-l poate mări prin economii asupra mașinelor, sau chiar dacă ar putea-o face într'o anumită măsură se oprește, căci aceasta ar însemna distrugerea mașinei și deci a întreprinderii. Ei bine, în exploatarea latifundiară instrumentul tehnic de producțiune nu aparține capitalului, această disociație face cu puțință profitul prin deprecierea valorii acestui al doilea factor. De aci se vede că exploatarea latifundiară nu este o exploatare capitalistă de producțiune, ea posedă felul exploatării capitaliste fără să

aibă felul său de producțiune. Capitalul în această formă corespunde la ceea ce Marx numește capitalul de camătă. „Acolo, unde lucrătorul apare ca proprietar real sau nominal al mijloacelor de muncă și al produsului, el, în calitate de producător, intră în certe raporturi față de capitalul împrumutătorului de bani care i se înfățișează în calitate de capital de camătă. Capitalul de camătă când își însușește de fapt întreg prisosul muncii producătorului, fără să schimbe felul de producțiune, acest capital cămătăresc aduce această producție într'o stare mizerabilă, slăbește forțele productive în loc să le desvolte și în acelaș timp eternizează acea stare de plâns în care productivitatea socială a muncii nu se desvoltă pe seama muncii ca în producția capitalistă. Cămătăria sapă producția țaranului și a meseriașului și o ruinează fără să producă transformarea felului de producțiuni ca în organizarea capitalistă“ (1).

În exploatarea latifundiară capitalul nu lucrează de cât sub formă de capital de camătă, căci neputând scoate profitul prin sporirea producției, care în principiu nu-i cu puțință, el îl realizează prin deprecierea muncii. Și într-ubutează producția agricolă pentru aceasta, de oarece în țara noastră numai prin munca aplicată pământului acest fel de capital își poate scoate profitul Țăranul conservând încă o parte din mijloacele de producțiune și proprietatea fiindu-i indisponibilă, iar pe de altă parte existența unei mari proprietăți vecine a cărei cultură numai în acest chip este rentabilă, a făcut ca acest capital să nu apară sub forma unui capital purtător de dobânzi.

Această depreciere a muncii se arată prin aruncarea asupra țaranului a tuturilor perfecțiunilor tehnice care s'au făcut pentru a spori sau a menține producțiunea, dar cu deosebire prin micșorarea treptată a părții care i se cuvenea din suma produsului brut agricol, prin urcarea învoelii. Aceasta este temeiul mării exploatări și e atât de adevărat

(1) Marx, *Capital I*, citat de Stere *Social-Democratism sau poporanism*, „Viața românească“, 1908 pag...

Încât, în anii de criză agricolă, marele cultivator spre a-și micșora pierderea nu încearcă să o compenseze printr'un spor de producție, ci prin economia cheltuelilor, în primul rând a muncii. D-l Gădei în Monografia comunei Bragadiru Bulgar constată o bruscă urcare a învoelei în anul 1894 și următorii, ani când veniturile întreprinzătorilor de cultură scăzuseră simțitor prin enorma depreciere a prețului cerealelor.

* * *

Am zis că acest fel de exploatare la noi conservă felul exploatării capitaliste, are și consecințele. După cum marea industrie nimiceste mica industrie și proletarizează muncitorul exploatarea latifundiară distruge exploatarea țărănească eliminând dela cultura pământului din ce în ce mai mulți plugari. În anul 1904 suprafața cultivată de țărani era de 3.972.328 hect.; numărul lor de 1.022.718, iar mijlocia culturii lor de 3,88 hect.; în anul 1906 suprafața totală a micii culturi e numa de 3.965.215 hect., numărul cultivatorilor a scăzut la 985.158, iar mijlocia culturii rămânând aproape aceeași, 4 hectare.

În acest interval deci întinderea totală a culturii țărănești se micșorează, iar numărul micilor cultivatori se reduce de și suprafața totală cultivată a țării a crescut, 5.905.645 hect. în 1904, 7.171.578 hect. în 1906. Cea ce mica cultură a pierdut, a câștigat cea mare, a cărei suprafață totală precum și mijlocia de exploatare crește în acest timp. În lucrarea d-lui Scraba (1) aproape toate răspunsurile la întrebările puse primarilor au aceeași concluzie: „mizeria țăranilor provine din faptul că partea cultivată de moșie de către țărani se micșorează mereu, marele cultivator cultivând din ce în ce mai mult pe seama lui“.

Exploatarea latifundiară la noi deși rezemată pe un instrument de producțiune medieval, îmbracă însă totuși forma exploatării capitaliste și evoluția ei finală va fi eliminarea tuturilor plugarilor dela cultura pământului transformându-i în lucrători salariați, nu însă proletari, căci vor continua să

(1), G. D. Scraba : *Starea Socială a săteanului*, 1907.

posede instrumentul de producțiune : vitele — islazul comunal a fost instituit la timp spre a desăvârși această evoluție : —supt această formă agricultura mare devine susceptibilă de creștere la infinit, ca și marea industrie, neavând limită în teorie. Industria nu e limitată decât de puțința desfacerei, iar agricultura latifundiară de maximul de depreciere posibil al muncii.

Acți voi face o degresiune. Urcarea continuă a dijei sau al prețului de arendă, care s'a defăimat atât, nu devine uzură pentru țărani, decât prin faptul că organizarea economică e astfel întocmită, încât valoarea produsului culturii lui e sub costul de producțiune. Țăranul lucrează în pagubă nu din pricina învoelii care e grea, ci din faptul că această învoială executându-se neeconomic, îi face cu neputință mărirea produsului prin schimbarea sistemului de cultură, mai mult încă sistemul agricol de azi nu dă tot ceia ce poate da.

E un mijloc de declamație ieftină constatarea că renta pământului s'a ridicat enorm în ultimii 40 ani. Renta pământului nostru e datorită fertilității naturale, ea a apărut atunci când a fost cu puțință desfacerea peste mări a produselor pământului; iar consumatorul țărilor importatoare din Occident plătește această rentă în dauna producătorilor agricoli locali. Fertilitatea naturală a pământului a fost pusă la iveală prin munca țăranului, iar întrebuințarea acestei munci a fost mult mărită cu ajutorul mașinii. Treerul cu caii cari limită agricultura veche, fiind înlocuit prin mașină, cultura cerealelor s'a putut întinde în dauna pășunilor mai puțin rentabile; în mod necesar renta s'a urcat. Ceeace a scos la iveală renta solului american. Înlesnindu-i o producțiune agricolă mai eftină decât a Europei, nu a fost atât perfecțiunea și eftenitatea mijloacelor de transport cât invențiunea mașinii de secerat. Renta urcată nu apare necesar ca o condiție a mizeriei lucrătorului local, pe de altă parte creșterea ei poate fi datorită, raportul învoelii presupus acelaș și eftenirii capitalului; iar creșterea valorii pământului la noi e datorită în mare parte numai acestei cauze. Când prețul pământului se obține printr'o capita-

lizare cu 10⁰/₀, el avea o valoare pe jumătate mai mică de cât azi când această capitalizare se face cu 5⁰/₀.

Această urcare a rentei pământului s'ar fi produs în mod fatal odată cu sporul populației și dacă organizarea producției ar fi fost normală, această urcare de rentă nu s'ar fi făcut în paguba muncitorului. În condițiuni de cultură superioară renta pământului ar fi putut fi azi tot așa de urcată, fără ca muncitorul să fie exploatat, de oarece partea ei proporțională din suma produsului brut agricol ar fi fost mai mică, pe când salariile ar fi avut o proporție cu mult mai mare. Dacă 40 lei arendă de hectar e mult când produsul brut al unității de suprafață abia ajunge 100 lei, această arendă e mică când produsul trece de 200 lei la hectar și când pentru obținerea lui munca cu vitele și cu brațele se execută la depărtarea și în felul în care ele pot da maximum de întrebuințare fără pierdere de timp. Și nu trebuie uitat că la noi exploatarea agricolă nu înseamnă punerea în acțiune „a forțelor indestructibile și neperitoare ale pământului”; chimia ne învață că odată cu cerealele se exportă și pământ și când nimic nu se restituie rodnicia lui descrește. În agricultura noastră chiria pământului nu reprezintă numai o folosință; de altminteri aci stă tot secretul exploatării noastre agricole care ne permite să concurăm cerealele agriculturii occidentale produse cu îngrășăminte.

Toți acei cari hulesc urcarea rentei pământului și îi atribue toate necazurile plugăriei țărănești, nu pătrund în deajuns chestiunea. Urcarea rentei e un fenomen economic deosebit, că de această urcare s'a folosit marele exploatator asigurându și un profit, e drept, dar ceea ce a hotărât puțința exploatării e altceva; *iar toată problema nu stă în cât e învoiala, ci sistemul agricol în care se execută această invoială.*

Creșterea dijei a devenit uzură de oarece felul ei de execuție a rămas același, producția nu s'a schimbat. Urcarea învoiei cu menținerea culturii latifundiare și a sistemului agricol actual, iată răul. Acestei rele organizări economice îi datorăm starea de azi, căci creșterea rentei nu a fost urmarea unui spor de producție. Acest fel de cultură exclude din

principiu sporul producției, exclude iarăși speculațiile agricole accesorii și nu e compatibilă decât cu cultura a 2—3 cereale de târg ușor de imagazinat și ușor de vândut. Ea oprește specializarea și impune cultura a acelorași plante în toate regiunile și în toate pământurile: se seamănă grâu pe coaste repezi în regiunea dealurilor care ar fi mai prielnice pentru pășune, se cultivă porumb în pământurile lutoase care îngreule sapa și se strâng la secetă, țara emnamente agricolă importăm cartofi, legume, unt, etc., se dau avantajii fabricilor de fringhii, însă cânepa e adusă din străinătate. eic. Toate aceste și încă altele sunt datorite relei noastre organizări economice, cultura latifundiară face rentabilă marea exploatare chiar cu producția mică a grâului și porumbului și numai cu această cultură.

În toate cele spuse până aci se găsește explicarea paradoxului că deși populația între anii 62 și 905 a crescut numai cu 54%, pe când întinderea cultivată cu 83,6%, totuși acest raport favorabil între creșterea populației și sporul suprafeței cultivate nu a dat clasei rurale o situație mai bună, din contră. Cauza care explică de ce acest spor de cultură nu s'a făcut în câștigul ei și de ce munca depusă spre a produce acest spor de cultură nu i-a folosit, trebuie căutată în felul cum această muncă e organizată. Această neeconomică organizare a muncii, împreună cu creșterea prea mare a dărilor fiscale, e cel de al treilea factor, de care vorbeam la începutul acestui articol, care a intervenit în această distribuție și a înghițit mare parte din câștigul țărănesc.

IV

Mizeria muncitorului e datorită deprecierei salariului care e o consecință fatală a suprapopulației, suprapopulația înainte de a fi absolută e relativă la tehnica producției. Contra suprapopulației absolute, care întrece capacitatea de producție actuală sau posibilă a unei țări, alt leac nu-i decât emigrarea, pentru suprapopulația relativă leacul constă în

schimbarea tehnice, care mărind produsul mărește și valorile de împărțit între factorii producției : capital muncă și pământ.

Din cele ce preced, reese lămurit că ceiace ar da deslegarea problemei producției— singura problemă care ni se pune — e schimbarea totală a sistemului nostru agricol. Această schimbare, nu se poate obține decât prin desființarea sistemului de muncă : cultura latifundiară.

Cum se poate desființa cultura latifundiară ? Am arătat, studiind mica cultură, că proprietatea a făcut pe toți țărani plugari, forma și depărtarea proprietății i-au silit să țină vite. Odată organizarea întocmită, consecințele urmează. Aceste gospodării țărănești neîndestulând traiul proprietarilor îi silesc să-și închirieze marea proprietăți munca cu brațele, vitele și uneitele. Marea exploatare începe, căci instrumentul ei tehnic de producție e creat. Numărul proprietarilor crescând, neîndestularea fiind aceeași pentru toți, toți sunt nevoiți să-și ofere în același timp brațele în târgul muncii ; dijma se urcă și exploatarea latifundiară care își ajunsese maximul de profit prin cultură, îl crește acum pe măsură ce urcă învoiala. Această micșorare a părții lui din produsul brut agricol zdruncină din ce în ce mai mult starea țăranului, reducându-i gospodăria în multe părți la minimul necesar contabil cu menținerea lui în formă de plugar și la limita salariatului ; căci a-i da un hectar pentru hrană înseamnă a-l sili să rămâie plugar.

Așa dar ceea ce explică menținerea culturii latifundiare e neeconomica organizare ca formă și ca întindere a gospodăriilor țărănești. Toate neajunsurile economice și sociale de azi izvorăsc de aci. Am arătat în parte pricina acestei rele organizări a micii proprietăți precum și chipul în care ar trebui organizat (1).

Cele 3.300.000 hectare proprietate până la 10 hectare au darul să încânte sufletele optimiste. S'a zis că am fi țara

(1) C. G. *Părerii în chestia agrară*, pag.

în care numărul țăranilor proprietari e cel mai ridicat; în adevăr din 1.200.000 capi de familie cari trăesc din munca câmpului (1) 1.015 000 sunt proprietari (2).

Ei bine, tocmai în faptul acesta care mulțumește pe mulți, eu găsesc origina relei noastre întocmiri sociale și economice: multe hectare dar și mulți proprietari. Prin acea nemilostivă împărțeală de pământ urmată până mai ieri și care pare prin noi instituții să continue încă, s'au pus condițiunile care fatal trebuia să dea rezultatul cunoscut (3).

În adevăr, prin felul cum s'a delimitat proprietatea țărănească, ea a fost făcuță improprie chiar pentru o bună cultură extensivă (4), iar prin neîndestularea întinderii s'a creat tipul economic hibrid de plugar și salariat, forțat să fie plugar, căci era proprietar și nevoit să fie salariat, căci gospodăria proprie era prea mică. Aceste sunt determinatele problemei agrare, criza agrară eră pusă în principiu odată cu aplicarea legilor agrare, realizarea în fapt a fost chestie de timp, iar înmulțirea proprietarilor și diviziunea proprietăților a grăbit-o.

Legile agrare cari au creat proprietatea parclară, au creat și cultura latifundiară; căci cu fiecare nou improprițarit pe care nu-l îndestulă parcela, se crea un nou sprifin arendășiei, el fiind un plugar salariat obligat al marei culturi; și obligația eră cu atit mai strașnică, cu cât, pe lângă plata impozitelor ca e sporeau, noul proprietar se vedeă silit la plata unei însemnate sume de bani pentru răscumpărarea pământului. Și cum întinderea proprietății nu-i puteă îndestulă aceste multiple nevoi, el eră silit să ofere

(1) L. Colescu, *Statistica agricolă din 1905*, pag.

(2) Căpităneanu, *Recensământul fiscal din 1905*.

(3) În Franța, țara de mică proprietate. proprietateă până la 10 hectare — și 10 hectare sunt acolo o proprietate mijlocie — nu cuprinde decât 17½ milioane hectare din 49, ceva mai mult ca o treime, 35%; pe când la noi acest fel de proprietate reprezintă 40,29% din suprafața cultivabilă (Creangă), și instituțiile financiare nouă vor mări încă această proporție anormală.

(4) A se vedeă C. G., *Păreri în chestia Agrară*, pag. 15—17.

munca lui și a vitelor marelui exploatator. Toți proprietarii legilor agrare fură siliți să ofere în aceiaș timp brațele lor în târgul muncii; astfel că împroprietărirea în loc să rărească oferta muncii, a mărit-o, căci a făcut-o pentru noii proprietari mai imperioasă ca înainte prin obligația răscumpărării.

Am arătat în altă parte (1) că întinderea de 5 hectare, cât a fost maximul de proprietate după legile agrare, e cu totul neîndestulătoare pentru a întreține bugetul unei gospodării independente. În Irlanda se calculează pentru întreținerea unei familii $6\frac{1}{2}$ hectare în pământ bun, în nord-vestul Germaniei minimum 6—7 morgen în pământul cel mai fertil, iar într'un pământ de calitate mijlocie 24 morgen nu e prea mult (2); în Italia ancheta agricolă din 79—82 socotește între 7—15 hectare la câmpie această limită (3). „În general, în regiunile fertile cari pot, prin condițiuni comerciale și de bușeurii, să facă cultură liberă o proprietate de 2 hectare poate procura stăpânului o existență independentă, (sudul Franței, sud-vestul Germaniei, Tirolul de sud) pe când în regiuni mai puțin fertile sau mai puțin accesibile comerțului, o proprietate de 5 hectare ab'a ajunge existențe i rustice a stăpânului“ (4). Suchon e de părere că întinderea unei adevărate proprietăți țărănești este între 5 și 20 hectare. „Chiar pentru culturile a căror produs e mai mare, e greu de conceput că o familie poate să trăiască cu produsul unei proprietăți mai mică de 5 hectare“ (5).

Ce s'ar fi întâmplat dacă legile agrare ar fi creat în locul țaranului parcelar de azi un țaran liber?

(1) C. G. *Părerii în chestia Agrară* la pag. 10, 11; 12, se arată că minimum de întreținere pentru o familie cu 1 suflete e de 400 lei, pe când venitul maxim ce-l poate avea din lotul de 5 hect., în condițiile actuale de muncă, e de 308 lei; fără a socoti diviziunea ulterioară a proprietății, care a redus încă acest venit.

(2) Roscher: *Economie Rurale*, pag. 201.

(3) Roscher. *Idem*.

(4) Philippovich, *Politique Agricole*, pag. 68.

(5) Suchon, la *Propriété paysanne*, pag. 68.

Socotind ca îndestulate numai gospodăriile cari trec de 7 hectare, câți din micii noștri proprietari sunt țărani liberi ?

Cele 3.319.695 hectare proprietate țărănească până la 10 hectare sunt stăpânite de 1.015.302 proprietari (1). Câți din acești au peste 7 hect.? După d. Creangă proprietarii cari stăpânesc între 7 și 10 hect. sunt în număr de 45.230 (2).

Astfel dar din cei 1.000.000 țărani, 970.978 avînd o întindere neîndestulătoare traiului, sunt nevoiți să-și ofere în acelaș timp brațele lor în tîrgul muncii, (las la o parte pe copărtași și pe cei fără pămînt, ei fiind un factor comun în ambele ipoteze ce voi să fac). Toți aceștia se oferă să lucreze sau să închirieze cele 3.810.000 hect. ale proprietății mari, fiecărui plugar îi revin deci 3 hect. 91 arii. Ce s'ar fi întîmplat dacă legiuirile agrare ar fi urmărit crearea de gospodării independente? Nu s'ar fi putut face pe aceeaș întindere de pămînt pe care o stăpînește azi mica proprietate decît 408.000 proprietari cu câte 7 hect. proprietate, restul până la 970.078, care e totalul țăranilor proprietari până la 7 hect., adică 562.078 capi de familie ar fi fost simpli salariați agricoli, proletari.

Care ar fi fost urmarea acestei politici reacționare? Acei 408.000 proprietari fiind îndestulați în gospodăriile lor nu ar mai fi recurs silit la lucrul mării proprietăți.. Ei ar fi fost scoși din tîrgul muncii; iar cele 3.810.000 hect. ale proprietății mari ar fi fost lucrate numai de cei 562.078 țărani proletari. Numărul brațelor de muncă imputîinându-se, iar suprafața mării proprietăți rămînînd aceeași, parte ce ar fi revenit fiecărui muncitor de lucrat ar fi fost mai mare, 6 hect., 76 arii în loc de 3 hect., 91 arii cît îi revine azi.

Consecințele ce ar fi urmat de acî ar fi fost incalculabile, întreaga noastră organizare economică ar fi fost schimbatv, iar traiul țăranilor proletari neasemuit mai bun decît al țăranilor proprietari de azi.

Și aceste consecinți ar fi fost cu atît mai strașnice cu

(1) Căpităneanu, Recensămîntul fiscal din 1905.

(2) Creangă. Proprietatea rurală, pag...

cât operația se făcea într'un timp când populația era cu mult mai rară.

Să ne închipuim că s'ar putea rezolvi azi această operație concentrându-se tot pământul stăpânit de mica proprietate în mâna numai a 562.078 capi de familie. Care ar fi rezultatul acestei concentrări ?

Mica cultură.

1) Prin organizarea micii proprietăți într'o formă care să facă din ea un organism agricol elementar, cultura extensivă actuală ar da toate roadele de care poate fi susceptibilă. Forma adunată ar permite un asolament liber în raport cu priceperea cultivatorului, constrângerea asolării cari există azi de fapt în cultura țărănească ar dispărea, locuința pe însuși exploatația ar desființa cultura latifundiară a țăranului care azi îi împiedecă execuția bună și la timp a muncilor agricole. Problema întregii lui gospodării prin aceasta ar fi în principiu rezolvită; e ridicol a-l face vinovat că e tributarul sîrbului zarzavagiu, când felul lui de cultură latifundiară pe pământ propriu sau arendat, îl silește în timpul muncii să-și petreacă toată săptămâna pe câmp. Cât timp acest fel de cultură nomadă va dăinui, o activitate gospodărească mai dezvoltată a țăranului nu e cu putință.

Dar nu numai atât, organizarea miciei proprietăți pe lângă că ar fi dat tot folosul pe care actualul sistem agricol îl poate da, dar ar fi făcut cu putință trecerea la o cultură mai intensivă. Am arătat în altă parte (1) că, în condițiile economice actuale, țăranul e cel mai în măsură să înceapă intensivarea culturii, gunoiul produs de vitele plugului ajungându-i pentru un bun început de restituire. Cu debușeurile actuale, cu capitalul care îl posedă, dacă i se dă o proprietate cu o formă prielnică, țăranul e apt cel dintâiu de a face transformarea sistemului agricol; îi va trebui numai

(1) C. C., *Părerii în chestia agrară*, pag. 32.

pricepere, selecțiunea proprietarilor, care va fi o consecință a organizării proprietății, va rezolvi și această "problemă de cultură. Țăranul cu pământul aproape, numai e nevoit să ție atâtea vite ; 4 vite și 2 cai penru cele 10 hectare care le poate munci azi e prea mult, 2 vite sau mai bine 2 vaci, cum e în multe țări agricole, i-ar fi îndestul ; cheltuelile pentru întreținerea vitelor micșorându-se, plugarul numai e silit să muncească cu brațele o vară întreagă ca să își ție vitele. munca lor în condițiile economice de azi neacoperindu le cheltuiala.

2) Organizarea micii proprietăți va desfință tipul hibrid al muncitorului nostru, care nefiind nici proprietar deplin nici salariat, nu poate munci bine nici pământul lui nici al marelui exploatator. Fiind îndestulat în moșioara lui, țăranul nu va mai fi nevoit să-și vândă munca, și va căută câștiguri lăaturalnice numai după ce munca pe pământul lui va fi la timp executată.

Aceste două consecințe ale organizării micii proprietăți înseamnă rezolvirea problemei producției în mica cultură, pe cele 2.749.687 hect. pe care le cultivă azi micul exploatator pe pământ propriu ; adică aproape jumătate din eele 6.125.000 de hect. cultivate în întreagă țară (1905).

Marea cultură.

Organizarea micii proprietăți rezolvă ipso facto și problema producției în marea cultură, pe cele 2.083.598 hect. lucrate de marii exploatatori cât și pe cele 1.295.000 hect, pe care țărani le închiriează dela marea proprietate (1).

1) Reducând numărul proprietarilor și măbind suprafața propriității lor, în loc de 970.078 țărani capi de familie cari să-și ofere brațele lor, vor fi numai 562,078 cari vor munci aceiași întindere a mării proprietăți ; însă numărul lor fiind

(1) L. Colescu. *Statistica agricolă*, 1905,

reduc, în loc de 2 hect. 91 arii de fiecare muncitor vor fi acum 6 hect. 76 arii. Prin urmare și oferta e micșorată și suprafața relativă de muncit s'a mărit, efectul neîndoios va fi urcarea salariilor cu toate consecințele fericite economice și sociale pentru muncitor.

2) Urcarea salariilor ca urmare a ofertei reduse, va face eu neputință creșterea rentei și a profitului prin urcarea învoelii, deci exploatarea lptifundiară și trusturile arendășești sunt desființate. Când producția mică, căci peste puteri ome-nești de a, o aveă mulțumitoare într'o exploatație de câteva mii de hectare, când risipa internă oricărei mari adm-inistrații nu vor mai putea fi compensate prin aruncarea asupra învoiișilor a unui pogon de nume, sau prin ridicarea valorii de sub locațiune a hectarului, marea exploatare, trusturile arendășești sunt isprăvite și în locul marilor întreprinzători de cultură de azi vor veni arendași cari să fie agricultori, iar nu perceptori de impositate.

3) Salariile prețuite real nu vor mai putea fi depreciate nici prin depărtare, căci pierderea de timp va aveă de efect mărirea prețului muncii; și cum marea exploatare, pen-tru a fi rentabilă, nu poate plăti salarii mai mari decât cele actuale. cultura la distanță încetează.

4) Diferențierea țăranilor în plugari de sine stătători și salariați, va aveă ca urmare o micșorare enormă a ate-lagiurilor țărănești. Am arătat că ceea ce impune azi țara-nului ținerea în pagubă a vitelor e faptul că e prop ietar și că în regimul actual al muncii numai cel ce posedă vite găsește loc de învoială, oferta în actualul sistem agricol fiind precumpănitoare. Condițiunea lui de proprietar îl face plugar, condițiunea lui de invoitor îi impune necesar con-tinuarea plugăriei lui. Prin organizarea micii proprietăți tipul hibrid al plugarului salariat dispăre, țăranul proprietar numai va fi silit să-și vândă munca, țăranul muncitor numai va fi nevoit să țină vite, căci va găsi muncă spornică și fără de ele, oferta muncii fiind considerabil redusă.

5) Destiințarea clăcii, a muncii de învoială cu brațele și

cu vitele care rezultă de aci, va face cu neputință cultura latifundiară. Pseudo instrumentul tehnic de producțiune al marelui exploatări fiind desființat, exploatarea mare va înceta și efectul imediat va fi înmulțirea și micșorarea exploatațiunilor. Am arătat mai înainte că exploatarea latifundiară nu poate să existe cultivând cu vite proprii și lucrători salariați, Cultura ori cât de rudimentară ar fi nu se poate face pe mari întinderi în condițiuni de muncă normală. Cei ce au încercat munca în bani în Bărăganul nostru nu au reușit, deși plăteau pământul cu abia 5—10 lei hectarul; acum când renta în aceste regiuni a atins 20—30 lei hectarul și desființarea clăcii punând agricultura noastră în condițiuni de muncă normale, efectul va fi că aceste mari exploatări se vor împărți în ferme a căror întindere să fie în raport cu forțele de muncă și capitalul de care dispune arendașul. Micșorarea exploatațiunilor și neputința de a susține renta și profitul prin urcarea învoliei va naște arendașul agricultor, iar necesitatea de a plăti salarii reale va împinge cultura să-și caute profitul într'un spor de producție care acum va fi cu puțință de realizat în exploatațiile reduse ca suprafață.

Acest fenomen economic, micșorarea exploatațiunilor, s'a întâmplat peste tot unde supresiunea muncii feudale a fost reală; dar nicăeri acest efect nu fu mai vizibil ca în Statele-Unite de Sud ale Americii. „In urma liberării Negrilor „marele plantații fură considerabil micșorate. Dela 1860-1890 „întinderea lor mijlocie s'a redus în Florida dela 445 acre „la 107, în Caroiina de sud dela 448 la 115, în Alamba dela „347 la 136, în Missisipi dela 370 la 122, în Luisiana dela „537 la 138, în Texas dela 591 la 134 și în fine în Sud „Central dela 351 la 144“ (1).

Iată ce constată pentru aceiași regiuni Pierre Leroy-Beaulieu: „Dela războiul civil și dela aboluțiunea sclaviei cultura bumbacului s'a schimbat cu desăvârșire. Cultiva

(1) Kautzky, *Question agraire*, pag. 202.

înainte aproape exclusiv pe întinderi enorme cu ajutorul muncii servile, bumbacul, este în general, astăzi produs de mici meteieri negri, între care plantatorii și-au împărțit domeniile lor, recunoscându-se că aceasta era cel mai bun mijloc de a utiliza munca liberă. Celelalte culturi au avut mai mult sau mai puțin aceeași evoluție; încât regiunea Atlantică Sud, care era odată numai o regiune de mari exploatații, au ajuns în 1900 să fie din toate regiunile Statelor-Unite, Nordul Atlantic exceptat, aceia unde domeniile sunt mai împărțite" (1).

6) Marele exploatații desființate, nu se vor transforma în întregime în mijlocii exploatațiunii capitaliste; căci pentru aceasta vor lipsi arendașii cu pricepere, vor lipsi și capitalurile de investit în vite și unelte. Socotind 30 de hect. de plug ca mijlocie de cultură în asolamentul trienal, vor trebui pentru exploatarea capitalistă a celor 3.378.598 hectare cultivabile ale mării proprietăți 100 000 de atelajuri. Prețuind foarte moderat 2.000 de lei valoarea unui atelajiu (6 boi, plug, car, grapă, accesorii, clădiri etc., va trebui investit în agricultura mare pe lângă capitalul azi existent suma enormă de 225.000 000, la aceasta se adaugă încă ridicarea capitalului circulant prin nevoia plății în bani și prin înmulțirea muncilor agricole ca urmare a variației culturai și a nevoii de a spori producția. Economistii fixează în sistemul trienal capitalul de exploatare dela 300 la 440 lei de hectar.

Țăranul posedă sau poate posedă mai de grabă uneltele necesare producțiunii și lui îi va veni în mare parte moștenirea exploatației latifundiare. Arendașii mari nemai putând fi, de cei mijlocii nefiind în deajuns, proprietarul latifundiar va fi silit să arendeze cultivatorilor țărani parte din moșia mare în mici ferme țărănești.

Și întreaga noastră alcătuire agricolă atât de rău întocmită azi se va schimba, vom avea cultura mare rezemată

---

(1) Pierre Leroy Beauliev, *Les Etats Unis au XX siècle*, pag. 80.

pe propriile ei mijloace și căutând câștigul în sporirea producției, vom avea însă și mica și mijlocia cultură a țaranului arendaș. Vor dispărea dar cei doi factori neeconomici ai plugăriei de azi, marele arendaș speculator de pământ și infimul proprietar salariat, unelta exploatării celui dântâiu.

7) Diviziunea exploatării va atrage după sine în mod necesar și diviziunea proprietății; căci ceea ce menține azi proprietatea în formă mare e felul ei de exploatare, care e cu atât mai rentabil cu cât se execută pe o suprafață mai întinsă. Când acest fel de cultură nu va mai fi cu puțință; proprietatea mijlocie „coloana vertebrală a agriculturii“ va putea trăi, nemai fiind absorbită de vecina sa mare.

8) Această sănătoasă organizare economică ne va da și o sănătoasă organizare socială, căci producția sporită, va mări cererea muncii. Observația arată că cu cât cultura devine mai intensivă și produsul brut mai ridicat, cu atât suma salariilor distribuite se mărește. Am arătat la început cum variază această proporție în diferitele sisteme de cultură. Settegast socotește că pentru cultura unui hectar de pășune trebuie 48--80 zile de lucru, pentru o cultură industrială 240—250 de zile. Această cerere de muncă mărită va absorbi sporul populației și va împiedeca ca acest spor apăsând asupra salariilor să le micșoreze. Munca bine plătită, muncitorul va fi liniștit; iar producția sporită măbind produsul brut și deci bogăția națională, sarcina bugetară se ușurează.

V.

Aceste consecinți curg ca dintr'un principiu matematic, cheia întregii probleme agrare la noi stă în schimbarea totală a sistemului de exploatare al pământului ca rezultat al organizării micii proprietăți. Prin această organizare munca feudală cu brațele, vitele și instrumentele țaranului, care nu cere întreținere și amortizări, dispărea; munca liberă nemai făcând cu puțință cultura latifundiară, prea marea ex-

exploatare și prea marea proprietate vor fi desființate. Restrângerea suprafețelor exploatare va permite intensivarea culturii prin concentrarea capitalului, și neputința de a sprijini urcarea rentei și a profitului pe deprecierea muncii, va aduce necesar sporirea producției; iar agricultura noastră, înlocuind cultura rutinară de azi, va mări cererea muncii, și va plăti salarii mai bune. Pentru aceste motive, socotesc că chestiunea agrară la noi, nu e atât o chestiune de repartiziune a pământului între cei mici și cei mari, cât o neeconomică organizare a producției și din cele ce preced până aci reiese că problema producției nu se poate deslegă decât prin schimbarea actualului sistem de exploatare, desființând atât cultura parcelară cât și cultura latifundiară.

Acest rezultat nu se poate obține prin legi oricâte limite s'ar pune învoelii, căci a lua drept cauză a crizei agrare urcarea învoelii și a nu cunoaște pe cea reală care e neeconomică organizare a muncii, duce fatal la concepțiunea izlazului comunal cu credința că aceasta va vindeca o bună parte din răul de care suferă țăranul. Rezultatul l'am arătat, izlazurile comunale vor deveni pivotul culturii latifundiare, vom avea sate de plugari din ce în ce mai concentrate gata la orice semn pentru a munci cu brațele, vitele și instrumentele lor pământul marelui exploatare; menținerea acestui instrument tehnic de producțiune va împinge din ce în ce marea cultură spre o concentrare crescândă și spre o sporire a suprafeței în dauna celei mici, iar țărani lipsiți cu încetul de pământ de cultură, vor rămâne grămădiți în satele lor, cu izlazul comunal în prejur, sub forma de lucrători salariați sui generis ai marelui exploatare capitalistă.

Pășunea comunală va face cu neputință proletarizarea completă a țăranilor și dacă în lipsă de altă măsură, aceasta ar fi fost singurul leac al relei noastre întocmiri economice legea oprește și chiar această reacțiune naturală a organizmului pentru vindecare.

Și aci se arată procesul deosebit în dezvoltare al industriei și al agriculturii. Pe când marea industrie începe cu

proletarizarea muncitorului și cu acapararea tuturilor mijloacelor de producțiune, marea cultură sfârșește tocmai prin acest fenomen economic și social; și pe când mica industrie este fatal absorbită de cea mare, micul industriaș devenind proletar, marea agricultură încetează tocmai prin cauza care e începutul micii culturi, lucrătorul liber. Aceasta din pricină că izvorul rentabilității prea marelui culturi nu e în însuși organismul ei, ci în afară de el.

Dar să revenim la obiectul demonstrației noastre. Am arătat consecințele economice incalculabile pe cari le-ar fi avut la noi o altă politică agrară, aceste urmări ar fi fost îndestulătoare ca să precintâmpine criza agrară; dar nu numai atât, prin însuși această politică agrară s'ar fi obținut și rezultate sociale de mare însemnătate.

Organizarea micii proprietăți făcând și selecțiunea proprietarilor, căci nu toți țărani pot fi proprietari, o parte din proprietarii proletari de azi ar fi devenit proprietari liberi, de sine stătători.

Făcându-i proprietari deplini, am făcut din ei o clasă de adevărați țărani, reazem natural al ordinii sociale și cei mai buni apărători ai legitimității proprietății. „Sunt două suflete în țăranul infim: acela al țăranului și acel al proletarului. Partidele conservatoare au tot interesul de-a întări pe cel dintâiu, interesul proletariatului, al democrației sociale și al micilor plugari ei însuși, este cu totul opus“, zice Kautzky (1); și amintirea dramei din 1848 când țărani și feciorii de țărani s'au întors în contra muncitorilor orășeni și au strivit sub apăsare „călcăiul de fer“ revoluția în care el punea atâta nădejde, îi stă mereu înainte și cu bucurie înregistrează datele statistice care arată descreșterea relativă a „barbarilor din mijlocul civilizației“. „Să privim mai de aproape, zice el, această sperietoare a „călcăilor de fier“, poate că își va perde din oroare ca toate spectrele

(1) Kautzky, *La politique agraire du parti socialiste*, pag. 21.

imediat ce-i atinsă cu mâna. Se amintește mereu de 1848, dar o jumătate de secol a trecut de atunci. Nu s'a schimbat nimic? Atunci populația agricolă constituia aproape $\frac{2}{3}$ din populația totală a Germaniei, astăzi ea nu constituie decât ceva peste $\frac{1}{3}$, exact $357\frac{0}{100}$, 18,500.000 persoane la o populație de 51.000.000" (1).

Și cu toate acestea, deși din acești 18.000.000 de indivizi, jumătate o formează salariați agricoli, iar din cealaltă jumătate nu toți trăesc din vânzarea produselor lor agricole —din 2.530.530 agricultori independenți, 504.065 aveau încă o meserie accesorie—și chiar dacă din punctul de vedere al exploatării situația lor nu e mai favorabilă, căci din 5.558.317 proprietari de exploatări agricole nu sunt decât 2.499.130 cultivatori independenți (2); totuși, cu toată această situație defavorabilă a țăranilor din Germania, pe care cu atâta plăcere o constată Kautzky, cu tot numărul lor mic și relativ la ceilalți salariați agricoli și mai ales la populația totală, acești „barbari din mijlocul civilizației“ nu și-au schimbat nimic din îndărătnicia celor dela 1848. Și socialismul, falnicul partid social democrat german se frânge și se oprește în fața acestor „țărani tâmpiți“, cari țin cu tărie la parcela lor de pământ și cari nu vor să priceapă binefăcerile socializării (3).

O clasă independentă economică, capătă cu voe sau cu silă libertatea politică. Vom da țăranilor noștri sufragiul universal, dar mă tem că nimic nu se va schimba în obiceiurile politice dela țară, ei vor rămâne tot aceeași turmă supusă care merge la vot după ordinul sub prefectului. Revoluțiile politice reale urmează unei evoluții economice care ridică de jos în sus clase noi sociale și le egalează condițiunile cu ale vechilor stăpâni. Această evoluție se face încet și pe ascuns și apare deodată răsturnând constituția

(1) Kautzky, *Politique agraire du parti socialiste*, pag. 12.

(2) Toate aceste cifre sunt din Kautzky, pag. 14.

(3) Stere, *Social-Democratism sau Poporatism. Viața Românească*, 1907.

aristocratică a societăți — Franța; — sau se face fără zgu-
duiri, prin infiltrațiunea nesimțită a claselor noi în mij-
locul clasei stăpânitoare, care se mărește și se compltează
prin ele — Anglia.

Egalizarea condițiilor, societatea democratică, precede
guvernul democratic; societatea franceză e o societate de-
mocratică dela 1789, nu are însă un guvern democratic
decât la 1848, când se institue sufragiul universal (1).

La noi revoluțiile politice au precedat evoluția econo-
mică, partidul liberal e format înainte ca burghezia pe care
firesc trebuia să se reazime, să se fi născut; marea trans-
formare a societății feudale se face înainte ca evoluția să
fi pregătit și pe țaran să primească cu folos schimbarea
lui de clăcaș în proprietar liber și pe boeri să înțeleagă
că interesul lor se poate foarte bine împacă cu liberarea
muncii. Spiritul raționalist al legiuitorilor formați la școlile
apusului, a introdus brusc în viața socială a țaranului
nepregătit să o primească, ordinea apusană a codului civil
nimicind rostul vechilor așezăminte ocrotitoare.

Dar nu numai atât, această evoluție economică artificială
opri pe loc evoluția naturală. Prin uniformizarea țăranilor,
prin indisponibilitatea pământului mic prin lege și a celui
mare prin lipsa de putere, legile au creat la țară un cadru
strâmt economic, care a oprit în fașe mica burghezie de țară
gata să se ridice. Și avem acum, după atâta amar de vreme,
aceiași societate feudală compusă, de o parte, dintr'o sume-
denie de țărani pe aceiași treaptă a mizeriei și pe de alta
din câțiva stăpâni feudali, boeri, oameni politici, mari in-
treprinzători, cari dețin realmente toată puterea economică
și politică. Mica burghezie de țară, a cărei dezvoltare tre-
buiă să crească odată cu democratizarea instituțiilor noastre
și pe care ele trebuiau să se reazime, nu există sau aproape;
în locul ei avem o clasă de nesatisfăcuți, un *tiers etat*, cu
năzuinți de ridicare socială dar pe care formele rigide ale

(1) Albert Schatz, *L'individualisme économique et social*, pag. 297.

constituției noastre economice îi ținutesc pe loc. Să nu ne mire dacă în viitor ei vor purta fățiș steagul roș, căci legile noastre i-au făcut conducătorii firești a-i evindicărilor revoluționare, oprindu-le satisfacerea pe cale de evoluțiune

Reforma administrativă chiar, atât de mult discutată azi, nu e în definitiv, cași reforma politică, decât tot o chestie agrară : controlul nu poate fi efectiv cât timp administrații nu vor avea libertatea de a judecă administratorii și această libertate ei nu o pot avea cât timp vor fi supuși economiceste.

VI.

Aceste rezultate rele, economice și sociale pe care din nenorocire legiuirile noastre le-au avut, nu ar fi fost dacă s'ar fi urmărit o altă politică agrară. Ce este de făcut acum când constatăm răul și ce se poate face pentru a-l curmă ?

Dacă nu s'ar face nimic și s'ar lăsa liberul joc al forțelor economice rezultatul final la care am ajunge ar fi, după mai mult sau mai puțin timp, tot același : marea cultură s'ar desființa prin proletarizarea tuturor țărănilor, iar pe ruinile ei s'ar clădi o nouă așezare economică în care munca să fie mai bine organizată și repartitia produsului mai echitabilă. Dar dacă această soluție se împacă cu spiritul liber al creatorului, care privește cu aceeași curiozitate și liniște ciocnirea socială, ca fierberea unui acid și a unei baze în eprubetă și e mulțumit când reacția socială cași precipitatul chimic, corespunde formulei teoretice, ea nu poate satisface pe acei pentru care și prosperitatea și pacea socială e scopul și singurul rezultat pe care ei îl caută.

Altă soluție temeinică nu văd decât crearea țărănilor liber prin organizarea micii proprietăți. Cum se poate organiza mica proprietate ? Mărind suprafața ei totală și în puținând numărul proprietarilor.

Această operațiune făcută astăzi nu va da același rezultat pe care l'ar fi dat legile agrare dacă ar fi fost conce-

pute pe alte principii ; totuși socotesc că e încă timpul, cel puțin la câmpie, a se rări prin acest mijloc oferta brațelor. Mai târziu și această soluție nu va fi cu puțină docât cu mari sacrificii din partea marii proprietăți și poate nici atunci, căci populația sporind diviziunea micii proprietăți va merge până la pulverizare, iar exploatarea latifundiară continuând va sărăci pământul și oamenii prin stavila ce o pune la orice schimbare a sistemului agricol actual.

Am arătat în altă parte ⁽¹⁾ cum înțeleg să se facă această organizare a micii proprietăți ; prevedem chiar exproprierea unei anumite întinderi din marea proprietate pentru a înlesni întregirea proprietății parcelare de azi.

Exproprierea mării proprietăți a fost îndeplinită prin lege, însă pentru crearea izlazurilor comunale. Dacă izlazul comunal va fi folosit ca atare, el va servi la perpetuarea marelui exploatare prin menținerea instrumentului său tehnic de producțiune ; dacă va deveni proprietate individuală, ceea ce e probabil va fi o adăogire de proprietate parcelare la proporția deja prea mare a acestei proprietăți la noi ; în orice caz va fi o reducere din rezerva de pământ a marelui proprietăți, care la un moment dat ar fi putut folosi la rezolvirea chestiei agrare.

Dacă s'ar adăogi proprietății mici actuale cel puțin încă un milion de hectare, s'ar putea întemeia o reviziune și întregire serioasă a proprietății parcelare. Cum s'ar obține această întindere de pământ ? Statul posedă încă aproape 200.000 hect. pământ cultivabil, persoanele morale 251.000 ⁽²⁾ restul de 550.000 s'ar rupe prin expropriere din marea proprietate.

Soluția nu poate fi decât exproprierea. O bancă agrară nu va da nici un rezultat, efectul ei fiind limitat de prețul pământului care neapărat va crește enorm prin intervenirea acestui nou cumpărător. Situația economică a țaranului

(1) C. G. Părerii in Chestia Agrară. pag. 30—35.

(2) Creangă, Proprietatea rurală in România pag. 28. tab. 16.

pe care banca agrară îl va face proprietar în aceste condițiuni, va fi aceeași cași în trecut, locul vechiului stăpân îl va lua casieria băncii care prin anuitatea unui preț de cumpărare ridicat va absorbi renta profitul și parte din salariul noului proprietar.

Prin expropriere se obține de odată o mare întindere de pământ, atât cât trebuie pentru împlinirea reformei; iar în aplicarea ei sunt garanții de o prețuire reală a pământului.

Dacă exproprierea s'ar propune cu excluderea moșiilor până la 500 hectare și cu un procent progresiv pentru cele dela 500 hectare în sus, eu cred că acceptarea ei nu ar întâmpina o prea mare rezistență. Și iată de ce: sunt 5.385 proprietari care stăpânesc moși de la 100 de hectare în sus; din aceștia, 3,314, adică 60% sunt proprietari până la 500 hectare, deci scutiți în ipoteza mea; cu moși dela 500 până la 1.000 hectare sunt încă 1.122 proprietari, acestora aplicându-li-se un procent de expropriere redus, vor putea fi convinși nu cu prea multă greutate. Amândouă aceste categorii de proprietari constituiesc peste 80% din numărul total al proprietarilor mari, rămâne restul de 949 proprietari cu moși de peste 1.000 hectare cari ar trebui să suporte greul exproprierii. Acest din urmă fel de proprietate cuprinde ceva peste 1.740.000 hectare (întinderea totală este de 2.190.882 hectare, am scăzut însă din acest total 450.000 hectare proprietățile Statului și persoanelor morale care se expropriează în întregime); cu un procent de expropriere de 25% în mijlociu, întinderea expropriată dela proprietari de peste 1.000 hectare ar fi de 450.000 hectare. Restul până la 1.000.000 s'ar putea obține din întinderea de 803.000 hectare stăpânită de cei 1.122 proprietari cu moși între 500 și 1.000 hectare.

Găsesc dreaptă părerea de a nu supune la știrbire moșiile până la 500 hectare, ele au un mare rost economic și social. În sistemul agricol actual ele sunt aproape o proprietate mijlocie, într'o agricultură viitoare ele vor reprezenta cultura mare de unde va porni inițiativa schimbării tehnice

și pe care se va rezemă progresul agriculturii noastre; iar din stăpânitorii acestor moșii se vor recruta viitori conducători, clasa boerilor mici și mijlocii, care a însemnat atât de mult în viața noastră politică și intelectuală din trecut, trebuie păstrată și în viitor.

Gădesc iarăș dreaptă părerea de a supune la un însemnat sacrificiu proprietatea prea mare. Stăpânirea ei are multe neajunsuri sociale și economice și poate că legitimitatea ei să fie supusă la serioase critice în viitor. Cel mai bun mijloc de a-i garanta viitoarea existență, e de a răspândi respectul proprietății și aceasta nu se poate obține decât prin înmulțirea proprietarilor. Sacrificiul pe care îl cer acestei proprietăți e o primă de asigurare pentru viitor; categoria cea mai puțin simpatică a proprietății mari trebuie să contribuie singură la întemeierea unei clase de adevărați țărani, element de conservare socială.

Pentru a mări încă întinderea de pământ care ar ajuta la întregirea micii proprietăți, s'ar putea cumpără cu prețuri juste parte din moșiile scoase la licitație. Prefer acest mod de cumpărare în locul celei directe căci sunt mai multe garanții pentru o prețuire reală. „Moșiile cari s'au vândut la licitație publică după urmărirea creditorilor de bună voie sau pentru eșirea din diviziune, avere de minori sau avere dotală au fost în anii 1902, 1903 și 1904 în număr de 182, în mijlociu 62 moșii vândute anual. Suprafața totală a acestor moșii a fost de 155.000 hectare, din care 114.000 arabile și 41.000 pădure. În termen mediu s'a vândut câte 51.700 hectare pământ, din care 38.000 arabile și restul pădure. Prețul obținut din vânzarea tuturilor acestor moșii s'a urcat la suma de 47.869.000 lei, ceea ce înseamnă că în mijlociu moșiilor alienate pe această cale reprezintă anual o valoare de aproximativ 16 milioane lei. Prețul mediu pe hectar a fost de 308 lei“ (1).

La licitație publică s'ar putea cumpără în scurtă vreme,

(1) L. Colescu Statistica agricolă pe 1905.

8—10 ani, încă 200.000 hectare fără a turbura târgul pământului. S'ar adăogi în viitor întinderii de pământ obținute pe aceste diferite, căi, toată suprafața din moșiile statului de Baltă care s'ar putea sustrage inundațiilor.

Prin diferitele modalități arătate mai sus, s'ar putea obține un total de peste 1.200.000 hectare, care adăogite micii proprietăți de azi ar ridică suprafața ei la 4.500.000 hectare. Pe acest pământ s'ar putea constitui 450—500 mii de gospodării cu o suprafață variind între 7 și 16 hectare, care îndeștând nevoile proprietarilor lor ar face din ei țărani liberi.

Cel mai important fapt, după mine, din raporturile economice dintre mici și mari cultivatori fiind nu urcarea învoelii, ci puțința executării acestei învoeli oricare ar fi distanța și într'un sistem agricol care devine remunerator printru marele exploatator numai prin aruncarea pagubei care rezultă din acest fel de muncă în sarcina țăranelui; iar cauza care împinge pe țăran să fie unelta acestel neeconomice întocmiri agricole fiind neîndeștarea proprietății lui, revizuirea micii proprietăți trebuie să fie începutul ori-cărei reforme agrare.

Pentru ajungerea acestui scop trebuie să se cumpere tot pământul ce ar fi disponibil din mica proprietate. Și va fi mult, astăzi el este înștreinat prin arendări într'o proporție însemnată: Deși anchetele făcute de Ministerul de Interne și cel de Domenii constată că procentul arendării pământurilor țărănești nu este mare, totuși eu cred că realitatea e alta. Pe cale de anchete oficiale niciodată nu se va putea cunoaște adevărata situație; cei însărcinați să facă cercetarea, primari, notari, învățători, etc, fiind interesați să ascundă adevărul.

Această cumpărare a pământurilor țărănești se va face după părerea mult regretatului meu prieten Dr. I. Radvici, de către băncile populare care ar lucra pe seama casei rurale.

Cu cât instituția însărcinată cu revizuirea micii proprietăți va cumpăra mai mult pământ țărănesc reducând proprietatea parcelară de azi, cu atât soluțiunea problemei va fi mai apropiată.

Cu pământul obținut din exproprierea proprietății parcelare și latifundiare se va întemeia o mică proprietate țărănească, a cărei suprafață unitară să varieze între întinderea minimă compatibilă cu traiul independent al proprietarului și întinderea maximă ce el poate să lucreze cu familia lui fără a plăti salarii. După părerea mea această limită e cuprinsă între 7 și 16 hectare (1).

Pentru desăvârșirea acestei operații nu eșit a propune comasarea și întregirea obligatorie pentru toți acei mici proprietari care nu s'ar fi vândut parcelele lor. Am desvoltat această părere mai pe larg în altă parte (2).

Această revizuire a micii proprietăți se va face neapărat încet și e bine să se facă astfel, căci numai atunci selecțiunea proprietarilor s'ar putea îndeplini, pentru aceasta până la vânzare pământul se va arenda. Arendarea va fi un mijloc de a învăța cultura rațională pe viitorii proprietari; ea se va face pe termene lungi, cu anume condiții de bună cultură, în ferme mici și mijlocii. Un agronom va da sfaturile trebuincioase țăranilor și va priveghea buna execuție a obligațiilor culturale din contract. Nu sunt de loc părtaș al arendării în obște; această formă de exploatare va avea drept rezultat favorizarea 5—6 fruntași, cari vor înlocui în totul vechiul arendaș, modul de cultură va rămâne același și nici o diferențare nu va fi cu putință în clasa țărănească. Prin exploatarea în ferme de întindere variabilă se lasă drum deschis inițiativei; iar prin obligația unei garanții proporționale cu întinderea fermelor și prin preferința celor ce vor da o garanție mai însemnată, se va da putința celor harnici și economi să se ridice; numai

(1) C. G. Păreri în Chestia Agrară. pag. 31—34.

(2) C. G. Păreri în Chestia Agrară. pag. 24—27.

astfel societatea rurală se va diferenția, Arendarea în obște va continua la țară, în folosul a 5—6 conducători, regimul actual de nivelare economică; criteriul destoiniciei lipsind, țărani vor cere conducătorilor obștei împărțea la pământului „de frați” iar aceștia satisfăcuți nu vor avea nici un interes să nu primească.

După ce se vor întări ca arendași țărani vor putea fi făcuți proprietari. Vânzarea pământului se face pe un preț stabilit, preferindu-se la licitație, după părerea prietenului meu Al. Săulescu, acei care vor da un mai mare avans din preț.

Ce se va întâmpla cu restul țărănilor cari azi trăesc din agricultură, fie că sunt proprietari parcelari, fie că nu? Care va fi situația lor în viitor? După d-l L. Colescu (1) numărul capilor de familie care trăesc din agricultură, proprietari, copărtași și salariați ar fi de 1.200.000; din aceștia 200.000 azi nu au nici un fel de proprietate, prin urmare situația lor din acest punct de vedere nu va fi schimbată; din cei 1.000.000 de proprietari, 291.771 (2), au proprietăți mai mici de 2 hectare, deci o situație aproape aceeași ca acelor de mai sus dacă avem în vedere și copărtașii; restul până la 1.000.000, adică 700.000 sunt proprietari parcelari afară de aproximativ 45.000 care stăpânind o proprietate între 7 și 10 hectare pot fi socotiți ca țărani liberi.

Astfel dar avem azi 500.000 familii de proletari agricoli, 650.000 de țărani parcelari și numai 45.000 de adevărați țărani. În ipoteza mea vom avea 450—500.000 familii de țărani și 700 de proletari. Numărul proletarilor crește cu 200.000, e drept; dar al țărănilor se mărește cu 400.000; și ca echilibru social ne-ar da aceste 400.000 familii de țărani liberi! Un stat de țărani parcelari e un stat anarhic a cărei

(1) L. Colescu. Statistica agricolă, 1905 pag. 66.

(2) Creangă. Proprietatea rurală în România,

viață politică oscilă dela demagogie la cesarism; burghezia industrială sau financiară oricât de puternică ar fi, nefiind în stare să dea stabilitatea unei asemenea societăți.

Dar să lăsăm la o parte aceste considerații, să privim proelesa numai din punctul de vedere economic. Ce se va întâmpla cu țăranul proletar în ipoteza mea? Astăzi din cei 1.200.000 capi de familie cari trăesc diu agricultură numai 45.000 din ei având o proprietate îndestulătoare nu sunt siliți să-și ofere bratele pentru a lucra cele 3810.000 hectare ale proprietății mari. Toți cei alți prin neîndestularea parcelelor sunt învoitori obligați ai marelui proprietăți. Fiecărui din acești plugari îi revine azi, în mijlociu, de muncă în această proprietate câte 3 hect. 31 arii. În ipoteza mea numărul țăranilor proprietari liberi se ridică la 500.000, întinderea marelui proprietăți dela 100 hectare în sus, după ce s'a micșorat cu 1.200.000 hectare, ar fi de 2.600.000 hectare, iar numărul țăranilor proletari de 700.000. Cât ar reveni acestor din urmă în mijlociu de lucru în marea proprietate astfel știrbită? Câte 3 hect. 73 ari, Suprafața mijlocie de muncă pentru fiecare plugar a crescut puțin și dacă operația revizuirii miciei proprietăți s'ar mărgini deocamdată în regiunile unde țăranii trăesc numai din agricultură, această întindere mijlocie de muncă ar fi și mai ridicată.

Dar consecința mai importantă: țăranul proletar devine liber. El ne mai fiind lipit de parcela lui de pământ poate merge aiurea, parte din ei vor emigră la orașe, alții în regiuni unde munca este mai bine plătită, iar cei ce vor rămâne pe loc, vor continua plugăria în moșia boierească, însă în mai bune condițiuni. Dar ce va fi hotărîtor pentru transformarea exploatării mari în această ipoteză, va fi împuștinarea vitelor și a uneltelor de muncă. Mare parte din acești noi proletari vor fi muncitori cu palmele, căci ne mai având un petec de pământ proprietate ei nu vor fi siliți să fie vite; nu vor ține decât în acele regiuni unde prețul muncii se va ridică atât încât să reprezinte costul ei real

Instrumentul tehnic de producțiune al exploatării latifundiare dispărând, agricultura mare se va așeza pe o temelie sănătoasă. Exploatarea mijlocie, a cărei mică însemnatate este după mine cel mai caracteristic fapt al organizării noastre economice, se va desvoltă. Când renta și profitul se vor bizui numai pe producția agricolă neapărat se va ivi arendașul mijlociu agricultor; tot din aceleași principii alături de ele se va ivi țărănul arendaș mic. Exploatarea mare ne mai strivindu-i, amândouă aceste categorii de cultivatori vor spori. Un impozit funciar mai ridicat la moșiile arendate în corpuri întregi, o ușurare la cele arendate în ferme mijlocii și mici ar înlesni această evoluție.

Numai atunci arendările țărănești vor putea da roade; astăzi, când exploatarea latifundiară este așa de bine întemeiată, țărănul intră în concurență cu arendașul și nu birue decât printr'o urcare disproporționată a rentei, situația lui ca arendaș rămărând aceeași cași în trecut; căci a plăti o rentă disproporționată în bani sau în muncă e acelaș lucru, poate mai rău chiar, plata în natură fiindu-l mai ușoară.

Nu trebuie să ne temem de înmulțirea proletariatului agricol ca urmare a diferențierei a clasei țărănești, teamă să ne fie însă de proletarul datorit pulverisării proprietății, sau creșterii exploatării latifundiare.

Eu socotesc situația țărănului proletar într'o exploatare agricolă capitalistă cu mult superioară țărănului invoitor de azi. Ca argat un țărăn poate câștiga 300 lei pe an și mănecarea, femeea și copii cel puțin 100 lei, ceea ce iar face 500 lei buget anual. Ce poate câștiga invoitorul sistemului agricol actual. După statistica agricolă mijlocia culturii până la 100 de hectare este ceva mai puțin de 4 hectare. Ce venit net poate să scoată un țărăn, în felul cum el cultivă, din aceste 4 hectare? Cel mult 360 lei (1).

(1) 2 hectare porumb, 28 hectolitri à 7 lei dau 196 lei venit.

1 hec. orz sau ovăz, 14 hectolitri à 5 lei " 70 " "

1 hectar de grâu, 14 hectolitri à 10 lei " 140 " "

406 " "

din acest total scăzându-se 52 lei valoarea seminței rămâne venit net 354 lei.

Adăogând încă 200 lei munci cu brațele și cu vitele ajungem la un total de 560 lei; din această sumă trebuie scăzută dobânda, amortizarea și întreținerea unui atelagiu cu patru vite, toate acestea le voi prețui, cât se poate de jos, la 220 lei (1) Rămâne dar țaranului învoitor de azi muncind cu întreaga familie 330 lei venit net anual.

Asemenea socoteli trebuie să facă cei ce se sperie prea ușor de proletarizarea țaranului parcelar de azi. Un sistem agricol înapoiat nu poate plăti decât salarii mici, o îmbunătățire a salariilor nu se poate concepe decât prin eșirea din acest sistem agricol și această schimbare nu se poate realiza decât pe calea care am arătat-o.

Rămâne greutatea financiară, Această operă de revizuire a micii proprietăți va necesita cumpărarea a circa 1.000.000 hectare, persoanelor morale servinduli-se numai renta); cu prețul mijlociu de 1600 lei hectarul ar trebui investit în această operație peste un miliard. Și nu e prea mult. Reforma agricolă în Irlanda a necesitat până acum 1.300 milioane și se crede că vor mai trebui încă de două ori pe atât pentru ca ceva mai bine de jumătate din pământul Irlandei să treacă la țărani (2).

Această greutate financiară se poate oare înlătura? Răspunsul ni-l va da oameni competenți. Eu am pus problema din punctul de vedere economic și social, am arătat în ce

(1) 4 vite a 150 lei = 600.	5% dobân.	30 lei.
	2% amort.	12 "
Chiria grajdului		30 "
Hrana vitelor		80 "
Inventarul car, plug, sapă, juguri etc.		
	300 lei 5% dob.	15 "
	20% am.	60 "
		<u>227</u>
Leafa plugarului		300 "
Întreținerea lui		150 "
		<u>677 lei</u>

(2) Gide. Cours d'Economie politique, pag. 553.

direcției cred că s'ar găsi deslegarea ei, rămânând ca realizarea s'o facă acei care fac politică economică reală, dacă se poate și dacă pot.

Ași fi totuși mulțumit dacă cele spuse până aci ar avea ca rezultat să schimbe părerea multor oameni politici și să-i convingă, că cel puțin de aci înainte proprietatea țărănească care se va creia prin instituțiile funciare nouă să fie astfel constituită, încât în nici o regiune suprafața lotului de pământ să nu fie mai mică decât e necesar să asigure existența independentă a noului proprietar și a familiei lui. Am arătat că în regiunea agricolă a țării, lotul de 5 hectare nu îndeplinește această cerință.

INALIENABILITATEA MICEI PROPRIETĂȚI ȚĂRĂNEȘTI

Articole publicate în „L'Independance Roumaine“ din 7 și 14 Feb. 1916, cu ocazia discuției proiectului de lege al D-lui Dimitropol.

I

Una din problemele cele mai importante pe care le pune organizația noastră agrară, inalienabilitatea proprietății țărănești, este din nou în discuție. În virtutea legii din 4 Aug. 1864 mica proprietate țărănească a fost declarată inalienabilă timp de 30 de ani de la crearea ei. Această dispoziție a legii de la 1864 a fost reluată de Constituția de la 1866 și cu ocazia schimbărilor constituționale din 8 Iunie 1884, inalienabilitatea a fost prelungită cu încă 32 ani.

Anul acesta, la 8 Iunie, se împlinește termenul fixat de Constituție pentru indisponibilitatea micii proprietăți. Cum în general se socotește, că această mică proprietate are nevoie de a fi protejată prin această dispoziție a legii, lumea politică s'a neliniștit. De aceea d-l Dimitropol a depus un proiect de lege, din inițiativă parlamentară, prin care tinde să se prelungească încă pe doi ani inalienabilitatea.

Să vedem ce efecte sociale și economice a avut această dispoziție a legii.

Legea agrară de la 1864 prezintă acest paradox: ea creează țăranul proprietar proclamând libertatea sa economică și în același timp îl pune sub tutelă, decretând proprietatea lui inalienabilă.

În studiile ce am publicat în 1907 și 1908 asupra chestiunii agrare, am discutat pe lung această chestiune. Am arătat atunci că aplicația legii rurale a fost făcută prea de vreme, ea a fost datorită motivelor sentimentale sau de ordin politic. De oarece, însă, această lege venea înainte ca evoluția economică naturală să fi pregătit aplicarea ei, ea ar fi stânjenit foarte mult producția agricolă, care avea atunci încă nevoie de mijloacele de cultură feudale: plată în natură și prestațiuni de muncă.

Aceasta explică antinomia arătată mai sus. Pentru inimile generoase, care doreau liberarea țăranilor, dar, care în acelaș timp simțiau confuz, că prin efectul acestei legi de emancipare, țăranul pierdea protecțiunea regimului feudal, inalienabilitatea proprietăților li se părea o garanție. Pentru ceilalți, care știau că fără munca servilă, marea cultură, și prin urmare prosperitatea țării, nu putea să se menție, inalienabilitatea era o necesitate. Fără această dispoziție a legii țăranii s'ar fi proletarizat, și această proletarizare a țăranilor ar fi obligat agricultura mare să devie capitalistă. Însă atunci ea nu era pregătită pentru această însemnată schimbare: nu existau mai întâiu condițiile economice, tehnice și morale necesare pentru a permite această transformare a felului de producție și în al doilea rând era complet lipsită de capital.

Iată de ce paradoxul legii agrare, libertate în teorie și tutelă în fapt, a trecut fără protestare.

Părerea pe care o susțiu, că legea agrară de la 1864 a fost aplicată fără ca circumstanțele economice naturale să o determine, este în deajuns probată prin grija cu care legiuitorul îngreădește proprietatea nouă pe care o creează; și cu deosebire prin promulgarea legii contractelor agricole de la 1865—66, care suprimă libertatea economică, așa de pompos proclamată cu un an înainte. *Indemnarea la muncă* pe care această lege o dă organelor administrative locale, care cu ajutorul dorobanțului, aveau dreptul de

a executată pe țărani, înseamnă revenirea de drept la munca silită a regimului regulamentar.

Care a fost rezultatul economic și social al acestei dispozițiuni a legii agrare, care nu permitea vânzarea micelor proprietăți de cât numai țăranilor și încă numai aceluia care nu posedau nimic.

Din punctul de vedere social efectul a fost oprirea oricărei selecțiuni în această masă amorfă a micilor proprietari creați prin legile agrare din 64, 89 și următorii. Pe de altă parte defectul fundamental al tuturor acestor legi agrare: uniformitatea în distribuția proprietății, și prin urmare egalitatea socială miserabilă care rezulta de aci, — căci maximul acestei proprietăți țărănești nu putea depăși prin nici un mijloc cinci hectare, — a fost mărit prin restricțiile prin care legea le-a impus acestei mici proprietăți.

Pământul țăranesc a rămas, e adevărat, în cea mai mare parte în mâinile urmașilor primilor proprietari; dar cum el s'a îmbucătățit cu timpul situația socială a acestor mici proprietari, deja precară, a fost încă micșorată.

Restricțiunile pe care legea le-a impus vânzării pământului țăranesc au împiedicat formațiunea unei burghezii rurale. Ceea ce liberul joc al forțelor economice ar fi putut face, cu toată constituirea inițială aproape uniformă a micelor proprietăți, inalienabilitatea a împiedicat. Iată de ce nu găsim la țară, pe acei țărani înstăriți, cari în alte țări, unde evoluția agrară normală nu a fost împiedicată, sunt reazămul echilibrului social. Aceasta explică și de ce în exploatarea noastră rurală lipsește, aproape cu desăvârșire, cultura mijlocie pe care Béchoux o numește „coloana vertebrală a agriculturii“.

Nu numai că legile noastre agrare nu au favorizat creațiunea unei burghezii rurale, dar încă au distrus și pe aceea, pe care împrejurările și meritul individual o determinase. Toți țărani, care prin muncă și economie, deveniseră ardențași mijlocii, cultivând în dijmă 20, 30 hectare și chiar mai mult, și pe care aplicația legii agrare i-a găsit ast-

fel, au avut situația lor economică micșorată prin aplicația acestor legi. În fața acestor legi puterea economică nu avea nici un merit, toți, bogați sau săraci, trebuiau să se mulțumească cu un lot de cinci hectare. Acest mijloc de selecție pe dos s'a aplicat pe scară întinsă în câmpiile țării și se aplică și azi la fie cere vânzare în loturi a moșiilor Statului.

Indreptările, introduse wai târzlu, pentru a împiedica uniformitatea în distribuția micii proprietăți, au fost foarte timide și foarte insuficiente.

Aplicarea legilor agrare a înfăptuit în țărănimea noastră gestul simbolic al lu Tarquiniu Superbul, decapitând efectiv *frunțași*.

Toate acestea explică de ce capitalismul rural, pe care nu-l putem împiedică de a se produce, se îndreaptă spre usură în loc să contribuie la dezvoltarea producției agricole, și de ce acești burghezi virtuali de la țară suut în frunlea ori cărei mișcări revoluționare agrare.

Burghezia este baza economică și socială a liberalismului. Conducătorii partidului liberal la noi au înțeles acest adevăr pentru orașe, și prima lor grijă a fost de a întări și de a mări burghezimea orășănească. Când însă s'au gândit să organizeze societatea rurală, ei au conceput-o cu o mentalitate defeudali. Distribuția aproape uniformă a micii proprietăți, insuficiența și indisponibilitatea ei, au produs o clasă de țărani fără nici o rezistență înaintea puterii economice a marelui exploatator.

Iată de ce, din punctul de vedere economic, efectul inalienabilității a fost dezastros; căci el a contribuit să menție munca servilă și prin urmare a întărit sistemul agricol care făcea rentabilă marea cultură și prin urmare marea proprietate. De sigur, generoșii autori ai legii rurale nu prevedeau de loc acest efect pe care îl va produce inalienabilitatea micii proprietăți: Țăranul fu legat de mica sa bucățică aproape tot așa de strașnic ca și prin vechile legiuri și această imobilitate a proprietății țărănești e

cauza principală care a împiedicat reducerea mării proprietăți.

Posibilitatea muncii feudale, dijmă și prestațiuni, instrumentul tehnic de producțiune al mării exploatare și reazămul mării proprietăți, este datorită neîndestulării micii proprietăți. Legea a dat țăranului atât pământ, cât trebuia ca să-l oblige să fie agricultor, adică de a poseda inventariul necesar culturii. Întinderea acestei proprietăți nefiind suficientă pentru ai produce hrana necesară familiei și vitelor lui, țăranul fu nevoit, pentru a putea trăi, să-și vândă munca marelui cultivator vecin. Restricțiile pe care legea a pus vânzării acestei mici proprietăți au mărit această necesitate, lipindu-i pe toți pământului. Generații întregi de țărani au rămas legați în sat, mărindu-și astfel concurența la lucru. Prețurile mici muncă care rezultau de aci, au împiedicat ori și ce schimbare în sistemul agricol actual, care numai el făcea cu puțință marea cultură și decimarea proprietate. Având puțință de a-și mări venitul exploatare printr-o ridicare a învoeli, marele cultivator nu avea nici un interes să încerce o perfecționare a tehnicii agricole. Mărirea venitului prin mărirea producției nu ar fi putut obține decât printr-un sistem de cultură, care, pentru a fi aplicat cu profit, ar fi determinat o micșorare a unității cultivate și deci a proprietății.

În alte țări, efectul principal al emancipării țăranilor a fost selecțiunea care s'a operat între ei. Individualizarea proprietății a fost o binefacere pentru țărani deștepii și muncitori, ceil'alți mai puțin apți sau posedând o parcelă de pământ prea mică, lipsiți de adăpostul regimului feudal, au fost învinși în lupta economică. Și-au vândut casa, pământul și au devenit salariați agricoli, fără ajutorul căroră c agricultură intensivă nu e cu puțință. Prin această selecțiune a țăranilor marea cultură ne mai având la dispoziție munca servilă, dijmă și rușfet, a trebuit să dispară. Ea a fost înlocuită prin agricultura capitalistă, care se face cu inventar propriu și lucrători salariați. Marea proprietate

s'a adaptat și ea la această formă nouă a producțiunii, căci agriculruea intensivă, Thünen a demonstrat-o, pune limite strimpte întinderei cultivate.

II

Am arătat mai sus, că restricțiunile impuse liberei circulațiunii a micii proprietăți au mărit defectele inițiale ale acestei proprietăți: neîndestularea și uniformitatea, prin accelerarea îmbucătățirei.

Mijlocia întinderei proprietății țărănești, care era, în momentul constituirei ei, de 4,06 ha., a scăzut în 1905 la 3,5 ha., fără a mai socoti pe copărtași, care nu sunt menționați în statistică și care reduc, în fapt, cu mult această mijlocie. Proprietatea țărănească este pe cale de a se pulveriza.

Îmbucătățirea excesivă a micii proprietăți, proporția prea mare a acestei proprietăți parcelare, față de celelalte categorii de proprietate, în ipsa aproape completă a proprietății mijlocii, caracteriză întocmirea noastră agrară.

Toată chestiunea socială e aci. Nici existența prea marii proprietăți, nici faptul că 100 sau 300 mii țărani nu au de loc pământ trebuie să ne îngrijească, ci constatarea că cei 920.000 capi de familie țărani, care stăpânesc jumătate din suprafața agricolă a țării, au o proprietate neîndestulătoare.

Pe această insuficiență a micii proprietăți țărănești, se reazămă tot sistemul exploatării noastre agricole, ale cărei concecînți economice și sociale s'au învederat în anul tragic 1907. Toate sforțările căre s'au făcut, prin diversele legi de învoeli agricole, pentru a ușura raportele economice dintre mici și mari cultivatori au fost în zadar. Fixarea unui preț minim de lucru și maxim de arendă, instițuirea izlazurilor comunale, lege contra trusturilor, reglementarea raporturilor dintre țărani și marii cultivatori, arată desigur intențiunile excelente și voința fermă a

legislatorului de a remedia situația economică rea a țaranului.

Această intervenție a legii a ușurat, e drept, soarta țaranului, dar nu a suprimat dependența lui economică. Nu putea să o suprime de oare-ce toate abuzurile pe care legea a voit să le stârpească, sunt efectele unei cauze pe care nu s-a gândit să o schimbe.

Legile agrare, care au creat proprietatea parcelară, au pus bazele culturii latifundiare și a tuturilor exceselor care au rezultat de aci. Chestiunea agrară nu va putea fi delegată de cât prin dispariția, sau cel puțin micșorarea, proprietății parcelare și înlocuirea ei printr'o proprietate care să asigure libertatea economică a țaranului. Cât timp această mică proprietate va rămâne în situația de azi, nici o reformă socială, or cât de bine intenționată ar fi, nu va isbuti.

Cum se poate remedia această insuficiență a proprietății parcelare. Permițând concentrarea ei prin ștergerea tuturilor restricțiilor legale care se opun liberei ei circulații. Nu trebuie să credem totuși, că punerea în drept comun a micii proprietăți, ne va da numai decât o proprietate țărănească mijlocie, sau în ori-ce caz suficientă pentru a asigura un trai liber proprietarului ei. Vom avea desigur, cu timpul, o proprietate mijlocie din punctul de vedere statistic, dar nu din punctul de vedere agricol; mai multe parcele stăpânite de un singur individ, face un proprietar mijlociu, însă proprietatea va fi împărțită, având peste neajunsul agricol al dispersiunii și pe acela al culturii parcelare.

De sigur, că mai târziu, atunci când prin virzări succesive, o însemnată diferențiere s'ar produce în masa amorfă a proprietății parcelare, s'ar putea printr'o comasare obligatorie să se adune parcelele răspândite și să se constituie o proprietate țărănească economică. Aceasta este însă o soluție prea depărtată și puțin sigură; iar cum marea cauză

a chestiunii agrare este reaua organizare a miciei proprietăți, concentrarea ei nu trebuie lăsată întâmplării.

Starea economică a acestei miciei proprietăți, nu este solidă, o bună parte, chiar, a trecut deja în alte mâini, cu deosebire prin contracte de închiere pe termene lungi. Cel dintâi efect al punerii sub regimul dreptului comun al acestei miciei proprietăți, va fi o mare ofertă de vânzare și prin urmare acapararea ei pe prețuri de nimic. Dar în afară de aceasta, noul cumpărător nu are nici cunoștințele necesare, nici puțința de a realiza această proprietate în forma unui organism agricol elementar, susceptibil de a da mai târziu, puțința unei perfecționari tehnice.

Producția noastră agricolă numai corespunde nevoilor mereu crescânde ale fiscului și cererei de muncă datorită sporului populației, ea trebuie să fie mărită. Această creștere a producției agricole nu se poate obține de cât prin schimbarea totală a sistemului nostru de cultură; perfecționarea tehnică necesară pentru obținerea acestui rezultat nu poate fi realizată de cât prin organizarea miciei proprietăți. Această organizare trebuie să urmărească dispariția proprietăți parcelare și crearea unei proprietăți țărănești, cu o întindere suficientă pentru a asigura existența liberă a proprietarului; și pentru ajungerea acestui scop proprietatea mare trebuie că contribuiască, cedând o parte din întinderea sa.

Această nouă proprietate țărănească trebuie să fie delimitată în forma cea mai aptă, pentru a face din ea un organism agricol elementar, susceptibil de a fi cultivat cu profit prin mijloace tehnice superioare. Mai trebuie încă, ca suprafața acestor miciei proprietăți să fie îndestul de variată, pentru a permite o diferențiere destul de mare în societatea rurală.

Organizarea miciei proprietăți, astfel cum am arătat-o asigură nu numai un spor în producția miciei culturi, — formă mai adaptată unei munci îngrijite libertatea asolementului, independența cultivatorului, — dar detrimină și,

o schimbare în sistemul agricol al mării culturi. Ca o urmărire a organizării micii proprietăți, instrumentul tehnic de producție a mării culturi, țaranul parcelar, dispare. Marea exploatare trebuie să caute atunci profitul, nu în ridicarea învoeli sau în scăderea prețului cu care se plătește munca, ci în sporul producției. Sistemul agricol din feudal va deveni capitalist.

Aceasta este singurul argument care justifică, la noi, necesitatea expropriării unei părți din marea proprietate; căci nu pentru motive de ordin sentimental, sau pentru împlinirea unui ideal de justiție, trebuie să procedăm la o nouă organizare a proprietății. Adevăratele motive, acum ca și în totdeauna, sunt de ordin economic. Raporturile sociale care asigură producția economică a societății sunt întotdeauna juste. Astfel a fost sclavia, pe care era clădită civilizația antică, astfel a fost servagiul evului mediu, astfel este azi salariatul.

Cum se poate obține concentrarea sistematică a proprietății parcelare? Lăsând liberă vânzarea acestei proprietăți, dar nepermițând cumpărarea ei decât unui singur cumpărător, Regretatul meu prieten, Dr. Radovici, era de părere că băncile populare, lucrând pe seama casei rurale, să presideze în mod obligator la mutațiile micii proprietăți.

Voi desvolta altă dată felul cum, după părerea mea, casa rurală trebuie să procedă pentru a face această organizare a micii proprietăți; precum și contribuția pe care marea proprietate trebuie să o dea pentru această organizare, prin exproprierea unei părți din întinderea ei. Cum pentru studierea și aplicarea acestei organizări a proprietății, e nevoie de timpuri mai calme, consider ca oportun proiectul de lege al D-lui Dimitrieș, care tinde să prelungească încă pe doi ani, inalienabilitatea micii proprietăți.

Cea ce nici odată nu trebuie să pierdem din vedere, e că reformele economice trebuie să fie științifice, iar nu sentimentale. În toată această organizare a micii proprietăți tre-

bue să avem mereu în vedere, legea naturală a inegalității. Nu trebuie să ne gândim a face pe toți țărani, proprietari, ci numai o parte, pe cei mai apti; cei l'alți vor deveni salariați agricoli, de care cultura noastră are nevoie și pe care nu-i găsește; și de care va avea și mai multă nevoie în viitor, când va trebui schimbată tehnica agricolă.

